

Jog

történeti szemle

XIX. évf.
4. szám
2021

BUDAPEST · DEBRECEN · GYŐR · MISKOLC · PÉCS · SZEGED

A TARTALOMBÓL

**Az oszmán korból fennmaradt
„régí” típusú török alapítványok**

**Hollandia és Nyugat-Frízföld
1580. évi Politieke Ordonnansiéja
és annak egyes hatásai
az angolszász világra**

**A kereskedelmi jog mint önálló
diszciplína történeti helye
az egyetemi szintű jogi
oktatásban az államszocialista
korszaktól napjainkig**

**Egy negyedszázados per
a két csódtörvény határán**

**Egy választott bírósági eljárás
kartelljogi relevanciái**

**A Tanácsköztársaság után
felállított igazolóbizottság körüli
vita a Budapesti
Tudományegyetem jogi karán**

Szladits Károly

TARTALOM

TANULMÁNYOK

FALUS Orsolya: Az oszmán korból fennmaradt „régí” típusú török alapítványok. Újabb adalékok a tradicionális iszlám alapítványokhoz	1
HAITAS, Daniel: Hollandia és Nyugat-Frízföld 1580. évi <i>Politieke Ordonnansie</i> -ja és annak egyes hatásai az angolszász világra	7
KÉPES György: A kereskedelmi jog mint önálló diszciplína történeti helye a magyar egyetemi szintű jogi oktatásban. Az államszocialista korszaktól napjainkig	13
PÉTERVÁRI Máté: Egy negyedszázados per a két csődtörvény határán	21
VARGA Norbert: Egy választottbírói eljárás kartelljogi relevanciái	29
MŰHELY	
SZIVÓS Kristóf: A Tanácsköztársaság után felállított igazolóbizottság körüli vita a Budapesti Tudományegyetem jogi karán	37
KÖNYVEKRŐL	
Magyarország, 1921 – HEIL Kristóf Mihály	46
SZEMLE	
BALOGH Elemér – Büntetőjog-történeti konferenciák a kincses városban	48
NAGY Janka Teodóra – MATLA Gabriella: Jubileumi nemzetközi interdiszciplináris konferencia Tárkány Szücs Ernő születésének 100., a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport megalakulásának 10. évfordulóján (Hódmezővásárhely, 2021. szeptember 30.–október 1.)	50
HÍREK	52
E SZÁMUNK SZERZŐI	56

A címlapon:

Szladits Károly (1871–1956)

<https://dunaszerdahelyi.sk/>

Jog

történeti szemle

Nemzetközi szerkesztőbizottság:

Dr. Wilhelm Brauner (Bécs), Dr. Izsák Lajos (a szerkesztőbizottság elnöke), Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn), Dr. Günter Jerouschek (Jéna),
Dr. Srđan Šarkić (Újvidék), Dr. Kurt Seelmann (Bázel), Dr. Erik Štenpien (Kassa), Dr. Martin Löhnig (Regensburg)

Szerkesztőség: Dr. Barna Attila, Dr. Béli Gábor, Dr. Homoki-Nagy Mária, Dr. Koncz Ibolya, Dr. Máthé Gábor,
Dr. Mezey Barna, Dr. Révész T. Mihály, Dr. Stipta István, Dr. Szabó Béla, Dr. Szabó István

Főszerkesztő: Dr. Mezey Barna
Szerkesztő: Bódiné dr. Beliznai Kinga

A szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3., II. em. 211. Tel./fax: 411-6518
ISSN 0237-7284

Kiadja a Debreceni Egyetem Jogtörténeti Tanszéke, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke,
a Károli Gáspár Református Egyetem Jogtörténeti–Jogelméleti Intézete, a Miskolci Egyetem Jogtörténeti Tanszéke,
a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Állam- és Közigazgatás-történeti Tanszéke, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jogtörténeti Tanszéke,
a Pécsi Tudományegyetem Jogtörténeti Tanszéke, a Széchenyi István Egyetem Jogtörténeti Tanszéke,
a Szegedi Tudományegyetem Magyar Jogtörténeti Tanszéke

Felelős kiadó: Dr. Mezey Barna
Kiadói munkálatok: Gondolat Kiadó

1. A Sharia és a waqf

A *Jogtörténeti Szemle* lapjain elsőként 2014-ben került bemutatásra a *waqf* mint a tradicionális iszlám jog által szabályozott alapítvány¹ jogintézménye: kialakulásának története, az iszlám hitelveihez fűződő viszonya, valamint két alaptípusa és érvényességi kellékei. Néhány évvel később egy újabb tanulmány a *waqf*, valamint az angolszász *trust* jogintézménye közötti jogtörténeti és -elméleti párhuzamokat tárta fel.² Napjainkban, amikor a globalizálódó világban újra és újra felmerül az alapjogintézmények egységesítésének igénye, szükségesnek tűnik ismét visszatekinteni a jogfejlődés kezdeteire, amely azokat életre hívta. Ez a készítés természetesen elsőként a *Sharia* alapján kialakult jogrendszerek jogalkalmazói fogalmazódott meg, akik előbb a gyarmatosítók hatására, majd a nyugati világgal erősödő nemzetközi kereskedelem folytán a 20. századra elveszíteni látszóttak közös gyökereiket.³

A civil szervezetek szabályozásában is megtalálhatók azok a jogtechnikai hasonlóságok, amelyek alapján a nyugati és az iszlám jogrendszerek egységes gyakorlatot lennének képesek kialakítani. A nálunk közhasznú alapítványként ismert jogintézmény távoli előzményei már Mezopotámiában és Egyiptomban is működtek,⁴ majd a 7–8. században az iszlám „szűrőjén” keresztülhaladva fejlődött ki a *Sharia* által szabályozott tradicionális iszlám alapítvány, a *waqf*.⁵ A kereszties hadjáratok, mint a kolonializációt is megelőző, sajátos globalizációs törekvések, következtében azonban váratlan jogi visszahatásként 1264-ben, az oxfordi Merton College alapító okiratában, megjelent a *common law* jogintézményeként a *trust*, mint a *waqf* nyugati változata.⁶

A *Sharia* (tradicionális iszlám jog) jelentése a törvényre utal, a Korán alapelveire épül, ezért a muszlimok úgy tartják, hogy ez Isten akarata: „Aztán a parancsunk kijelölt útjára helyeztünk téged, kövesd hát azt, az Iszlám törvényeit és előírásait, és ne kövesd azoknak a vágyait, akik nem tudnak.”⁷ A törvények általában a társadalmakban, intézményes folyamat útján keletkeznek, annak érdekében, hogy az emberi tevékenységeket meghatározott területeken megszervezzék és összehangolják. Ennek figyelembevételével kijelenthető, hogy a *Sharia* egy sajátos törvénytípus, amelyet általában *Sharia* tudósok

Falus Orsolya

Az oszmán korból fennmaradt „rég” típusú török alapítványok

Újabb adalékok a tradicionális iszlám alapítványokhoz

vezetnek le a Korán és *hadiszok* isteni eredetűnek tartott szövegeiből.⁸

A *waqf* a *sadaqah* (adományozás) kontextusában elidegeníthetetlen vallási célzatú alapítványt jelent a tradicionális iszlám jogban. Általában ingatlan vagy pénzüsszeg adományozása ez, méghozzá határozottan muszlim vallási, vagy jótékonyossági célokra. Az adományozott vagyont jótékonyossági alapítvány kezeli.¹⁰ A Korán nem tartalmaz kifejezett parancsot a *waqf*-fal kapcsolatosan. Az idevonatkozó szabályok a *hadiszokból* vezethetők le. Az egyik jól ismert *hadisz* szerint, amely a *Sahih Muslim* című, hiteles *hadisz*-gyűjteményben került rögzítésre 1631-ben,

A Shariát magyarázó hodzsa
Viaszmúzeum (Doğubayazıt, Törökország)⁹

„Ibn Umar mesélte, hogy Umar Ibn Al-Khattabnak volt

egy földje Khaybarban. Ezért elment Mohamed prófétához, és a tanácsát kérte, hogy mitévő legyen vele. A Próféta így szólt: »Ha gondold, tedd a földet elidegeníthetetlené, és fordítsd a hasznát jótékonyágra.«”

A történet úgy folytatódik, hogy Umar alamizsnaként hasznosította a földet, amelyet ezután már nem lehetett eladni, örökölni, vagy elajándékozni, tehát forgalomképtelenné vált. Mindezt a szegényekért, a rokonaiért, a rabszolgákért, a *dzsiháért*,¹¹ az utazókért és a vendégekért tette. Természetesen az nem róható fel, ha a vagyon kezelése is fogyaszt a haszonból a szükségletei szerint, ha azzal

nem gazdagítja magát.¹² Egy másik *hadisz*ban Mohamed így szólt, „amikor egy ember meghal, csak három tette éli őt túl: a folyamatos alamiználkodás, a használható tudás, és az érte imádkozó gyermekek.”¹³

A klasszikus iszlám jog szerint *waqf* akkor születik, amikor egy tehetős ember, az alapító – akit arabul az *al-wāqif* vagy *muḥabbis* kifejezéssel jelölnek, és megfelelő ügyleti képességgel rendelkezik – felkeresi a helyi bírót, a *kádit*,¹⁵ és kijelenti előtte a *waqf* létrehozásának szándékát. A *kádi* ezután rögzíti az alapítványnak juttatott vagyton (*al-mawqūf* vagy *al-muḥabbas*) mennyiségét, amelyet egy meghatározott célhoz rendelnek. Így a klasszikus hagyomány szerint ebben a kezdeti szakaszban két feltétel együttes megléte szükséges az alapítvány érvényességéhez: az adományozott vagytonnak magántulajdonban kell lennie, és az alapítás tényét be kell jelenteni az illetékes-séggel rendelkező helyi bíróságnál. Az alapítvány vagytonát ettől kezdve Allah tulajdonának tekintik, amely megfelelő gazdasági és jogi védelmet biztosít a számára.¹⁶

Ami az adományozott vagytonra vonatkozó szigorú érvényességi feltételt illeti, nevezetesen, hogy magántulajdonban kell állnia, a 19. századtól kezdődően észrevehetően enyhült. Példa erre Irán, ahol az állam elkobozta a néhai sah vagytonát, és új *waqf*okat létesített,¹⁷ valamint az állam aktív alapítói szerepe Törökországban,¹⁸ Kuvaitban, Iránban és Malajziában.

Az állam mint alapító szerepe a nyugati jogi kultúrában sem ismeretlen jelenség. Példa erre a Volkswagen Alapítvány (*Volkswagenstiftung*) is, amelyet 1961-ben Alsó-Szászország és a szövetségi állam a *Volkswagenwerk* privatizációja kapcsán hozott létre, mint az ország egyik legnagyobb tőkével rendelkező, független alapítványát, a tudományos kutatás előmozdítása érdekében.²⁰

2. A török vakfi tradicionális típusai

A *waqf*nak a mai szabályozás alapján két alapvető fajtáját különböztetjük meg: a jótékony célú (quasi „közhasznú”) *waqf*ot (*waqf khayri*), valamint a családi *waqf*ot (*waqf ahli*), amelyet az alapító rokonai és leszármazói javára alapítanak.²¹ Murat Çizakça professzor az előbbi kettőt ötvöző „hibrid” változatot is külön kategóriaként említi,

azzal a kiegészítéssel, hogy a gyarmatosítás hatására az iszlám világ nagyobb részén a kizárólag családi alapítványok a 19–20. századra eltűntek, azonban napjainkban erősödni látszik az a tendencia, amely ismét életre hívja ezt az átmenetileg elhanyagolt jogintézményt.²² A modern szakirodalomban külön típusként jelenik meg a szerződésbe foglalt *waqf*, amely egyben azt is jelenti, hogy alapesetben nem szükséges alapító okirat az érvényes alapításhoz, elegendő a *kádi* vagy az

illetékes bíróság előtt az alapítási szándék bejelentése.²³

Törökországban az alapítvány, a *vakfi* típusait a jogelmélet egy másik módszerrel is csoportosítja, amely a köztársaság kikiáltásával és a *Sharia* eltörlésével hozható összefüggésbe. Az alapítvány fogalmát a hatályos Török Polgári Törvénykönyv (*Türk Medeni Kanunu*) III. fejezetének 101. §-a határozza meg, részletesen pedig az alapítványokról szóló 2008. évi 5737. törvény szabályozza 2008. február 2. óta.²⁵

A Török Köztársaság 1923. október 29-i kihirdetése után Törökország szekularizálódott, és a *Sharia* helyett modern törvények bevezetését tűzte ki célul. Elsőként parlamenti bizottságot hoztak létre az osztrák, a német, a francia és a svájci Polgári Törvénykönyvek vizsgálatára,

amely a svájci Polgári Törvénykönyv átvételéről döntött. A török Polgári Törvénykönyvet 1926. február 17-én fogadták el.²⁷ A *Sharia*val való teljes szakítás azonban nem sikerülhetett, mivel az iszlám nem kizárólag vallás,

Tanulók a medreszében
Viaszmúzeum (Doğubayazıt, Törökország)¹⁴

Az iráni Legfelsőbb Bíróság épülete
(Teherán, Irán)¹⁹

hanem életforma,²⁸ amely éppen ezért természetesen nem változtatható meg parlamenti döntéssel egyik napról a másikra. Az új jogszabály szerint ennek megfelelően tovább működhetnek a tradicionális, az Oszmán Birodalom korában kialakult alapítványtípusok, amelyek mellett a globalizáció és a szekularizáció eredményeként további új, modern típusok kerültek bevezetésre. Ennek következtében használatos lett a „régí” – oszmán eredetű – és az „új” – a köztársaság kiáltását követően bevezetett – nyugati alapítványtípusok megkülönböztetése is. A „régí” alapítványtípusok: a *Mazbut* (összeolvadt)-, a *Mülhak* (mellékletben lévő)-, valamint a *Cemaat* (közösségi)-alapítványok. Egy felmérés alapján ma Törökországban 5376 *Mazbut*-, 322 *Mülhak*-, valamint 161 *Cemaat*-alapítvány működik.²⁹

Tradicionális muszlim tanító
Nemzeti Múzeum (Teherán, Irán)²⁴

2. 1. Mazbut (összeolvadt) alapítványok

A *Mazbut* alapítványtípus az oszmán korból maradt fenn. Azokat az alapítványokat értjük alatta, amelyeknek az eredeti alapítóinak vagy kurátorainak (*mutawalli*) örökösei már nem élnek, vagy nem nem lelhetők fel, avagy kiskorúak, ezért nincs olyan cselekvőképes személy, aki igazgatná ezeket az eredetileg *in perpetuum* létrehozott jogintézményeket. Az ilyen *wakf*iknak központi hatóságra van szükségük a működtetésükhöz.³⁰

Törökországban az alapítványokról szóló hatályos 2008. évi 5737. számú alapítványi törvény rendelkezése szerint ezeket az Alapítványok Főigazgatósága vezeti és képviseli. Ezek tehát

„azok az alapítványok, amelyeket az Alapítványok Főigazgatósága kezel és képvisel, továbbá, amelyeket a hatályon kívül helyezett 743. számú török Polgári Tör-

vénykönyv hatálybalépése előtt hoztak létre, és amelyeket az Alapítványok Főigazgatósága irányít az alapítványokról szóló 2762. számú törvénynek megfelelően”.³¹

Amennyiben az örökösök kiskorúak, jogosultak az alapítvány céljainak megvalósítására, valamint az ingatlanjainak fenntartására és az egyéb költségeinek megfizetése után fennmaradó összeg folyósítására. Ezt minden esetben az Alapítványi Főigazgatóság regionális igazgatósága utalja az érintett kiskorúak részére az alapító okirat alapján. A betéti alap számláján ez a többletösszeg, mint bevétel, kerül elszámolásra, amennyiben azt a követelés keletkezésétől számított öt éven belül a jogosultak nem igénylik. A kiskorú örökösöknek ezt a jogát speciális haszonélvezeti jogként (*İntifa Hakkı*) tartják számon.³²

A *Mazbut*-alapítványok kifejezetten elterjedtek a kulturális örökségek kezelői között. Az ENSZ Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO) 1972. november 16-án, Párizsban fogadta el a világ kulturális és természeti örökségének védelméről szóló egyezményt. Ezt hazánk az 1985. évi 21. tör-

vényerejű rendelettel tette a magyar jog forrásává, míg Törökország 1983-ban csatlakozott az egyezményhez. Ez az egyezmény mondja ki, hogy a kulturális javak nemcsak azoknak az országoknak a tulajdonai, ahol találhatóak, hanem az emberiség közös kulturális örökségét képezik. Előírja a kulturális javak nemzeti és nemzetközi védelmét, to-

A Török Köztársaság zászlaja
(Ankara, Törökország)²⁶

vábbá átadását a jövő generációi számára. A török parlament ezért fogadta el 1983-ban a 2863. számú törvényt. Törökországban 96 000 bejegyzett kulturális örökség található, amelyek közül 19 825-öt az Alapítványok Főigazgatósága kezel: helyreállítja az ingatlanokat, megőrzi azokat, majd átadja a következő generációknak. Ma Török-

rökörszágban több mint 40 000 *Mazbut*-alapítvány működik, amelyek összesen mintegy 80 000 alapítványi ingatlant kezelnek. A 2008-ban hatályba lépett 5737. számú alapítványi törvény 30. §-a lehetővé teszi, hogy azokat az ingatlanokat, amelyeket eredetileg alapítványok építettek, majd kulturális örökséggé nyilvánítottak, és jelenleg cselekvőképes örökösök híján az államkincstár vagy a helyi önkormányzat birtokában van, *Mazbut*-alapítvány kezelje.³³

2. 2. *Mülhak* (mellékletben lévő) alapítványok

A *Mülhak*-alapítványok azok a – már az Oszmán Birodalom idején alapított – civil szervezetek, amelyeket továbbra is az eredeti alapítók utódai irányítanak. Az ilyen *vakfik* működése felett az állam kizárólag törvényességi felügyeletet gyakorol, és a részükre teljes adómentességet biztosít.³⁴

A „mellékletben lévő” megnevezés arra utal, hogy ezek az alapítványok az új polgári törvénykönybe már mint a hatályba lépése előtt alapítottak kerültek be, egy külön mellékletben felsorolva. Az indokolás szerint ezek a közhasznú civil szervezetek az iszlám elfogadásával együtt továbbfejlődtek, és számos olyan feladatot teljesítettek sikeresen az Oszmán Birodalom időszakában, amelyet a mai, modern török állam is felvállal. Az 5737. számú alapítványi törvény szerint:

„Azokat az alapítványokat, amelyeknek az irányítását az alapítók utódaitól származóknak kell ellátniuk, és a 743. számú török Polgári Törvénykönyv hatálybalépése előtt már működtek, »mellékletben lévő alapítványoknak« nevezik.”

A *Mülhak*-alapítványok az alapító okiratukban szabályozott módon működnek.³⁵

2. 3. *Cemaat* (közösségi) alapítványok

A közösségi alapítványok jótékonyági szervezetek, amelyeket nem muszlim vallású török állampolgárok (például görög, örmény vagy zsidó kisebbségek) hoztak létre a Török Köztársaság alapítása előtt. Nyilvántartásba vételük és felvételük az Alapítványok Főigazgatóságának főkönyvébe 1936-ban történt meg. Ezeket a kisebbségi közösségekhez tartozó karitatív intézményeket alapítványként tartják

nyilván. Alapítvány létrehozása egy bizonyos közösség támogatására az új török Polgári Törvénykönyv alapján már nem lehetséges, ezért kizárólag az új törvény hatálybalépése előtt alapított szervezetek folyamatos működése megengedett. Az 5737. számú alapítványi törvény 3. §-a szerint:

„Közösségi alapítványoknak azokat az alapítványokat nevezzük, amelyek jogi személyiséggel rendelkeznek a 2762. számú alaptörvény szerint, és amelyek Törökország nem muszlim közösségeihez tartoznak, amelyeknek tagjai a Török Köztársaság állampolgárai, függetlenül attól, hogy rendelkeznek-e alapítványi igazolvánnyal vagy sem.”³⁶

A közösségi alapítványok működését szintén az Alapítványok Főigazgatósága felügyeli.

Ugyanennek a törvénynek a 4. §-a értelmében ezek az alapítványok önálló jogi személyek, amelyeket a kuratórium (alapítványi tanács) irányít. Az alapítványi tanács döntése alapján szerezhetnek ingatlant, továbbá az ingatlanok felett teljes körű rendelkezési joguk is van: bérbe, haszonbérbe is adhatják azokat. Az ingatlanok vagy a közösségi alapítványok által később megszerzett jogok helyettesíthetők hasznosabb ingatlanokkal vagy jogokkal, vagy az alapítvány felhatalmazott szervének döntése alapján elidegeníthetők, kivéve a törzsvagyoni elemeket. Az Alapítványok Főigazgatósága 167 ilyen szervezetet tart nyilván és felügyel.

Ezek közül néhány – a teljesség igénye nélkül: a Beşiktaş Cihannüma Rum Ortodox Templom Alapítvány, a Független Török Ortodox Egyházak és Patriarchátus Alapítvány; az Üsküdar-i Profiti İlya Rum Ortodox Egyház és Iskola Alapítványa, a Galata Rum Általános Iskola Alapítványa, az Antakya Rum Katolikus Templom Alapítvány, az Eyüp Surp Astvazazin Örmény Templom és Arakelyan Iskola és Temető Alapítvány, a Beyoğlu Zsidó Rabbínatus Alapítvány, valamint az Izmiri Zsidó Hitközség Alapítványa.³⁷

3. Az Hagia Sophia esete

„Régi” típusú alapítványként működik az Hagia Sophiát fenntartó szervezet is. 2020. július 2-án a török Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság döntött arról, hogy visszavonja a Minisztertanács 1934. november 24-i 2/1589. számú rendeletét, amely az épületet annak idején múzeummá, em-

*Hagia Sophia
(Istanbul, Törökország)³⁸*

lékhelyé nyilvánította. A rendeletet visszavonó határozatot július 10-én tették közzé. 2020. július 24-én pénteki imával nyitották meg ismét a muszlim istentiszteletek előtti a bizánci építésű, hajdani ortodox bazilikát Isztambulban.

Az Hagia Sophia név az ókori görög *hagia* (szent) és a *sophia* (bölcesség) szavak kombinációja (törökül *Ayasofya*).

Ez volt Isztambulban a Kelet-Római Birodalom által épített legnagyobb templom, amelyet háromszor építettek fel ugyanazon a helyen. Nagy Szent Konstantin császár 330. május 11-én itt avatta fel a birodalom új fővárosát, Konstantinápolyt, amely sok évszázadon át az egyetlen keresztény metropolisz szerepét töltötte be. A bizánci szakrális építészet kétségkívül hatással volt az iszlám világ egészére, különösen pedig az oszmán-török építészetre is. 1453-ban, amikor az oszmánok meghódították a várost, a templomot mecsetté alakították át a *Mihrab* (Mekka irányát jelző falfülke) kijelölése után. 1462-ben az uralkodó, II. Hódító (Fatih) Mehmed szultán, az épületet mecset céljára adományozta a muszlim lakosoknak, alapítványi formában. A szóban forgó dokumentum 65 méter hosszú, gazellabőr irat, amelyben a szultán mecsetek, kórházak és leveskonyhák adományozásáról határoz, továbbá tartalmazza ezeknek az intézményeknek a bevételi és kiadási nyilvántartásait is. Mivel a felsorolt ingatlanok közül a legfontosabb kétségtelenül a Hagia Sophia, ezt a dokumentumot az utókor Hagia Sophia Alapítvány-dokumentumnak nevezte el.³⁹

Később a híres Mimar Szinán, Nagy Szulejmán szultán keresztény származású építész is részt vett az épület átalakításában. 1985 óta az UNESCO Világörökség része.⁴¹

A török álláspont megismeréséhez szükséges ismét hangsúlyozni, hogy a köztársaság szekularizációs törekvései az ismert okok folytán nem járhattak együtt a *Shariát* történelmi maradéktalan elszakadással. Az Oszmán Birodalom annak idején egy sajátos földtulajdonosi rendszert hozott létre, és így gazdaságát ennek megfelelően alakította ki a Sharia elveivel összhangban.⁴² Az Oszmán Birodalom földtörvénye (1858) a földterületeket a következő minőségi osztályokba sorolta: *mülk* (korlátozott magántulajdon), *mírî* (nagy mezőgazdasági földterületek, amelyek az állam tulajdonában vannak), *vakıf* (alapítványi föld), *metrûk* (legelők és közhasználatra szánt területek) és *mevât* (szántóföldi használatra nem alkalmas, például köves terep és mocsarak).⁴³ Ezek közül a legizgalmasabb az alapítványi földterületek jogi sorsa volt, ami a köztár-

Mehmed szultán alapítványa az Hagia Sophia mecsetként történő adományozásáról (Török Földhivatali és Kataszteri Főigazgatóság Archivuma, Ankara)⁴⁰

saság kikiáltása után, a korábbi polgári törvénykönyv – és az abban foglalt alapítványi típusok – hatályon kívül helyezése folytán különleges intézkedéseket igényelt. Már a megnevezések is megváltoztak, hiszen, míg az Oszmán Birodalomban az alapítványok létesítő okirata megnevezése *vakfiye* volt, ugyanezt a dokumentumot a köztársaság kikiáltása után már „alapító okiratként” határozták

meg. Az első alapítványi törvény 1935-ben lépett hatályba, majd 2008-ban kiderült, hogyan és milyen formában olvadt össze az Oszmán Birodalom korából fennmaradt alapítványi ingatlan üzemeltetése az állami funkciókkal, és az alapító, vagy a kurátorok utódai nélkül működő *Mazbut* (összeolvadt) alapítvány a 2008. évi alapítványi törvény rendelkezése szerint az Alapítványi Főigazgatóság kezelésébe került. A törvény ugyanakkor azt is tartalmazza, hogy az ingatlanok az eredeti alapítványi céltól eltérő használata tilos.⁴⁴

Figyelemmel arra, hogy az alapító, II. Mehmed szultán a rendelkezésre álló, hiteles és érvényes alapító okirat szerint az Hagia Sophia épületének rendeltettségmódjaként kifejezetten a mecset-funkciót határozta meg, a hatályos alapítványi törvény értelmében a múzeumként történő hasznosítás tekinthető törvénysértőnek. A török jogi álláspont szerint ennek nem mond ellent az, hogy a Hagia Sophiát mint a világ kulturális örökségét, ezzel a funkcióval is megvédje és karbantartsa a Török Köztársaság.⁴⁵

Köszönetnyilvánítás

Tanulmányommal tisztelgek az Hagia Sophia szakértője, *Nagy Mihályi Géza* görögkatolikus áldozópap, professor emeritus, művészettörténész, nyugalmazott egyházmegyei múzeumigazgató, parókus, tiszteletbeli esperes, a Magyar Érdemrend lovagkeresztje kitüntetettje áldott emléke előtt, aki 2020. február 12-én hunyt el. Köszönetet nyilvánítok továbbá az iszlám alapítványok szakértőjének, *Murat Çizakça* professor úrnak szakmai támogatásáért, valamint inspiratív levélváltásainkért.

FALUS, ORSOLYA

Der „alte” Typ der aus der osmanischen Zeit überlebten türkischen Stiftungen. Neuere Angaben zu traditionellen islamischen Stiftungen

(Zusammenfassung)

Das Rechtsinstitut des *waqf*, das uns als gemeinnützige Stiftung bekannt ist, hatte seine fernen Vorläufer in Mesopotamien und Ägypten, und im 7. und 8. Jahrhundert entwickelte es sich durch den islamischen „Filter” zur traditionellen islamischen Stiftung, die der *Scharia* unterliegt. In der Türkei führten die Säkularisierungsbestrebungen nach der Gründung der Republik zu einem Bruch mit dem Rechtssystem der *Scharia*. Infolgedessen trat ein neues Zivilgesetzbuch nach Schweizer Vorbild in Kraft und die Tätigkeit von Stiftungen wurde gesetzlich geregelt. Die drei traditionellen Stiftungen, die während des Osmanischen Reiches entstanden und in der *Scharia* verwurzelt

sind, die *Mazbut*, die *Mülhak* und die *Cemaat*, konnten jedoch im Rahmen der Modernisierung nicht abgeschafft werden, so dass sie, obwohl sie mit dem Begriff „alt” gekennzeichnet sind, heute als Teil der neuen, modernen Rechtsordnung weiterbestehen. Die „alten” Stiftungen, die sich auf die *Scharia* stützen, erfordern einen anderen Ansatz: so auch der Fall der Hagia Sophia, der in letzter Zeit große internationale Aufmerksamkeit erregt hat. In diesem Beitrag werden die überlebenden Arten türkischer Stiftungen aus der osmanischen Zeit und das Aufeinandertreffen der alten und der neuen Rechtsordnung am Beispiel der Hagia Sophia vorgestellt.

Jegyzetek

- ¹ FALUS Orsolya: Az iszlám alapítvány – a „waqf”. *Jogtörténeti Szemle*, 2014. 3. sz. 1–7. p.
- ² FALUS Orsolya: A templomos lovagok, az iszlám alapítvány és az oxfordi Merton College. Egy jogtörténeti rejtély. *Jogtörténeti Szemle*, 2020. 2. sz. 21–27. p.
- ³ ÇIZAKÇA, Murat: *The New Waqf Law Prepared by Idb/Irti and the Kuwait Public Foundation: A Critical Assessment*. Kuala Lumpur, 2014. Inceif University, 2. p.
- ⁴ BORGOLTE, Michael: *Weltgeschichte als Stiftungsgeschichte. Von 3000 v. u. Z. bis 1500 u. Z.* Darmstadt, 2017. Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- ⁵ ÇIZAKÇA, Murat: *Preconditions and Suggestions for Islamic Finance to Generate Sustained Economic Growth*. Istanbul–Konya, 2020. Presidential Office of Marmara University and KTO Karaty University, 5. p.
- ⁶ GAUDIOSI, M. M.: The Influence of the Islamic Law of Waqf on the Development of the Trust in England: The Case of Merton College. *University of Pennsylvania Law Review*, 1988. 4. sz. 1231–1261. p.
- ⁷ Korán, 45:18.
- ⁸ AL-JARHI, Mabid Ali: *Economic Analysis: An Islamic Perspective. I*. Ankara, 2021. TKBB Yayınları–ASBÜ Yayınları, 29–31. p.
- ⁹ A szerző felvétele, 2018.
- ¹⁰ ARIFF, Mohamed: *The Islamic voluntary sector in Southeast Asia*. Singapore, 1991. Institute of Southeast Asian Studies, 42. p.
- ¹¹ Dzsihad (arab: *دِجَاهِد*) = Isten útján való törekvés, igyekvés.
- ¹² AL-‘ASKALĀNĪ, Ibn Ḥadžar: *Bulūgh al-marām*. Cairo, n.d., no. 784. In HEFFENING, Willi: „Wakf”, in *Law in the Middle East*. HOUTSMA et al. (eds): *Encyclopedia of Islam*. First Edition, Vol. 4, Leiden, 1934. Brill.
- ¹³ Uo. 783.
- ¹⁴ A szerző felvétele, 2018.
- ¹⁵ Kádi (*qādi*): muszlim elöljáró vagy bíró, akit eredetileg közvetlenül a kalifa bízott meg azzal, hogy egy adott területen az igazságszolgáltatási feladatokat ellássa.
- ¹⁶ ÇIZAKÇA 2020. 5. p.
- ¹⁷ ÇIZAKÇA 2014. 4. p.
- ¹⁸ FALUS, Orsolya: Waqf as a Traditional Legal Institution for Social Responsibility according to Natural Law. *POLIGRAFI* 2017. 22. sz. 85–86., 100–104. p.
- ¹⁹ A szerző felvétele, 2018.
- ²⁰ A Volkswagen Alapítvány honlapja www.volkswagenstiftung.de/en/foundation/about-us.
- ²¹ FITOURI, Chadly: The meaning of Islamic brotherhood. In: BOUHDI-BA, Abdelwahab et al. (eds.): *The Different Aspects of Islamic Culture. The Individual and Society in Islam*. Paris, 1998. UNESCO, 248–249. p.
- ²² ÇIZAKÇA 2020. 5. p.
- ²³ ALIAS, Alina Tunka: The gift economy: waqf in the Islamic world today. In HASSAN, M. Kabir – LEWIS, Mervyn, K. (eds.): *Handbook on Islam and Economic Life*. Cheltenham–Northampton, 2014. Edward Elgar Publishing, 490. p.
- ²⁴ A szerző felvétele, 2016.
- ²⁵ FALUS 2017. 100–102. p.
- ²⁶ A szerző felvétele, 2018.
- ²⁷ EGERESI Zoltán: A török nemzetépítés Atatürk korában. *Világtörténet*, 2013. 1. sz. 136. p.
- ²⁸ FALUS Orsolya: Piae Causae Foundations, Waqfs, Trusts. Legal Historical Interactions. *Polgári Szemle*, 2020. 4–6. sz. 353–360. p.
- ²⁹ Foundations in Turkey: Basic Information Foundations in Turkey. www.tusev.org.tr/userfiles/image/Image/philanthropy%20study%20summary.pdf.
- ³⁰ ÇIZAKÇA 2014. 5. p.
- ³¹ T. C. Vakıflar Genel Müdürlüğü (Török Köztársaság Alapítványok Főigazgatósága), www.vgm.gov.tr/foundations-in-turkey/foundations-in-turkey/mazbut-fused-foundations.
- ³² Uo.
- ³³ ÇORUHLU, Yakup Emre: Registration of foundation properties – cultural asset on behalf of their own fused foundations. *Survey Review*, 2016. 347. sz. 110–120. p.
- ³⁴ ÇIZAKÇA, 2014, 6. p.
- ³⁵ T. C. Vakıflar Genel Müdürlüğü (Török Köztársaság Alapítványok Főigazgatósága), www.vgm.gov.tr/foundations-in-turkey/foundations-in-turkey/annexed-mulhak-foundations.
- ³⁶ ÇIZAKÇA 2014. 7. p.
- ³⁷ T. C. Vakıflar Genel Müdürlüğü (Török Köztársaság Alapítványok Főigazgatósága), www.vgm.gov.tr/foundations-in-turkey/foundations-in-turkey/cemaat-community-foundations.
- ³⁸ A szerző felvétele, 2018.
- ³⁹ Török Földhivatali Főigazgatóság (Ankara), <http://parselsorgu.tkgm.gov.tr/>.
- ⁴⁰ www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/fatih-sultan-mehmetin-ayasofya-vakfiyesi-tapuya-emanet/677695.
- ⁴¹ NAGYMIHÁLYI Géza: A bizánci szakrális építészet hatása Nagy Szulejmán korszakára. *Görögkatolikus Szemlélet*, 2017. 4. sz. 56–59. p.

⁴² KARADAG, H. – SIT, M.: The Ottoman State Evaluation of Land Ownership for Economic Systems. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sos. Bilimler Derg.* 4, 2016. 45–65. p.

⁴³ AYDOĞDU, M.: The Concept of Medieval Feudal Ownership and Influences of the Land System in Ottoman Law on the Transfer and

Allocation of Agricultural Enterprises to Heirs. *Dokuz Eylül Univ. Hukuk Fakültesi Derg.* 17, 2016. 1–26. p.

⁴⁴ ÇORUHLU, Yakup Emre – UZUN, Bayram – YILDIZ, Okan: Conflict over the Use of Hagia Sophia: The Legal Case. *Land.* 2020. 9(10):350. <https://doi.org/10.3390/land9100350>.

⁴⁵ ÇORUHLU 2016. 110–120. p.

1. Bevezetés

A nagy felfedezések korától kezdve az európaiak nem pusztán katonai és gazdasági szempontból tettek szert világszerte növekvő hatalomra, hanem ezzel egy időben civilizációjuk és kultúrájuk bizonyos aspektusai – például a jogi normák vagy szabványok is – az idegen kultúrák részeivé váltak. Ez alól a hollandok sem jelentettek kivételt. Példaként szolgálhat erre a folyamatra a Hollandia és Nyugat-Frízföld által kiadott, a házassági jogviszonyt és a törvényes öröklést szabályozó 1580. évi *Politieke Ordonnansie* (Politikai Rendelet). Írásomban e rendelet néhány releváns elemét és ezeknek a Hollandián kívüli területeken kifejtett hatását vizsgálom, különös tekintettel a polgári házasság, valamint a törvényes házastársi öröklés intézményére. Elemzésem során kitérek azon kérdés vizsgálatára, hogy a polgári házasság intézménye hogyan hatott a mai Egyesült Államok területén 1620-ban, a zarándokok (*pilgrim*) által alapított Plymouth közösségre. A zarándokok esetében a holland jogi szabályozás hatása elsősorban azon angol férfiak és nők körében mutatkozott meg, akik átmenetileg Hollandiában, azon belül is inkább Leidenben tartózkodtak. Tanulmányomban ezen túl azt is megvizsgálom, hogy miképpen gyakorolt hatást a római–holland jogrendszer – beleértve az 1580. évi Politikai Rendeletet is – Dél-Afrikában. Az elemzés fókuszába itt a házastársi törvényes öröklés kerül, amely magában foglalja a politikai rendelet dél-afrikai recepciójának áttekintését, valamint az esetlegesen azóta bekövetkezett változásokat is.

2. A római–holland jogrendszer háttere és a Politikai Rendelet elfogadása

Németalföld eredetileg a burgundi hercegek uralma alatt állt, ez a cím azonban idővel a spanyol királyokra szállt.² Később, a 16. században lázadások törtek ki a spanyol uralom ellen, amelyek abban csúcsosodtak ki, hogy a hét északi tartomány 1579-ben létrehozta az Utrechti Uniót, amelynek vezető tartománya Hollandia lett.³ A holland tartomány joga, azaz a holland–római jogrendszer a holland szokásjog és a római jogi elvek együttes alkalmazásából fejlődött ki.⁴ Dionysius Godefridus van der Keessel arról ír, hogy Hollandiában a római jog recepciója szubsidiárius jelleggel (*in subsidium*) ment végbe.⁵ Egy másik holland jogi szakteknitely, Johannes Voet beszá-

Haitas, Daniel

Hollandia és Nyugat-Frízföld 1580. évi *Politieke Ordonnansie* és annak egyes hatásai az angolszász világra¹

molója szerint jogi ellentmondás esetén elsődlegesen az írott és íratlan helyhatósági státúumokat, majd ezek után az íratlan törvényeket és a kialakult szokásokat kellett figyelembe venni, s a római jog, illetve a kánonjog alapján hozott döntéseket csak akkor lehetett alapul venni, ha az említett jogforrások nem nyújtottak megfelelő választ a jogi kérdésre.⁶

Hollandia és Nyugat-Frízföld Politikai Rendeletét 1580. április 1-jén fogadták el, amely később a holland–római jogrendszer legjelentősebb státúumává vált.⁷ A 16. századi Németalföld legfontosabb jogalkotási produktumaként tartják számon, hiszen megalkotásának célja az volt, hogy a különböző jogi problémákat – például a házasság és az öröklés intézményét – érintő ellentmondásos jogi rendelkezések között koherenciát teremtsen.⁸ Ami e jogi dokumentumnak a házasság jogintézményére vonatkozó történeti hátterét illeti, meg kell jegyezni, hogy 1572-ben Hollandia és Zeeland tartományok felett a protestánsok vették át a hatalmat.⁹ Ez a házasságot illetően változásokat hozott magával ezeken a területeken,¹⁰ amelyekben a törekvésekben is megnyilvánult, hogy a házasság protestáns nézetek alapján megreformált intézményének szabályozására új jogi keretet kellett teremteni. Ezeket az új jogi kereteket rögzítette az 1580. évi Politikai Rendelet.¹¹

A házasság szentségének hagyományos római katolikus felfogása a protestáns reformáció égisze alatt háttérbe szorult, a házasságnak egy másik felfogása került előtérbe.¹² Az 1580-as Politikai Rendeletnek megfelelően ugyanis a házasságkötések lebonyolítására a kormányzat kapott hatáskört.¹³ A világi hatóságok felhatalmazást kaptak a házassági ügyek szabályozására, amely a házasságok a magisztrátusok vagy a holland református egyház képviselői előtt történő megkötését is magában foglalta.¹⁴

A zarándokok megérkezése az Újvilágba³²

Ez a folyamat hatással bírt a Hollandián kívüli területekre, valamint azon angol bevándorlók kultúrájára is, akik ezeken a területeken éltek. A történelem során őket zarándokként (*pilgrim*) ismerhettük meg.

3. A zarándokok: kezdetek Angliában, majd élet a Holland Köztársaságban

A zarándokokként ismertté vált csoport gyökereinek feltárásához az angol reformáció eseményeit szükséges először szemügyre venni. A független anglikán egyház megalapítása után felmerült a kérdés, illetve vita tárgyává vált, hogy milyen természetűnek kell lennie az új egyházi intézményrendszernek. Néhányan azt gondolták, a reformtörekvések nem voltak elég radikálisak akkor, amikor az új egyház római katolikus befolyástól való megtisztításáról volt szó.¹⁵ A radikálisabb változásra törekvők voltak például a puritánok, akik két csoportra oszlottak. Az egyik csoportot azok a puritánok alkották, akik az anglikán egyház kereteiben kívántak maradni, de további reformokat szerettek volna bevezetni, a másik csoportot a szeparatisták alkották, akik teljes mértékben el kívántak szakadni az új egyháztól.¹⁶

A zarándokok Kelet-Angliában élő szeparatisták voltak,¹⁷ akik közül néhányan 1607-ben elhatározták, hogy az üldöztetés elől Hollandiába menekülnek, majd 1608-ban valóban kivándoroltak az országból.¹⁸ William Bradford, a Plymouth-kolónia egyik alapítója és egyben kormány-

zója is, egyik írásában kifejtette, hogy a nehézségeknek köszönhetően, amelyekkel meg kellett küzdeniük, „közös megegyezésre jutottak, és elhatározták, hogy Németalföldre vándorolnak, ahol – mint hallották – minden embert megillet a vallásszabadsághoz való jog”.¹⁹ A csoport először Amszterdamba vándorolt, majd végül Leidenben telepedett le.²⁰ A közösség azonban anyagi nehézségekkel küzdött, amely miatt egyre feszültebbé vált a helyzetük a városban.²¹ A város egyre kényelmetlenebbé vált a közösség tagjai számára, a megváltozott politikai és vallási nézetek miatt pedig egyre kevésbé volt biztonságos az ott-tartózkodás.²²

Emellett a közösség tagjai az őket körülvevő társadalom közérkölcsei felfogása és ennek a közösségükre gyakorolt hatása miatt is aggodalmaskodni kezdtek, továbbá az az elhatározás is ösztönző hatással volt rájuk, hogy a keresztény hittérítést a világ másik felén is gyakorolhassák.²³

Ezek a körülmények együttesen vetették fel a közösség tagjaiban az Amerikába költözés lehetőségének gondolatát.²⁴ A letelepedés előkészítéseként a leideni zarándokok közösségének vénei tárgyalásokat folytattak az amerikai földszerzés lehetőségeiről 1617-ben.²⁵ Ennek eredményeként a közösség kiváltságlevelet kapott, amely felhatalmazást adott számukra, hogy Hudson közelében telepedjenek le. Ez a terület abban az időszakban Virginia gyarmati területeihez tartozott.²⁶ 1620 augusztusában elindultak Delfshavenből, Angliában egy kis időre megpihentek, majd partra szálltak az Újvilágban.²⁷ Ahogy William Bradford feljegyzéseiben is olvasható: „Így hagyták el e szép

és kellemes várost, amely közel 12 évig élőhelyük volt, vissza sem néztek többé, csak az égre emelték tekintetüket, számukra kedves otthonukra gondoltak, és lelkükben megnyugvást leltek.”²⁸ A zarándokok azonban nem Virginia területén telepedtek le, hanem Plymouth Rock környékén, New England területén 1620. december 26-án.²⁹ Mivel nem a kiváltságlevélben meghatározott területen belül szálltak partra, Bradford a következőket írta: „szabadságuk határait saját maguk jelölik ki, mert nem létezik felettük hatalom, amely parancsolhatna nekik.”³⁰ Ennek következtében a zarándokok aláírták az ún. Mayflower Megállapodást, amelyben hozzájárultak, hogy „szövetséget kötnék és polgári politikai közösséggé alakulnak.”³¹

4. A holland befolyás és a polgári házasság

A Holland Köztársaságban töltött idő valóban rányomta bélyegét a zarándokok közösségére több szempontból is. Leszögezhetjük, hogy a pilgrim közösség kultúrája a Leidenben töltött idő alatt továbbfejlődött.³³ Fejtegetéseim szempontjából ennek az időszaknak az utóhatásai közül az lesz releváns, amely a Plymouth közösség polgári házasságra vonatkozó gyakorlatát határozta meg. William Bradford – akit kormányzónak is megválasztottak – 1621. május 12-i feljegyzéseiből kiderül, hogy az első polgári házasságot a magisztrátus előtt kötötték meg, „Németalföld tiszteletre méltó szokásai alapján, amelyeknek megfelelően korábban éltek.”³⁴ Bradford Jean F. Le Petit 1601-ben írt munkáját idézi, a *La Grande Chronique Ancienne et Moderne de Hollande*-t, amelyben az áll, hogy „Ezt a rendeletet vagy törvényt a Németalföldi Egyesült Tartományok adták ki 1590 környékén. Ez alapján bármilyen vallású személy (törvényes és nyilvános közzététel után) a városházán vagy állami hatóság előtt törvényesen házasságot köthet.”³⁵

Némi zavar észlelhető a leírásban a polgári házasság intézményének bevezetése kapcsán, mert azt nem 1590-ben, hanem 1580-ban vezették be.³⁶ Mindenesetre azt is le kell szögeznünk, hogy a Plymouth-ban letelepedett zarándokok közül többen már a leideni tartózkodásuk idején polgári házasságot kötöttek.³⁷

Ami az angol házasságot illeti, az újonnan megalapított anglikán egyház szabályai szerint a házasság szentsége megkérdőjelezhetetlen volt, azt kizárólag pap közreműködésével lehetett megkötni, valamint a házastársak számára gyakorlatilag lehetetlen volt a válás.³⁸ Elmondható tehát, hogy a házasságot szentségként tisztelő felfogás és a rendszer, amelyet Hollandiában felváltott a polgári házasság intézménye, Angliában továbbra is létezett a római katolikus egyházban kialakult nézeteknek megfelelően.³⁹

A következő rövid történet jól érzékelteti az Amerikában letelepedett pilgrim közösségben és az Angliában uralkodó viszonyok közötti éles különbséget a házasságot illetően. Amikor Edward Winslow, aki az első Plymouth-kolóniában kötött polgári házasságban a vőlegény volt, üzleti ügyek miatt 1615-ben visszatért

Angliába, William Laud, a puritánellenes érsek a Plymouth közösségben uralkodó házassági szabályokról kérdezte őt. Miután Winslow elárulta, hogy magisztrátusként maga is kötött polgári házasságokat, Laud érsek 17 hétre börtönbe záratta.⁴⁰

Végül a polgári házasság intézménye vált az uralkodó normává és általános gyakorlattá a Plymouth közösségben.⁴¹ Így mutatkozott meg tehát az 1580-ban kiadott holland Politikai Rendelet jogi hatása a plymouthi angol telepesek életében és viszonyaiban. Ez példázza, hogy a pilgrimek miképpen tették politikai közösségük és jogrendjük alapjává a holland rendeletben foglalt szabályokat az Újvilágban. Emellett az is megállapítható, hogy a Massachusettsi Bay-kolónia szintén átvette a polgári házasság gyakorlatát, és emellett is szólnak érvek, hogy az Egyesült Államok egész területén érvényesülő házassági szabályok is a Plymouth-kolónia szokásaiban gyökereznek.⁴²

5. Dél-Afrika, az 1580. évi Politikai Rendelet és a házastársi öröklés intézménye

A Holland Kelet-Indiai Társaság volt az első multinacionális részvénytársaság a világon, amely hatalmas szerepet játszott a holland befolyás és hatalmi érdekek érvényesítésében a világ minden táján.⁴³ Ennek egyik példája a holland jognak a világ országainak jogrendszerébe ültetése, ami többek között Dél-Afrikában is megtörtént. A Holland Kelet-Indiai Társaság tagjaként Jan van Riebeeck ellátmánytáborot hozott létre 1652. április 6-án a Jóreménység-foknál (amely ma Dél-Afrika része), ez pedig magával hozta a római–holland jog e területen történő „receptióját” is.⁴⁴ Később, 1806-ban Fokföld brit fennhatóság alá került, azonban a római–holland jog nem tűnt el a jogrendszerből, hanem inkább az angol jogi kultúra elemeivel keveredve egyfajta hibrid jogrendszer jött létre.⁴⁵ 1910. május 31-én alakult meg a Dél-Afrikai Unió, amely a Brit Birodalom önkormányzattal rendelkező gyarmata lett.⁴⁶ Az Uniót Fokföld, Natal, Oranje és Transvaal egyesítésével hozták létre,⁴⁷ az utóbbi három területet a Fokföldről származó búrok telepítették be, amely az 1830-ban kezdődő Nagy Vándorlásnak (*Nagy Trek*) nevezett migrációs folyamat eredményeként zajlott.⁴⁸ Ezek hatására Fokföld jogrendszere vált Dél-Afrika teljes területén érvényes joggá.⁴⁹ A dél-afrikai jogban érvényesülő római–holland befolyás az 1580. évi Politikai Rendeletnek volt köszönhető. Az alábbiakban ezzel összefüggésben a házastársi (végrendelet nélküli) törvényes öröklés intézményének vizsgálatára helyezem a hangsúlyt.

Azon túl, hogy az 1580. évi Politikai Rendelet meghatározta a házassággal kapcsolatos normákat, egységes szabályozást kívánt nyújtani a végrendelet nélküli, azaz törvényes öröklésre vonatkozóan is Hollandiában. Ezeket a szabályokat a 19–28. cikkelyek tartalmazták. A 19. cikkely szerint:

„E rendelet hatálybalépésével az államok visszavonnak és hatályon kívül helyeznek minden, a Holland Egyesült tartományok és Frízföld területén érvényes, írásba foglalt jogot, szokást és törvényt, amelyek a végrendelet nélküli halálesetekre vonatkozó szabályokat vagy a törvényes öröklésre vonatkozó normákat tartalmazták. E hatályon kívül helyezett normák az ingó és ingatlan tulajdon öröklésére vonatkozó rendelkezéseket is magukban foglalták. Mostantól a jövőbeli esetekre vonatkozóan kizárólag e rendelet normái alkalmazandók.”⁵⁰

Hollandiában korábban a törvényes örökléssel kapcsolatos jogi szabályozás rendkívül inkoherens volt. Észak-Hollandiában az ún. *Aasdom*-törvényeket alkalmazták, míg Dél-Hollandiában az ún. *Schependom*-törvények voltak érvényesek.⁵¹ Az 1580. évi Politikai Rendelet megalkotásának ebben a vonatkozásban az volt a célja, hogy a továbbiakban a *Schependom*-törvények egységesen szabályozzák Hollandia egész területén az öröklési kérdéseket.⁵²

A „*Schependom*” kifejezés a „*Schepenen*” szóból származik, így nevezték a holland magisztrátusokat. Az „*Aasdom*” szó jelentésének gyökerei az „*Aazing*” kifejezésből származnak. Az „*Aazingok*” Hollandia északi régióiban tevékenykedő tisztségviselők voltak, akiknek feladata az igazságszolgáltatás volt.⁵³ Az elvi különbség e két rendszer között abban rejlik, hogy az *Aasdom*-törvények szerint az örökgyógy vagyonát az elhunyt legközelebbi rokona örökölheti. Ez a rendszer a képviselői elvet (*ius repraesentationis*) nem ismeri el.⁵⁴ A *Schependom*-rendszer lényegét meghatározó elvi háttér a parentélaris öröklési szisztéma adja, amelynek lényege, hogy a vagyon azokra a személyekre háramlik vissza, akikől az származott.⁵⁵

Észak-Hollandiában komoly ellenállásba ütköztek azok a törekvések, amelyek arra irányultak, hogy az 1580. évi Politikai Rendelet alkalmazásával a törvényes öröklést meghatározó *Schependom*-rendszer érvényesüljön egységesen Hollandia minden régiójában. Ennek egyik eredménye az lett, hogy Észak-Hollandiában 1599-ben új törvényt – az új *Aasdom*-törvényeket – fogadtak el.⁵⁶ Tanulmányom szempontjából az 1580. évi Politikai Rendelet által elfogadott elvek közül az lesz releváns, amely nem ismeri el a házastárs öröklési jogát, ha az örökgyógy végrendelet nélkül hunyt el.

Végrendelet nélküli elhalálozás esetén az 1580. évi Politikai Rendelet a következő módon határozta meg az öröklési sorrendet: a vagyont elsősorban az örökgyógy leszármazói örökölhetik, leszármazók hiányában az örökgyógy felmenői (szülei), a sorrendben őket követik a testvérek és az ő leszármazói, majd a nagyszülők és végül a szülők testvérei és azok leszármazói.⁵⁷ A rendelet által meghonosított *Schependom* öröklési rendszer, majd annak 1594-ben kiadott értelmező rendelkezései meghatározták, hogy a házastársak között miképpen alakul az öröklés.⁵⁸ Ha az örökgyógnak nem maradt más rokona, aki örökölhetett volna, vagyona az államra szállt, házastársa nem örökölhetett.⁵⁹

A Holland Kelet-Indiai Társaság befolyásának és területeinek növelése során felmerült a kérdés, hogy a tengerentúli holland gyarmatokon milyen jogot alkalmazza-

nak. 1621-ben a holland hatóságok úgy döntöttek, hogy – egyéb törvények mellett – az 1580. évi Politikai Rendeletet kell alkalmazni a gyarmatokon is.⁶⁰ Később a holland parlament 1661-ben kihirdette az *Octrooi*t, amely Holland Kelet-Indiában és a határain kívül álló területeken meghatározta a törvényes öröklés rendjét. A törvény hatálya kiterjedt azokra is, akik ezekről a területekről származtak. Fokföldön szintén ez a törvény lépett életbe, hiszen 1652-től Fokföld is Hollandia gyarmati területeihez tartozott.⁶¹

Az 1661. évi *Octrooi* a törvényes öröklésre vonatkozóan az 1580. évi Politikai Rendelet szabályait vette át. A *Raubenheimer v. van Breda*-ügyben hozott döntés kimondta: „Az alkalmazandó jog bár bonyolult, korántsem homályos. A Holland Parlament által a Holland Kelet-Indiai Társaságra vonatkozó, 1661. január 10-én kihirdetett statútum egyértelműen rendelkezik a törvényes öröklés rendjéről e gyarmaton [Fokföldön]. A statútum – egy módosítást kivéve – az 1580. évi Politikai Rendelet normáit vette át az öröklésre vonatkozóan, a hozzá fűzött, 1594-ben kiadott értelmező rendelkezéseket tartalmazó ediktummal együtt.”⁶²

Érdemes megemlíteni azt is, hogy 1717-ben a Jóréménység-fok kormányzója és a mellette felállított tanács felügyelte az árván maradtak gyámügyi tanácsát. A tanács feladata volt – a Politikai Rendeletben, az 1594. évi értelmező rendelkezésekben és az 1661. évi *Octrooi*ban foglaltaknak megfelelően – azoknak az öröklési ügyeknek az adminisztrációja, amelyek esetében az örökgyógy végrendelet hátrahagyás nélkül hunyt el.⁶³

Így az 1580. évi Politikai Rendelet Dél-Afrika jogának részévé vált. Az idők folyamán azonban változott a jogrendszer, amelynek egyik állomása a Dél-Afrikában 1934-ben kihirdetett Öröklési Törvény, amelynek az volt a célja, hogy kiküszöbölje a „törvényes öröklés méltánytalanságot eredményező szabályait” azáltal, hogy a túlélő házastársak számára is jogi lehetőséget biztosított az öröklésre.⁶⁴ Az új törvény kimondta, hogy

„ha a házasság megkötésével közös tulajdon keletkezett a vagyontárgyakon, és az örökgyógy után maradtak leszármazók, akkor a házastársat a vagyonból egy gyermekrész illeti meg (ebben a kontextusban a házastársra úgy kell tekinteni, mintha az örökgyógy gyermeke lenne), vagy annyi rész illeti meg, amely a közös tulajdoni részével együtt nem haladja meg a 10 000 randot, tekintet nélkül arra, hogy melyik a nagyobb értékű örökrész.”⁶⁵

„Ha a házasság fennállása alatt nem keletkezett közös tulajdon, és az örökgyógnak születtek leszármazói, akkor a túlélő házastársat egy gyermekrész illeti meg, vagy 10 000 rand, tekintet nélkül arra, hogy melyik a nagyobb értékű örökrész.” (2. cikk)

„Ha az örökgyógnak nincsenek leszármazói, de vannak túlélő szülei vagy testvérei, a túlélő házastársat az örökgyógy vagyonának fele illeti meg, vagy 10 000 rand, tekintet nélkül arra, hogy melyik a nagyobb értékű örökrész.” (3. cikk)

Végül pedig, ha az elhunyt házastársnak nincsenek túlélő szülei vagy testvérei, az örökhagyó teljes vagyonát a túlélő házastárs örökli. (4. cikk)

E törvény elfogadásával látható egyfajta eltávolodás a Dél-Afrikában bevezetett római–holland öröklési normáktól, amelyek a 20. század elejéig nem rendelkeztek a túlélő házastárs jogairól végrendelet nélküli öröklés esetén.⁶⁶ Ezzel tulajdonképpen elismerést nyert az, hogy a házasság fennállása alatt mindkét házastárs hozzájárul a másik vagyonának gyarapításához, valamint az is, hogy a túlélő házastárs örökölhet elhunyt házastársa után. Ezek az elvi változások különösen azért fontosak, mert az özvegyek a társadalom sérülékeny csoportját alkotják.⁶⁷ A túlélő férj számára saját vagyona biztosította a megfelelő megélhetést, azonban a túlélő feleség gyakran nélkülözte a megélhetéshez szükséges anyagi háttérrel, és túlélésének záloga általában a gyermekei támogatása volt.⁶⁸

A fentiek alapján tehát megállapítható, hogy a hosszú időn keresztül érvényes 1580. évi Politikai Rendeleten alapuló római–holland jogi szabályozásban a törvényalkotó hozott változtatásokat Dél-Afrikában. Az 1988-ban hatályba lépett 1987. évi LXXXI. törvény hatályon kívül helyezte az 1580. évi Politikai Rendeletet és az 1661. évi *Octrooit*.⁶⁹ A törvény taxatív fel is sorolja a hatályon kívül helyezett cikkelyeket és jogi normákat, így többek között az 1580. évi Politikai Rendelet 19–28. cikkelyéig terjedő részét, az 1594. évi értelmező rendelkezéseket és az 1661. évi *Octrooit*.⁷⁰

6. Összegzés

Tanulmányom célja az volt, hogy igazolja az 1580. évi holland *Politieke Ordonnansie* Hollandia határain kívüli jogi kultúrákban érvényesülő hatásait. Olyan jogi elvek érvényesüléséről van szó, amelyek az angolszász jogi kultúra részeivé váltak. Ez a folyamat nyilvánvalóan a holland, tágabb értelemben az európai befolyás és hatalmi érdekek kiterjesztésének részeként értelmezhető.

A polgári házasság intézményének a zarándokok általi bevezetése a Plymouth-kolóniában – amely jelenleg a Massachusettsi Nemzetközösség néven ismert – teljes értékű bizonyítéka annak, hogy a zarándokok kultúrájára erős hatást gyakoroltak a Holland Köztársaság területén eltöltött évek. Illusztratív példa ez arra, hogy milyen eredménnyel járt az angol és a holland civilizáció és kultúra találkozása. A Plymouth-kolónia megalapítása tehát nem pusztán az angol és amerikai történelmi fejlődés szempontjából jelentős esemény, hanem a holland történelem alakulása szempontjából is.

Az 1661-es *Octrooi* révén a holland „jogi örökség” része volt az 1580. évi Politikai Rendelet. Az angol és a holland jogi hagyományok találkozásának következményei Dél-Afrikában is megmutakoztak, mivel a holland letelepedés a brit fennhatóság alatt történt. Ennek köszönhetően egyfajta hibrid jogrendszer alakult ki, amely a római–holland és az angol jog elemeit ötvözte.

Az 1580. évi Politikai Rendeletben szabályozott, a Plymouth-kolóniát alapító angol telepesek által átvett polgári házasság intézménye olyan jogi fogalomként és elvvé vált, amely tartósan befolyásolja a jogi gondolkodást a jövőben is. A Dél-Afrikában elfogadott házastársi öröklést illetően pedig, a parlament alkotta törvény változtatott az eredeti szabályozáson, kimondva, hogy a házastárs kizárása az öröklésből a túlélő házastárs számára igazságtalan helyzetet teremt.

HAITAS, DANIEL

Die Politieke Ordonnansie von den Niederlanden und Westfriesland aus dem Jahre 1580, sowie ihre Auswirkungen auf die angelsächsische Welt

(Zusammenfassung)

Der Aufsatz analysiert die Auswirkungen des im Jahre 1580 von der Republik der Sieben Vereinigten Provinzen und Westfriesland erlassenen politischen Dekrets auf die angelsächsische Welt und insb. auf die heute im Bundesstaat Massachusetts lebende Plymouth-Kolonie sowie auf Südafrika. Der Gedankengang konzentriert sich darauf, wie in die Plymouth-Kolonie angekommene Pilgrime das Rechtsinstitut der Zivilehe in ihrer Gesellschaft eingeführt haben, darüber hinaus legt sie den niederländischen Ur-

sprung der Entwicklung des erwähnten Instituts offen. Es wird der Zeitraum dargelegt, in dem sich die Auswanderer zuvor in den Niederlanden aufgehalten haben, und werden die Umstände skizziert, die die Gemeinde dazu bewogen haben, sich in der Neuen Welt anzusiedeln. Anschließend beschäftigt sich mit den Regelungen des politischen Dekrets bezüglich der gesetzlichen Erbfolge der Ehegatten und überprüft ihre Entwicklung durch einige relevante Gesetzgebungsakte in Südafrika.

- ¹ E tanulmány a *Pro Futuro* 2020. 4. számában megjelent *The 1580 Political Ordinance of the States of Holland and West Friesland: Certain Examples of its Influence in the English-Speaking World* című tanulmányom fordítása, az eredeti szöveghez képest néhány tartalmi változtatással. Ford. FICSOR Krisztina egyetemi adjunktus (Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar).
- ² STEIN, Peter: *Roman Law in European History*. Cambridge, 1999. Cambridge University Press, 97. p.
- ³ Uo.
- ⁴ LESAFFER, Randall: *European Legal History: A Cultural and Political Perspective*. Ford. ARRIENS, Jan. Cambridge, 2019. Cambridge University Press, 361. p.
- ⁵ VAN DER KESSEL, Dionysius Godefridus: *Select theses on the laws of Holland and Zeeland: being a commentary of Hugo Grotius' Introduction to Dutch jurisprudence, and intended to supply certain defects therein, and to determine some of the more celebrated controversies on the law of Holland*. Cape Town, 1884. J. C. Juta, 2. p.
- ⁶ VOET, Johannes: *His Commentary on the Pandects: Wherein, Besides the principles and the more celebrated controversies, of the roman law, the modern law is also discussed, and the chief points of practice*, Vol.1, Bk. 1. Ford. BUCHANAN, James. Cape Town, 1880. J. C. Juta, 7. p.
- ⁷ LEE, R.W: *An Introduction to Roman-Dutch Law*. Oxford, 1915, Clarendon Press, 5–6. p.
- ⁸ WESSELS, Johannes Wilhelmus: *History of the Roman-Dutch law*. Grahamstown, Cape Colony, 1908. African Book Company, 222–223. p. Hozzá kell tennünk azonban, hogy az 1580. évi Politikai Rendelet nem pusztán a házasság és az öröklés szabályait tartalmazta, hanem magában foglalta a bérlettel, adásvétellel, cégbejegyzéssel és a zálogjoggal kapcsolatos normákat is.
- ⁹ BRADY JR., Thomas – OBERMAN, Heko A. – TRACY, James D: *Handbook of European History 1400-1600: Late Middle Ages, Renaissance and Reformation*. Leiden, 1995. E. J. Brill, 403. p.
- ¹⁰ VAN DER HEIJDEN, Manon: *Women and Crime in Early Modern Holland*. Ford. MCKAY, David. Leiden–Boston, 2016. Brill, 103. p.
- ¹¹ VAN DER HEIJDEN, Manon: Marriage Formation: Law and Custom in the Low Countries 1500–1700. In MENCHI, Silvana Seidel (ed.) with the collaboration of EISENACH, Emlyn: *Marriage in Europe 1400–1800*. Toronto, 2016. University of Toronto Press, 161. p.
- ¹² COERTZEN, Pieter: Marriages, Civil Unions, Partnerships, and Religion in South Africa after 1996. In DURHAM Jr., W. Cole – THAYER, Donulu D. (eds.): *Religion and Equality: Law in Conflict*. London–New York, 2016. Routledge, 117. p.
- ¹³ COERTZEN 2016. 117. p.
- ¹⁴ SCHILTKAMP, J. A: On Common Ground: Legislation, Government, Jurisprudence, and Law in the Dutch West Indian Colonies in the Seventeenth Century. In FUNK, Elisabeth Paling – SHATTUCK, Martha Dickinson (eds.): *A Beautiful and Fruitful Place: Selected Rensselaerwijck Papers Volume 2*. New Netherland Institute, 2011. 227. p.
- ¹⁵ RITCHIE, Donald A: *Heritage of Freedom: History of the United States*. New York, 1985. Scribner Educational Publishers, 41. p.
- ¹⁶ Uo.
- ¹⁷ MORISON, Samuel Eliot – COMMAGER, Henry Steele – LEUCHTENBURG, William E: *The Growth of the American Republic: Volume 1*. Seventh Edition. New York–Oxford, 1980. Oxford University Press, 52. p.
- ¹⁸ STRATTON, Eugene Aubrey: *Plymouth Colony, Its History & People, 1620–1691*. Utah, 1986. Ancestry Publishing, 18. p.
- ¹⁹ BRADFORD, William: *Of Plymouth Plantation 1620–1647. A New Edition: The Complete Text, with Notes and Introduction by Samuel Eliot Morison*. New York, 1984. Alfred A. Knopf, 10. p.
- ²⁰ Uo. 16–17. p.
- ²¹ Uo. 23. p.
- ²² HESTETUN, Øyunn: Pilgrims' Progress: Leaving the Old World for the New World, with Robert Cushman. In HOLM, Helge – LAEGREID, Sissel – SKORGEN, Torgeir (eds.): *Europe and its Interior Other(s)*. Aarhus, 2014. Aarhus University Press, 41. p.
- ²³ BRADFORD 1984. 25. p.
- ²⁴ Uo.
- ²⁵ BROWN, Richard D. – TAGER, Jack: *Massachusetts: A Concise History*. Amherst, 2000. University of Massachusetts, 15. p.
- ²⁶ MORISON, Samuel Eliot: *The Oxford History of the American People*. New York, 1965. Oxford University Press, 55. p.
- ²⁷ BRADFORD 1984. 47–49. p.
- ²⁸ Uo. 25. p.
- ²⁹ Uo. 72., 75. p.
- ³⁰ Uo. 75. p.
- ³¹ Uo. 75–76. p.
- ³² www.thoughtco.com/history-of-the-plymouth-colony-4158197.
- ³³ BANGS, Jeremy Dupertuis: *Strangers and Pilgrims, Travellers and Sojourners: Leiden and the Foundations of Plymouth Plantation, Plymouth*. Massachusetts, 2009. General Society of Mayflower Descendants, xiii. p.
- ³⁴ BRADFORD 1984. 86. p.
- ³⁵ Uo.
- ³⁶ HOWARD, George Elliot: *A History of Matrimonial Institutions Chiefly in England and the United States with an Introductory Analysis of the Literature and the Theories of Primitive Marriage and the Family: Volume 2*. Chicago, 1904. The University of Chicago Press Callaghan & Company, 129. p.
- ³⁷ POWELL, Chilton L: Marriage in Early New England. *The New England Quarterly*, July 1928, Vol. 1, No.3, 325. p. www.jstor.org/stable/359877.
- ³⁸ FISCHER, David Hackett: *Albion's Seed: Four British Folkways in America*. New York and Oxford, 1989. Oxford University Press, 77. p. Kivételt jelenthettek ez alól az uralkodók és az arisztokrácia magas rangú tagjai. Lásd FISCHER 1989. 77. p.
- ³⁹ HASKINS, George L.: The Legal Heritage of Plymouth Colony. *University of Pennsylvania Law Review*, 1962. Vol. 110, No. 6, 847., 855. p. www.jstor.org/stable/3310640.
- ⁴⁰ AREEN, Judith C: Uncovering the Reformation Roots of American Marriage and Divorce Law. *Yale Journal of Law and Feminism*, 2014. Vol. 1, 64. p. <https://scholarship.law.georgetown.edu/facpub/1642/>.
- ⁴¹ HASKINS 1962. 855. p.
- ⁴² Uo.
- ⁴³ RIETBERGEN, P. J.: *A Short History of the Netherlands: From prehistory to the present day*. Amersfoort, 2019. Bekking & Blitz Publishers, 97. p.
- ⁴⁴ VAN ZYL, Deon H: After Cicero: Legal Thought from Antiquity to the New Constitution. In PARKER, Grant (ed.): *South Africa, Greece, Rome: Classical Confrontations*. Cambridge, 2017. Cambridge University Press, 269. p.
- ⁴⁵ DU TOIT, Francois: Roman–Dutch law in modern South African succession law. *Ars Aequi*, April 2014, 278. p. <http://repository.uwc.ac.za/xmlui/handle/10566/1316>.
- Érdemes megjegyezni azonban, hogy később, amikor Napóleon 1809-ben a jog részévé tette a *Code Civilt* Hollandiában, az ott érvényes római-holland jogot hatályon kívül helyezték. Ettől függetlenül a római-holland jogrendszer fennmaradt azokon a korábban holland területeken, amelyek brit fennhatóság alá kerültek még a francia Polgári Törvénykönyv bevezetése előtt. Lásd ZWEIFERT Konrad – KÖTZ, Hein: *Introduction to Comparative Law*. Ford. WEIR, Tony. Oxford, 1998. Oxford University Press, 232. p.
- ⁴⁶ LEACOCK, Stephen: The Union of South Africa. *The American Political Science Review*, November 1910, Vol. 4, No. 4, 498. p. www.jstor.org/stable/1944928.
- ⁴⁷ Uo.
- ⁴⁸ KUITENBROUWER, Vincent: *Dutch Pro-Boer Propaganda and the South African War (1899–1902)*. Amsterdam, 2012. University Press, 66. p.

- ⁴⁹ Pain, J. H.: The Reception of English and Roman–Dutch law in Africa with reference to Botswana, Lesotho, and Swaziland. *The Comparative and International Law Journal of Southern Africa*, July 1978, Vol. 11, No. 2, 166. p. www.jstor.org/stable/23245418.
- ⁵⁰ Political Ordinance of 1 April 1580. Translation and summaries from Howard. The Administration of Estates, 1908. Frans v Paschke and Others (unknown-2005/1548) [2007] NAHC 49 (11 July 2007). HEATCHOTE, A. J., footnotes 10–11. <https://namiblii.org/na/judgment/high-court/2007/49>.
- ⁵¹ LEE, R. W.: The Fate of Roman-Dutch law in the British Colonies. *Journal of the Society of Comparative Legislation*, 1906. Vol. 7, No. 2, 367. p.
- ⁵² Uo.
- ⁵³ LEE 1915. 326. p.
- ⁵⁴ KOLKMAN, Wilbert D.: Intestate Succession in the Netherlands. In REID, Kenneth G. C. – DE WAAL, Marius J. – ZIMMERMAN, Reinhard (eds.): *Comparative Succession Law. Volume II: Intestate Succession*. Oxford, 2015. Oxford University Press, 227. p.
- ⁵⁵ Uo.
- ⁵⁶ LEE, R. W.: The Intestate Succession of Husband and Wife in Roman–Dutch Law. *Journal of the Society of Comparative Legislation*, 1912. Vol. 12, No. 2, 313. p.
- ⁵⁷ Political Ordinance, Articles 20–28. Translation and summaries from Howard. The Administration of Estates, 1908. Frans v Paschke and Others (unknown-2005/1548) [2007] NAHC 49 (11 July 2007). HEATCHOTE, A. J., footnotes 10–11. <https://namiblii.org/na/judgment/high-court/2007/49>.
- ⁵⁸ LEE 1912. 313. p.
- ⁵⁹ LEE 1915. 330. p.
- ⁶⁰ GALL, Heleen C.: European Widows in the Dutch East Indies: Their legal and social position, *Between Poverty and the Pyre: Moments in the history of widowhood*. In BREMMER, Jan – VAN DEN BOSCH, Lourens (eds.): *Between Poverty and the Pyre: Moments in the History of Widowhood*. London–New York, 1995. Routledge, 103. p.
- ⁶¹ DE WAAL, Marius J.: Intestate Succession in South Africa. In REID–DE WAAL–ZIMMERMAN (eds.) 2015. 255. p.
- ⁶² Idézi SPAFFORD, D. H.: Intestate Succession in Rhodesia. *The Rhodesian Law Journal*, 1967. Volume 7, Issue 2, 175. p. https://journals.co.za/doi/10.10520/AJA0035483X_130.
- ⁶³ TENNANT, Hercules: *The Notary's Manual, Containing Instructions for the Notaries at the Cape of Good Hope*. Cape Town, 1844. A. S. Robertson, 133–134. p.
- ⁶⁴ Tjingaete v Lakay NO and Others [2014] NAHCMD 178 (11 June 2014) at para 34. <https://namiblii.org/na/judgment/high-court-main-division/2014/178>.
- ⁶⁵ The Succession Act 13 of 1934, Article 1. Idézi BROOKS, Pierre E. J.: Matrimonial property regimes and succession in South African private international law. *The Comparative and International Law Journal of Southern Africa*, November 1978. Vol. 11, No. 3, 294. p. www.jstor.org/stable/23906329.
- ⁶⁶ Case No. 1646/01, in the High Court of South Africa (Cape of Good Hope Provincial Division). www.saflii.org/za/cases/ZAWCHC/2003/25.pdf.
- ⁶⁷ Uo.
- ⁶⁸ JAMNECK, J.: The Problematic Practical Application of Section 1(6) and 1(7) of the Intestate Succession Act under a new Dispensation. *Potchefstroom Electronic Law Journal / Potchefstroomse Elektroniese Regsblad*, 2014. Vol. 17, No. 3, 2014, 982. p. www.scielo.org.za/pdf/pelj/v17n3/05.pdf.
- ⁶⁹ DE WAAL 2015, 255. p.
- ⁷⁰ Intestate Succession Act 81 of 1987. www.justice.gov.za/legislation/acts/1987-81.pdf.

A kereskedelmi jogi diszciplína különállása 1948 után kérdőjeleződött meg, amikor a jogág – *Sárközy Tamás* (1940–2020) professzor sokak által idézett, a társasági jogra alkalmazott kifejezésével – „tetszhalott állapotba került”, ami az egységes szocialista gazdasági jog létjogosultságával kapcsolatos rövid elméleti vita után 1951-től a volt kereskedelmi és váltójogi tanszékek és a korábban általuk oktatott tananyag felszámolásával (új, gazdasági jogi jellegű tanszékekre történő szétdarabolásával, illetve a polgári jogba való beolvasztásával) járt. A gazdasági jogi szakág rehabilitációja már az „új gazdasági mechanizmus” éveiben felmerült, a rendszerváltozás időszakában pedig modern, piacgazdasági hangsúlyokat kapott (üzleti jog). Mivel azonban az 1998-ban indult és végül 2013-ban lezárult magánjogi kodifikáció deklarálta és ténylegesen is monista,² a kereskedelmi magánjogot is magában foglaló kódexet eredményezett (2013. évi V. törvény), a történeti kereskedelmi jog végül sem klasszikus, sem e modernebb formájában nem tudott új, önálló életre kelni.

Képes György

A kereskedelmi jog mint önálló diszciplína történeti helye a magyar egyetemi szintű jogi oktatásban

Az államszocialista korszaktól napjainkig

1. A gazdasági jog önálló oktatásának kérdése 1948-tól a rendszerváltozásig

A 206.693/1948. VKM sz. rendelet kiadásával jelentős változások következtek be a jogi oktatás tantárgyi struktúrájában.³ A „fordulat évétől” a kereskedelmi jogra mint „burzsoá” tárgyra nem volt többé szükség. A rendelet értelmében a kereskedelmi jogot gazdasági jogra kellett átnevezni,⁴ ami Budapesten már az 1948/49-es tanévben

megtörtént: Kuncz Ödön előadásai kereskedelmi és váltójog helyett – a professzor tudományos koncepciójával egybecsengően⁵ – gazdasági jog néven folytatódta, miközben továbbra is hirdetett kereskedelmi jogi szemináriumot hallgatóinak, és az újonnan bevezetett (szintén a gazdasági joghoz illeszkedő) munkajogi tárgyat is ő oktatta. Érdekesség, hogy a gazdasági jog és a munkajog együttes bevezetésével a kereskedelmi–gazdasági jogi jellegű tárgyak kötelező óraszámra 10-ről 14-re nőtt.⁶ Kuncz Ödönt azonban a tanév végén politikai okokból nyugállományba helyezték. A Gazdasági Jogi Tanszék vezetését megbízottként Túry Sándor Kornél korábbi szegedi és kolozsvári professzor vette át, aki 1946 és 1949 között már a fővárosban, a Magyar Agrártudományi Egyetemen tanított.⁷ Szegeden és Pécsen a kereskedelmi és váltójog két korábbi nyugalmazott rendes tanára, Perbír József és Rudolf Lóránt vitte tovább a Gazdasági Jogi Tanszéket.⁸

A gazdasági jog, mint átmenetileg a kereskedelmi és váltójogot (munkajoggal, szociális jogokkal kiegészítve) felváltó tantárgy, napjai szinte már létrejöttékor meg voltak számlálva. A szovjet küldöttség ugyanis már az 1948. évi hévízi jogászkongresszuson arról tájékoztatta a jelenlévőket, hogy „a gazdasági jog híveit mint trockista–buharinista árulókat kivégezték”.⁹ A korszak meghatározó jogi teoretikusa, Szabó Imre (1912–1991) az MTA újonnan megválasztott levelező tagjaként 1950. április 21-én tartott székfoglaló előadásában leszögezte: nincs szükség egységes gazdasági jogra, amelynek létjogosultságát egyébként is „a szovjet jogelmélet berkeiből később száműzött és részben kártevőkként leleplezett jogászok” vetették fel, és amelyet Magyarországon „a fasiszta német »jogtudomány« nyomán” vettek át külön jogágként, hogy „a burzsoá magánjognak a monopolpóke számára immár hátrányossá vált alaptételeit” hatálytalanítsák.¹⁰ Szabó szerint „meg kell indítani a régi »magánjog« felszámolását és meg kell fontolni a már említett gazdasági jog lebontását is; ugyanakkor meg kell határozni azokat az alapelveket, amelyekre a népi demokrácia polgári joga épül”.¹¹

Szabó Imre előadása mindezek ellenére vitát generált a jogtudományban.¹² Legbátrabban Vadas György, az 1950-ben megjelent *A gazdasági jog vázolata* című könyv szerzője lépett fel a gazdasági jog felszámolásával szemben.¹³ Az MTA újonnan felállított Allam- és Jogtudományi Intézetének első vezetője, Csanádi György (1917–1986) és az intézet főmunkatársa, Pap Tibor (1921–1976) azonban a *Jogtudományi Közöny* 1951. évi 3. számában úgy foglalt állást, hogy

„a gazdasági jogot úgy kell kezelniünk, mint amely fejlődésünk mai állapotában már egy felszámolandó jogág; magában hord bizonyos szektáriánus elemeket és felszámolásának elmaradása könnyen járhat azzal a veszéllyel, hogy népi demokráciánk jogának jellegére téves nézetek alakuljanak ki, illetve nem tudjuk elég széles fronton és elég átitű fegyverekkel folytatni a harcot, különösen a polgári jog területén, a burzsoá maradványok ellen”.¹⁴

1951 júliusában az MTA Jogtudományi Bizottságának konferenciáján Névai László (1914–1983), a budapesti jogi kar újonnan alapított Szovjetjogi Tanszékének vezetője tartotta a nyitó előadást, amelyben ő is a gazdasági jog létjogosultsága ellen foglalt állást.¹⁵

Mindez megpecsételte a kereskedelmi és váltójog helyébe lépő, azt új, közjogi elemekkel kiegészítő gazdasági jog önálló stúdiumkénti oktatásának sorsát. Természetesen a fenti osztályharcos álláspont és különösen a „fasiszta német »jogtudományra«” (utóbbiban a jogtudomány szó idézőjelbe téve) való hivatkozás mai szemmel megmosolyogtató egy 19. században kikristályosodott, a 20. században új, kétségtelenül közjogias, de (legalábbis az 1930-as évek végéig) a legkevésbé sem „fasiszta”¹⁶ hangsúlyokat kapó jogág felszámolásával kapcsolatban, azt azonban le kell szögeznünk, hogy az 1948. évben bekövetkezett gyökeres politikai és gazdasági változásokkal a diszciplína eredeti, döntően magánjogi területei valóban kiüresedtek. A kereskedelmi társaságok joga, a csődjog, a váltó és egyéb értékpapírok, valamint a kereskedelmi ügyletek joga a direkt tervutasításos gazdaságban elveszítették létjogosultságukat.

Mindezen, a magyar jogrendszerre kiható változásokat követve a jogi karokon – a Szabó Imre által 1950-ben javasolt szakosodásnak megfelelően – nemcsak a régi kereskedelmi jogi tankönyveket, hanem az új, gazdasági jogi jegyzeteket is törölték a tananyagból,¹⁷ a kereskedelmi és váltójogi tanszékeket átmenetileg felváltó gazdasági jogi katedrák helyett pedig részben mezőgazdasági jogi (földjogi) és szövetkezeti jogi, részben munkajogi tanszékek (esetleg ezek kombinációi, mint Rudolf Lóránt vezetése alatt Pécsen) szerveződtek. Mindeközben a korábban oktatott kereskedelmi magánjogi anyag nagy része egész egyszerűen megszűnt létezni (további tanítása értelmetlenné vált, esetleg bátrabb, a „burzsoá” jog kutatására is vállalkozó jogtörténészek foglalkozhattak vele), kisebb része (egyes jogi személyi formák és bizonyos szerződéstípusok) az 1950/51-es tanévtől polgári jogra átnevezett általános magyar magánjogi stúdiumba olvadt.

A budapesti jogi kar I. számú Polgári Jogi Tanszékének¹⁸ vezetője 1950-ben (még „előadóként”) Világhy Miklós (1916–1980) lett, aki 1953-ban kapta meg egyetemi tanári kinevezését. Világhy 1948 és 1950 között még – egyebek mellett a fent említett Csanádi Györggyel együtt¹⁹ – a kereskedelmi jog helyébe lépő önálló gazdasági jog híve volt, 1951-ben viszont (Szabó Imre nyomán) már ezzel szemben foglalt állást. Az MTA Jogtudományi Bizottságának kongresszusán tartott előadásában, valamint az ugyanebben az évben megjelent, *A gazdasági jog problémája* című könyvében is tagadta a gazdasági jog mint önálló jogág létjogosultságát, ennek megfelelően javasolta a tantárgy tanrendből való törlését is.²⁰ Világhy 1956. július 1-jén az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) rektora lett, amely tisztségéből 1957. július 31-én az „ellenforradalmi irányzattal egybevágó egyes nézetei” miatt 1957-ben fegyelmeivel felmentették. Az 1955-ben egyesített Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék²¹ vezetését Világhy rektori kinevezése miatt a korábbi II. sz. tanszék vezetője, Nizsalovszky Endre vette át, csakhogy

1957. szeptember 23-án (szintén '56-os szereplése miatt) fegyelmeivel őt is elbocsátották.

1957 és 1960 között, nyugállományba vonulásáig a polgári perjogász *Beck Salamon* (1885–1974) vezette az egyesített tanszéket, majd – a perjog kiválásával – létrejött a máig jogfolytonosan működő Polgári Jogi Tanszék, melynek vezetésére az 1960/61-es tanévre *Eörsi Gyula* (1922–1992) kapott megbízást. Eörsi másodállásban 1956 novemberétől, főállásban 1957. július 1-jétől volt a tanszék egyetemi tanára. A tanszéket csupán egy évig vezette (1961-től ismét *Világhy Miklós* lett a tanszékvezető), azonban tudományos munkássága máig meghatározó jelentőségű. 1975-ben megjelent, több idegen nyelvre is lefordított nagy ívű összehasonlító polgári jogi monográfiájában határozottan a kereskedelmi jog általános magánjogba való beolvasztása mellett foglalt állást, amelynek alátámasztásaként a nyugati jogrendszerekben, elsősorban az angol *common law* jogterületen és a svájci, valamint olasz magánjogfejlődésben bekövetkezett változásokra hivatkozott.²²

Fontos hangsúlyozni, hogy Eörsi – ellentétben a nem magánjogász Szabó Imrével, valamint *Világhy* 1951-ben kiadott, a gazdasági jogi diszciplína megszüntetését javasoló könyvével – nem elsősorban ideológiai és „szovjetjogi”,²³ hanem civilizisztikai tudományos megközelítésben javasolta a kereskedelmi jog felszámolását, figyelemmel arra, hogy az a közép- és kora újkori különállás, ami a kereskedők, majd a kereskedelmi tevékenység külön jogi szabályozását indokoltta tette, már a „kommercializálódott” nyugati társadalomban sem értelmezhető. Már 1951-ben, a gazdasági jogi vita évében írt cikkében is tudományos módszertani érveket hozott fel a kereskedelmi jog helyett javasolt „szocialista” gazdasági jogi diszciplínával szemben.²⁴ Megjegyzendő – ahogy maga Eörsi is utal rá –, hogy az általános magánjogtól különálló kereskedelmi jog beolvasztásának igényét programszerűen híres 19. századi magánjogászkunk, *Grosschmid Béni* (1852–1938) fogalmazta meg először, a nagyváradi jogakadémia 1883. évi megnyitó ünnepségén elmondott beszédében.²⁵ Nem véletlen, hogy a beszédre a svájci magánjogi kodifikációt újszerű módon megkettőző, a kereskedelmi magánjogot is magába építő új kötelmi jogi törvény (*Obligationsrecht*, OR) hatálybalépésének évében került sor.²⁶

A gazdasági jog felélesztésének gondolata az „új gazdasági mechanizmus” korszakában, az 1960–70-es évek fordulóján merült fel ismét. Az új magánjogász-generáció

egyik legtehetségesebb tagja, *Sárándi Imre* (1930–1986) a *Jogtudományi Közöny* 1974. évi 10. számában úgy foglalt állást, hogy „a tulajdonviszonyok érintetlenül hagyása mellett is kialakítható lesz a szocialista gazdálkodó szervezetek joga, amely egységes elvek és általános szabályok mellett kétféle joganyagot foglalna magába, a vállalati jogot és a szövetkezetekre vonatkozó joganyagot”.²⁷ A tudományos pályafutását szintén ezekben az években

kezdő *Sárközy Tamás* egyenesen „a magyar szocialista gazdasági civiljog aranykorának” nevezi az 1968 és 1988 közötti időszakot.²⁸ A szemlélet megváltozását jól jelzi, hogy a – Szabó Imre szerkesztésében – 1980-ban megjelent *Állam- és Jogtudományi Enciklopédiában* *Sárközy Tamás* hosszasan értekezik a gazdasági joggal kapcsolatos különféle nyugati („burzsoá”) és szocialista jogi elméletekről („Gazdasági tevékenység jogi szabályozása” szócikk), emellett ő írta a kereskedelmi társaságokat is bemutató „Állami vállalat”, „Jogi személy” és „Társulások” szócikkeket is; a „Mezőgazdasági termelőszövetkezet” című rész pedig *Sárándi Imre* munkája.²⁹

A gazdasági jog és (különösen) az annak részét képező kereskedelmi magánjog azonban nemhogy az új gazdasági mechanizmus éveiben, még a

gazdasági rendszerváltozás korában sem támadt fel „évtizedes tetszhalotti állapotából” a maga teljességében,³⁰ ugyanis a Kt.-nek a Ptk. (1959. évi IV. törvény) hatályba léptetésével a magyar joganyagból törölt részei nem léptek ismét hatályba, sőt az első Gt. (a gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. törvény) 1989. január 1-jei életbelépésével még a közkereseti társaságra és részvénytársaságra vonatkozó rendelkezései is hatályukat veszítették (a korlátolt felelősségű társaságról és a csendes társaságról szóló 1930. évi V. tc.-kel együtt). A Gt. ugyan a társasági jogot az általános magánjogi kódextől strukturális értelemben elkülönítve szabályozta – a társasági jog „kilökődése” ez esetben nem a Kt.-vel, hanem a Ptk.-val szemben figyelhető meg³¹ –, ez a kereskedelmi magánjog többi részét nem érintette. A kereskedelmi ügyletek jogának külön szabályozása nem állt helyre, csupán a Ptk.-ba került be egyre több, „gazdálkodó szervezetekre” vonatkozó speciális norma. Ahogy *Sárközy Tamás* fogalmaz: „Bár a jogtudomány egyes képviselői, illetve a nyugati partnerekkel működő vegyesvállalatok több jogásza a Gt. megalkotása helyett a Kt. teljes hatályba léptetése mellett érvelt, ez szerintünk illuzórikus lett volna”.³²

Eörsi Gyula

2. A kereskedelmi (gazdasági) jogi tárgyak helyzete a jelenkori jogi oktatásban

A fent ismertetett kodifikációs fejleményekre tekintettel a rendszerváltozás idején működő négy jogi karon (ELTE, Pécs, Szeged és 1981-től Miskolc) a klasszikus kereskedelmi és váltójogi, de még az 1951 előtti gazdasági jogi tanszékek visszaállítása sem vált feltétlenül szükségessé. Pontosabban, az újjáéledt egyetemi autonómia keretében, az egyes karok döntése szerint jött vagy nem jött újból létre kereskedelmi jogi, vagy tágabban vett gazdasági jogi tanszék (illetve ezekhez vagy a polgári jogi tanszékhez kapcsolódó, de tartalmában és tananyagát tekintve is önálló kereskedelmi vagy gazdasági jogi stúdium). Ha végigtekintünk a ma működő három budapesti (az ELTE mellett a Károli Gáspár Református Egyetem és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem) és öt vidéki jogi kar (az említettek mellett Debrecen és Győr) szerkezetén, ennek megfelelően igen színes kép tárul elénk, amely egyben a vezető magyar magánjogászoknak a kereskedelmi jog önálló jogágként való létjogosultságához, a magánjogi (újra) kodifikáció kapcsán fellángoló monista–dualista vitához fűződő viszonyát is jól tükrözi.³³

Az ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszékét 1961-től Világhy Miklós vezette, 1978. évi lemondásáig. Az ő utódja lett Vékás Lajos professzor, a 2013. évi új, egységes magyar polgári jogi kódex későbbi megalkotója, aki két évtizeden keresztül vezette a tanszékét. Vékás professzor – Eörsi Gyula érvrendszerének tudományos igényű továbbfejlesztése mellett a magánjogi kodifikáció legújabb tendenciáira, így kiemelten az 1992-től hatályos új, egységes holland polgári törvénykönyvre (*Burgerlijk Wetboek*) és az 1994. évi québeci kódexre is hivatkozva³⁴ – már a magyar kodifikáció kezdetén a középkori (rendi) eredetű, majd az újkorban önállóságát ugyan megtartó, de univerzális joggá váló kereskedelmi jog általános magánjog keretében való teljes körű szabályozása, azaz (a kereskedelmi ügyletek mellett) a társasági jognak a Ptk.-ba történő áttemelése mellett tette le a voksát.³⁵ Ahogy 2002 májusában, a jogászképzés Budára települése 225. évfordulójának tiszteletére rendezett tudományos emlékülésen tartott előadásában fogalmazott: „a polgári jog mai diszciplinája az általános magánjog mellett jórészt magában foglalja a kereskedelmi jog legfontosabb tárgyköreit is”.³⁶

Az ELTE jogi karának szervezetén belül így a régi kereskedelmi jogi tanszék újbóli felállításának kérdése nem merült fel, miközben az agrárjogi és munkajogi tanszékek önállósága (és egymástól való elkülönülése) is fennmaradt. A második világháború előtt még a kereskedelmi jog körébe tartozó egyik fő tárgyat, a társasági jogot a polgári jogi stúdium keretében oktatta már a külön társasági jogi törvények időszakában is, és tanítja jelenleg is *Kisfaludi András* egyetemi tanár, aki maga is a kereskedelmi magánjogot inkorporáló monista magánjogi kódex híve.³⁷ Ugyanakkor az ELTE Jogi Továbbképző Intézete 2003 és 2010 között kifejezetten kereskedelmi jogi másoddiplomás (szakjogász-) képzést is hirdetett *Bárdos Péter* ügy-

véd, az ELTE tiszteletbeli tanára szakmai vezetésével, aki *Menyhárd Attila* professzorral, a Polgári Jogi Tanszék vezetőjével (2007–) közösen írta a *Kereskedelmi jog* című, 2008-ban megjelent könyvet.³⁸ *Bevezetés a kereskedelmi jogba* címmel 2015-ben (tehát már az új, monista Ptk. hatálybalépését követően) kiadott újabb könyvében pedig olyannyira kitart a tágabb értelemben vett, magán- és közjogot is felölelő kereskedelmi (üzleti) jog létjogosultsága mellett, hogy annak tudományos definícióját is megadja.³⁹

Szervezettörténeti szempontból az ELTE ÁJK-val kapcsolatban bemutatottakhoz hasonlóan, a tárgystruktúrát tekintve mégis másképp fejlődött a kereskedelmi jogi oktatás az 1996 óta ismét működő debreceni jogi karon. A kereskedelmi jogot a *Csécsey György* professzor által alapított, az ő nyugállományba vonulása (2018) óta pedig *Szikora Veronika* egyetemi tanár által vezetett Polgári Jogi Tanszék oktatja ugyan, azonban – a régi hagyományt fellelevenítve – nem „Polgári jog”, hanem „Kereskedelmi jog 1–2.” név alatt. A budapesti, a kötelmi jogot tekintve szigorúan monista felfogású polgári jogi oktatáshoz képest további fontos eltérést jelent, hogy nemcsak a társasági jogot, hanem a polgári kori magyar kereskedelmi jog másik fő magánjogi területét, a kereskedelmi ügyletek jogát is külön tanítják az általános polgári jog kötelmi jogi részétől (azaz a nem üzleti jellegű szerződésektől), a kereskedelmi jogi stúdium második félévi anyagának keretében.

Hasonlóan az ELTE-hez és a Debreceni Egyetemhez, a kereskedelmi magánjogot (azon belül a társasági jogot) a Szegedi Tudományegyetemen is a Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék oktatja, melynek vezetője több mint három évtizeden át (1961 és 1992 között) az 1959. évi magánjogi kodifikációban Eörsi Gyula és Világhy Miklós, valamint a háttérből segítő Nizsalovszky Endre mellett, a kodifikációs bizottság titkáráként szintén fontos részt vállaló⁴⁰ *Kemenes Béla* (1928–2000) professzor volt, akit e tisztségében 1992 és 2001 között *Besenyey Lajos* (1939–2015), 2001 és 2016 között pedig *Szabó Imre* professzor követett (utóbbi természetesen nem összetévesztendő a jelen tanulmányban többször említett Szabó Imre jogfilozófussal, aki nem sokkal a rendszerváltozás után, 1992-ben elhunyt). *Besenyey Lajos* – egyéb vagyoni jogi (különösen szerződési jogi) kérdések mellett – kiemelten foglalkozott a társasági jog és a polgári jog összefüggéseivel, a polgári joggal mint a gazdasági társaságokra irányadó háttérjog-anyaggal is.⁴¹

Míndezeken túl a szegedi karon 2016-tól – a jelenkori jogi felsőoktatás különleges színfoltjaként, egyben a jelen sorok írója szerint igen előremutató szervezeti megoldásként – működik az (1995-ben létrejött Agrárjogi és Környezetvédelmi Jogi, illetve Munkajogi és Szociális Jogi Tanszékeket összefogó) Üzleti Jogi Intézet, amelyet *Gellén Klára* egyetemi tanár vezet. E strukturális egység a honlapjára feltöltött történelmi áttekintés tanúsága szerint hangsúlyozottan felvállalja a régi Kereskedelmi és Váltójogi (majd 1950–51-ben Gazdasági Jogi) Tanszék örökségét,⁴² és – bár a hagyományos kereskedelmi magánjog területeit nem vette át a 2016-tól a Civilisztikai Tudományok Intézetéhez tartozó Polgári Jogi Tanszékétől – a részben vagy egészben közjogi jellegű gazdasági tárgyak

széles körét (így a pénzügyi jog, versenyjog és fogyasztóvédelem mellett a környezetvédelmi jogot és a modern infokommunikációs és médiajogot is) oktatja.

A győri Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kara csak 2006. december 11-én vált önállóvá, azonban maga az egyetem már 2002. január 1-jén megalakult, tanszékei pedig már fél évvel korábban, 2001. június 1-jén létrejöttek, ekkor még az ELTE-SZIF Oktatási Intézet, 2002 és 2006 között pedig az SZE Jog- és Gazdaságtudományi Kar Állam- és Jogtudományi Intézete keretein belül.⁴³ A 2001 júniusában felállított kilenc tanszék egyikeként jött létre a három gazdasági jogi tárgyat egyesítő Kereskedelmi, Agrár- és Munkajogi Tanszék, melynek első vezetője *Szalay Gyula* volt, akinek 2010. évi nyugdíjba vonulásától *Szege-di András*, majd *Ferencz Jácint* egyetemi docens vette át a tanszékvezetést. Győrben jelenleg is a Kereskedelmi, Agrár- és Munkajogi Tanszék keretében zajlik a „Társasági és szövetkezeti jog”, valamint a „Kereskedelmi jog” nevű kötelező tárgyak oktatása, őrizve a német *Wirtschaftsrecht* mintájára Kuncz Ödön által már az 1930-

as évek végén szorgalmazott, az 1940–50-es évek fordulóján rövid időre megvalósult, 1951-ben Szabó Imre, Névai László és Világhy Miklós által egyaránt elvetett, az 1960-as évek végétől viszont újult erőre kapó (tágabb) gazdasági jogi diszciplína önállóságát.

A magyar jogrendszer történeti tagozódásához még ennél is jobban igazodó fejlődést láthatunk a Miskolci Egyetem 1981-ben intézetként alakult, majd 1983. szeptember 1-jétől karként működő Állam- és Jogtudományi Karán.⁴⁴ A tágabb értelemben vett magánjog és a polgári perjog oktatására Civilisztikai Tudományok Tanszéke néven szerveztek katedrát, melynek vezetője *Novotni Zoltán* (1931–1993) egyetemi docens lett,⁴⁵ aki 1986. április 24-én *A gazdaságszervező (organizációs) szerződések népgazdasági jelentősége* címmel védte meg akadémiai doktori értekezését,⁴⁶ és már 1987-ben társasági jogi témájú jegyzete jelent meg.⁴⁷ 1988. január 1-jétől, immár egyetemi tanárként a Civilisztikai Intézet vezetője lett.⁴⁸ 1993-ban bekövetkezett halála után a Polgári Jogi Tanszék vezetését *Bíró György* (1955–2015) egyetemi docens vette át.⁴⁹ Ebben az évben lépett elő egyetemi docenssé a tanszék másik munkatársa, *Miskolczi Bodnár Péter*, aki kandidátusi disszertációját *Hitelezővédelem a társasági- és a csődjogban* címmel védte meg.

A társasági jog és más, gazdasággal kapcsolatos magánjogi területek oktatása a Novotni professzor tudomá-

nyos örökébe lépő⁵⁰ Miskolczi Bodnár Péter feladatkörébe került, aki 1994-ben a Polgári Jogi Tanszék tanszékvezető-helyettese lett. Egy évvel később az ő vezetésével szerveződött meg az önálló Kereskedelmi Jogi Tanszék. Ennek vezetőjeként nevezte őt ki a köztársasági elnök 1999-ben egyetemi tanárrá. Miskolczi Bodnár profesz-

szor – az 1983 és 2001 között a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Gazdasági Jogi Tanszékét, 2001 és 2011 között pedig a BME GTK Üzleti Jogi Tanszékét vezető Sárközy Tamás⁵¹ halála óta – az önálló kereskedelmi jog legtekintélyesebb képviselőjének tekinthető a magyar magánjog-tudományban.⁵² A 2005. november 1-jével a GVH Versenytanácsának tagjává kinevezett tanszékvezető távozásakor *Barta Judit* egyetemi docens által átvett tanszék jelenleg is három fél-éven keresztül oktatja kötelező tárgyként a diszciplínát (Kereskedelmi jog I–III.), emellett fogyasztóvédelmi és versenyjogot (azaz „kereskedelmi közjogot”) is tanít.

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem 1995-ben, *Zlinszky János* (1928–2015) római jogász professzor, volt alkotmánybíró vezetésével alapított Jog- és Ál-

lamtudományi Karán is dualista szemléletben alakították ki a magánjogi oktatás szervezetét: önálló Polgári Jogi Tanszék és Kereskedelmi Jogi Tanszék is alakult. A Kereskedelmi Jogi Tanszék vezetője részmunkaidős egyetemi tanárként 2004 és 2006 között Miskolczi Bodnár Péter volt, akitől *Csehi Zoltán* vette át a tanszékét, amely 2013-ban (az új Polgári Törvénykönyv elfogadásának évében) az ő irányítása alatt Magánjogi és Kereskedelmi Jogi Tanszék néven egyesült a Polgári Jogi Tanszékkel. A PPKE jogi karán jelenleg a Polgári jog VI. (társasági jog) és VII. (kereskedelmi jogi alapfogalmak és kereskedelmi ügyletek) tárgyak keretében zajlik a fő kereskedelmi magánjogi jogterületek oktatása, a stúdium elnevezését tekintve összhangban a kodifikáció során bekövetkezett beolvasztással, a tantervben azonban – a tanszék elnevezéséhez hasonlóan – a szeparáció jogtörténeti hagyományát őrizve.

A Károli Gáspár Református Egyetem (KRE) 1998-ban, az egykori kecskeméti jogakadémia utódaként, de Budapesten alapított Állam- és Jogtudományi Karán is létrejött az önálló Kereskedelmi Jogi Tanszék, melynek irányítását 2009. február 1-jétől Miskolczi Bodnár Péter professzor, az ME, majd a PPKE JÁK Kereskedelmi Jogi Tanszékének korábbi vezetője vette át. A 2010/11-es tanévre a tanszék az ő vezetésével a Pénzügyi Jogi Tanszékkel vonták össze. Az így létrejött Kereskedelmi Jogi és Pénzügyi Jogi Tanszék a magyar kereskedelmi magán-

Novotni Zoltán

jog valamennyi, történetileg kialakult szabályozási területét felölelve („Kereskedelmi jog I.”: társasági jog és csődjog; „Kereskedelmi jog II.”: kereskedelmi ügyletek és értékpapírok) oktatja a tárgyat, emellett pedig a gazdaság jogi szabályozásának fő közjogi ágát, a pénzügyi jogot is tanítja.

A Pécsi Tudományegyetem (PTE) Állam- és Jogtudományi Karán, mint említettük, Rudolf Lóránt professzor vezette 1972-ig az I. számú, 1972–74-ig pedig az egyesített Polgári Jogi Tanszékét. A Kereskedelmi és Váltójogi Tanszék egykori vezetőjeként (1946–1950) és a *Gazdasági jog* című, 1951-ben kiadott egyetemi jegyzet⁵³ szerzőjeként a szocialista polgári jog korszakában is a gazdasági jog önállóságának híve volt. A gazdasági jog reneszánsza idején, 1969-ben megjelent, *Adásvétel az új gazdasági mechanizmusban* című monográfiájában a vételt mint klasszikus kereskedelmi ügyletet értelmezte újra („az adásvétel, mint gazdasági művelet”).⁵⁴ 1981–82-ig szintén egy gazdasági jogász, a Mezőgazdasági Jogi és Munkajogi Tanszék egyik utódát, a Mezőgazdasági Jogi Tanszékét 1959 óta vezető *Földes Iván* (1914–1983) agrárjogász professzor volt a Polgári Jogi Tanszék helyébe lépő Civilisztikai Tudományok Tanszékének vezetője.

A Földes Iván halála után ismét Polgári Jogi Tanszékre átnevezett szervezeti egységet 1985 és 1992 között *Tamás Lajos* (1938–2019) professzor vezette, aki 1975-ben *A beruházások főbb jogi problémái* címmel védte meg kandidátusi disszertációját,⁵⁵ majd 1985-ben – Sárközy Tamással – annak *A gazdaság jogi alapjai* című kétkötetes tankönyvnek az egyik szerkesztője volt, amely (előszava szerint) „az 1940-es évek vége óta” az első olyan (igaz, nem jog-, hanem közgazdaság-tudományi) egyetemi tankönyv, „amely a népgazdaság egészére nézve tárgyalja a népgazdaság jogának, a gazdaságirányítási és a vállalati jognak az alapintézményeit”.⁵⁶ Tamás Lajosnak a rendszerváltozás után is több, üzleti jogi témájú könyve jelent meg (1991-ben például a lízingszerződésről).⁵⁷ 2003-ban kiadott *Kereskedelmi jogi alapismeretek (történeti rész, társasági jog, egyes szerződéstípusok)* című jegyzete a Pécsi Tudományegyetem posztgraduális képzésén, 2006-ban megjelent *Kereskedelmi jog* című tankönyve pedig a másoddiplomás kurzuson és az alapképzés kereskedelmi jogi stúdiumán egyaránt kötelező tananyag lett.⁵⁸

1996 és 2013 között *Kecskés László* professzor vezette a pécsi Polgári Jogi Tanszékét, amely mellett ugyanakkor – *Nochta Tibor* vezetésével – előbb Kereskedelmi Jogi Csoport,⁵⁹ majd 2005 ősztől önálló Gazdasági és Kereskedelmi Jogi Tanszék is létrejött. Nochta 2013-tól (*Kecskés László* utódként) a Polgári Jogi Tanszék ve-

tője lett, a Gazdasági és Kereskedelmi Jogi Tanszék vezetését pedig *Kecskés András* (*Kecskés László* fia) vette át. E tanszék „Gazdasági és kereskedelmi jog I–II.” címmel kereskedelmi magánjogot és gazdasági közjogi tárgyakat (fogyasztóvédelem, versenyjog, reklámjog) egyaránt oktatott, tananyagként Tamás Lajos professzor fent említett, 2006-ban megjelent tankönyvét megadva.⁶⁰ 2019-ben aztán újabb átszervezésre került sor: a Gazdasági és Kereskedelmi Jogi Tanszék *Szilovics Csaba* professzor vezetése alatt egyesült a Pénzügyi Jogi Tanszékkel (Pénzügyi Jogi és Gazdasági Jogi Tanszék). A pénzügyi jogi stúdium mellett azonban továbbra is ez a tanszék oktatja a kereskedelmi magánjogot és az agrárjogot is, míg a Polgári Jogi Tanszék változatlanul csak az általános magánjogi tárgyköröket tanítja.

A kép tehát korántsem egységes. Kifejezetten kereskedelmi jogot csak az ELTE ÁJK-n nem oktatnak, de a társasági jog (a sok féléves polgári jogi stúdiumon belül) még e következetesen monista szemléletű struktúrán belül is elkülönül. Debrecenben és Szegeden a kereskedelmi jog oktatása szintén a polgári jog keretei között történik. Győrben viszont a tágabban vett (az agrár- és munkajogot is felölelő) gazdasági jogot külön tanszék tanítja, miközben – a köz-

elmúltban történt tanszékegyesítések folytán – a KRE és a PTE jogi karán is a pénzügyi joggal együtt oktatják a kereskedelmi jogot. A klasszikus kereskedelmi magánjog a versenyjoggal és fogyasztóvédelemmel kiegészülve 1995-től része a tanrendnek a Miskolci Egyetemen, ahol azt külön tanszék oktatja, mely tényen a tanszékalapító professzor, Miskolci Bodnár Péter távozása sem változtatott. Eközben a PPKE JÁK a magyar magánjogi kodifikáció folyamatát képezte le, amikor 2013-ban a polgári és a kereskedelmi jogi tanszék egyesült, és a kereskedelmi magánjog két félévét, a társasági jogot és a kereskedelmi ügyletek jogát (azaz a kereskedelmi kötelmi jogot) „Polgári jog VI–VII”-t nevezték át.

A jelen tanulmány kifejezetten a kereskedelmi jog oktatástörténeti szerepét vizsgálta. További kutatás tárgya lehet annak feltárása, hogy az utóbbi két és fél évszázad magyar jogfejlődésében milyen helyet foglalt el a kereskedelmi jog, hogyan változott annak szabályozása a kodifikáció történetében, milyen változást hozott ebben az első polgári törvénykönyv (1959. évi IV. törvény) és annak 1977. évi novellája (1977. évi IV. törvény), a gazdasági rendszerváltozás szempontjából hatalmas jelentőségű első társasági törvény (1988. évi VI. törvény) és az újabb Gt.-k, végül pedig a *code unique*, a kereskedelmi magánjogot is jórészt magába olvasztó új, monista Ptk. (2013. évi V. törvény). Ugyanis – *Menyhárd Attilának*, az

Tamás Lajos

ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék tanszékvezető egyetemi tanárának a 2017. tavaszi kari könyvbemutatón a *Sándor István* által szerkesztett *Business Law in Hungary* című tanulmánykötet⁶¹ kapcsán elhangzott gondolatait idézve

– bárhogy alakult is ez a hely a kodifikáció-történetben, „nem tehetünk úgy, mintha kereskedelmi jog nem lenne, hiszen az önálló jogszabály nélkül is a gazdasági élet velejárója”.⁶²

KÉPES, GYÖRGY

Der historische Platz des Handelsrechts als eigenständige Disziplin in der ungarischen juristischen Hochschulausbildung. Von der sozialistischen Ära bis zur Gegenwart (Zusammenfassung)

Das Handelsrecht war eine selbstständige Disziplin des Privatrechts in weiterem Sinne über mehr als zwei Jahrhunderte in ungarischer Rechtsgeschichte. Es war deutlich getrennt von dem allgemeinen Privatrecht nicht nur wegen seinem regulatorischen Kreis, sondern auch in seiner Kodifikationsmethode: seine bestimmten Teile wurden schon in der Reformzeit, in der 1830/40er Jahre schriftlich geregelt, dann beide seine wichtigsten Bereiche (Gesellschaftsrecht und Handelsgeschäfte) wurden

systematisch und vom allgemeinen Privatrecht unabhängig kodifiziert. Demzufolge erschien Handelsrecht auch in der ungarischen Rechtswissenschaft als ein selbstständiges Gebiet, schon vor den ersten gesetzlichen Regelungen (Gesetze Nr. 15–22 von 1840). Wegen dieser Separation, Wechsels- und Handelsrecht war bis weit in die Nachkriegszeit, als ein eigenständiges Studienfach, von darauf spezialisierten Lehrstühlen an den Universitäten gelehrt.

Jegyzetek

- ¹ Legújabbán lásd SÁRKÖZY Tamás: *Vállalati jog. Oktatási segédanyag*. Budapest, 2013. BME Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, 36. p. Idézi például FEGYVERESI Zsolt: A társasági jog fejlődése Magyarországon. In DÜL János – LEHOCZKI Zóra Zsófia – PAPP Tekla – VERESS Emőd (szerk.): *Társasági jogi lexikon*. Budapest, 2019. Dialóg Campus, 257. p.; NÓTÁRI Tamás: A társasági jog kodifikációja az európai országokban. *Scientia Iuris*, 2011. 1. sz. 40. p.; VEREBICS János: A csendes társaság polgári jogi természetéhez. *Gazdaság és Jog*, 2013. 7–8. sz. 39. p. A „tetszhalotti állapot” metaforát Vékás Lajos professzor a Kt-re vonatkoztatva használja, lásd VÉKÁS Lajos: Szükség van-e kereskedelmi magánjogra? *Magyar Jog*, 1998. 12. sz. 707. p.
- ² A monista kódexek kérdéséről jogtörténeti összefüggésben lásd: FÖLDI András: A modern magánjog rendszerének kialakulása. In Uó. (szerk.): *Összehasonlító jogtörténet*. Budapest, 2018. ELTE Eötvös Kiadó, 356–357., 359. p.; FÖLDI András – MÁRKUS Eszter: A modern kereskedelmi jog kialakulása. In FÖLDI (szerk.) 2018. 567–569. p.
- ³ MEZEY Barna: Nagyszombattól Budapestig. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara (1667–2002). In TAKÁCS Péter (szerk.): *A jogászképzés múltja, jelene és jövője*. Budapest, 2003. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 172. p.; P. SZABÓ Béla: *Tanulmányok évtizedek. A Debreceni Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara (1914–1949)*. Debrecen, 2011. DE Állam- és Jogtudományi Kar, 59. p.
- ⁴ A gazdasági jog (*Wirtschaftsrecht*) fogalma korábban is használatos volt, elsősorban a Weimari Köztársaság jogtudománya nyomán, a kereskedelmi magánjog és egyes kapcsolódó közjogi, közigazgatási jogi területek összhangját értve ez alatt. Lásd LÁBADY Tamás: *A magánjog általános tana*. Budapest, 2017. Szent István Társulat, 35. p.
- ⁵ KUNCZ Ödön: *Küzdelem a gazdasági jogért*. Budapest, 1939. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- ⁶ ASZTALOS László: A civilizistikai tudománycsoport. In BALOGH Sándor – ERDEY-GRÚZ Tibor – HORVÁTH Pál – SINKOVICS István (szerk.): *Az Eötvös Loránd tudományegyetem története, 1945–1970*. Budapest, 1972. Eötvös Loránd Tudományegyetem, 327–328. p.
- ⁷ ASZTALOS 1972. 329. p.; HAMZA Gábor: Emlékezés Tury Sándor Kornélra (1892–1971), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjára. *MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya, Jubi-*

leumi megemlékezések, 2019. https://mta.hu/data/dokumentumok/ix_osztaly/Jubileumi%20megemlekezesek/Tury%20Sandor_Kornel_MTA_2019_Hamza.pdf.

- ⁸ BALOGH Elemér: A kolozsvári–szegedi jogi kar története. In TAKÁCS Péter (szerk.): *A jogászképzés múltja, jelene és jövője*. Budapest, 2003. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 201. p.
- ⁹ SÁRKÖZY Tamás: *A szocializmus, a rendszerváltás és az újkapitalizmus gazdasági civiljoga, 1945–2005. Szubjektív jog(i)történet*. Budapest, 2007. HVG–ORAC Kiadó, 42. p.
- ¹⁰ SZABÓ Imre: Népi demokráciánk joga. *A Magyar Tudományos Akadémia II. Társadalmi–Történeti Tudományok Osztályának közleményei*. I. kötet 1. szám. Budapest, 1950. Magyar Tudományos Akadémia, 31–32. p.
- ¹¹ SZABÓ 1950. 45. p.
- ¹² ASZTALOS 1972. 331–332. p.; CSERNE Péter: Gazdaság és jog viszonya a marxista jogelméletben és a jog gazdasági elemzésében. *Világosság*, 2004. 4. sz. 54–55. p. A vitáról részletesebben lásd SÁRKÖZY 2007. 41–45. p.; VEREBICS János: A szovjet polgári jog és hatása az alakulóban lévő magyar civilizistikára, 1948–1951. *Állam- és Jogtudomány*, 2017. 3. sz. 45–72. p.
- ¹³ VADAS György: Egy érem másik oldalára. *Jogtudományi Közöny*, 1950. 12. sz. 589–594. p.
- ¹⁴ CSANÁDI György – PAP Tibor: A gazdasági jog kérdéséhez. *Jogtudományi Közöny*, 1951. 3. sz. 109. p. Csanádi egyébként 1950-től a Közgazdaságtudományi Egyetem Jogi Tanszékét vezette, 1966–1985 között pedig az ebből létrejött Gazdasági Jogi Tanszék tanszékvezető egyetemi tanára volt. A Jogtudományi Intézetet már 1951-ben el kellett hagynia, Vadas Györggyel együtt. Lásd SÁRKÖZY 2007. 44. p.; VEREBICS 2017. 71. p., 112. lábjegyzet.
- ¹⁵ SÁRKÖZY 2007. 44. p.
- ¹⁶ A német gazdasági jognak eredendően nincs köze a Harmadik Birodalomhoz (LÁBADY 2017. 35. p.), és a Kuncz Ödön által alapított *Gazdasági jog* című folyóirat sem az 1930-as évektől átértelmezett gazdasági jog-felfogást képviselte (SÁRKÖZY 2007. 31. p.).
- ¹⁷ SÁRKÖZY 2007. 44. p.
- ¹⁸ Az 1928-tól 1947-ig Kolosváry Bálint, majd 1947 és 1949 között Szászy István által vezetett I. sz. Magánjogi Tanszék, valamint az 1917-től 1943-ig Szladits Károly, 1943 és 1955 között pedig Nizsalovszky Endre által vezetett II. sz. Magánjogi Tanszék

- 1950-ben egyaránt Polgári Jogi Tanszékké nevezték át, a szovjet jogi terminológiának megfelelően. Lásd ASZTALOS 1972. 330. p.; VEREBICS 2017. 46., 55. p.; a kérdéstről korabeli felfogásban lásd EÖRSI Gyula: *Magánjog és polgári jog*. Jogtudományi Kiskönyvtár 1. Budapest, 1950. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó.
- ¹⁹ SÁRKÖZY 2007. 42. p.
- ²⁰ SÁRKÖZY 2007. 44. p.; VEREBICS 2017. 71. p.; VILÁGHY Miklós: *A gazdasági jog problémája*. Budapest, 1951. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó.
- ²¹ Az egyesítés itt nem a Kereskedelmi és Váltójogi Tanszék megszűntetésére utal, ami már 1949-ben, Kuncz Ödön kényszernyugdíjazásakor bekövetkezett, hanem az I. és II. számú Polgári Jogi Tanszék, valamint Polgári Eljárásjogi Tanszék 1955. évi összevonására. Lásd RÁCZ Anna: *ELTE ÁJK Jubileumi interjúk VIII. – Németh János*. www.ajk.elte.hu/content/jubileumi-interjuk-viii-nemeth-janos.t.4438.
- ²² EÖRSI Gyula: *Összehasonlító polgári jog*. Budapest, 1975. Akadémiai Kiadó, 172–175. p. Lásd még EÖRSI Gyula: *Jog-gazdaság-jogrendszer-tagozódás. Jogtudományi Értekezések*. Budapest, 1977. Akadémiai Kiadó.
- ²³ Természetesen ideológiai alapon is, lásd például EÖRSI Gyula – VILÁGHY Miklós: *Magyar polgári jog. I. kötet*. Budapest, 1962. Tankönyvkiadó Vállalat, 18. p.
- ²⁴ EÖRSI Gyula: Gazdasági jog és politikai gazdaságtan. *Jogtudományi Közöny*, 1951. 11. sz. 671–677. p. Idézi CSERNE 2004. 55. p.
- ²⁵ GROSSCHMID Béni: A kereskedelmi jognak különválásáról [1883]. In Uő.: *Magánjogi tanulmányok. Tervezetek és kisebb dolgozatok főként az öröklési, kereskedelmi és családi jog köréből. I. kötet*. Budapest, 1901. Politzer Zsigmond és Fia, 719–725. p.
- ²⁶ VÉKÁS 1998. 706. p.; VÉKÁS Lajos: Grosschmid szelleme és gondolatai az új Polgári Törvénykönyv öröklési jogi szabályaiban. *Magyar Jog*, 2013. 5. sz. 257–258. p.
- ²⁷ SÁRÁNDI Imre: A gazdaság és a jog fejlődésünk jelenlegi szakaszában. *Jogtudományi Közöny*, 1974. 10. sz. 547. p.
- ²⁸ SÁRKÖZY 2007. 115. p.
- ²⁹ Állami vállalat. In SZABÓ Imre (főszerk.): *Állam- és jogtudományi enciklopédia. Első kötet, A–J*. Budapest, 1980. Akadémiai Kiadó, 272–284. p.; Gazdasági tevékenység jogi szabályozása. Uo. 728–740.; Jogi személy. Uo. 908–918.; Mezőgazdasági termelőszövetkezet. In SZABÓ Imre (főszerk.): *Állam- és jogtudományi enciklopédia. Második kötet, K–Z*. Budapest, 1980a. Akadémiai Kiadó, 1092–1111. p.; Társulások. Uo. 1650–1663. p.
- ³⁰ VÉKÁS 1998. 707., 710–711. p.
- ³¹ Uo. 710–711. p.
- ³² SÁRKÖZY Tamás: Bevezetés a gazdasági társaságokról szóló törvény magyarázatához: a társasági törvény általános jellemzése. In SÁRKÖZY Tamás (szerk.): *A társasági törvény magyarázata*. Budapest, 1993. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 27. p. Lásd még VÉKÁS 1998. 705. p.
- ³³ A két iskola modernkori magyar kodifikációtörténetben meghatározó képviselői, a monista Vékás Lajos és a dualista Sárközy Tamás ellentétes álláspontjainak egybevetését lásd Boóc Ádám: *Észrevételek a gazdasági társaságok szabályozásához az új Polgári Törvénykönyvben*. <https://ptk2013.hu/szakcikkek/booc-adam-eszrevetelek-a-gazdasagi-tarsasagok-szabalyozasahoz-az-uj-polgari-torvenykonyvben/1838>; SZIKORA Veronika: Az új magyar Polgári Törvénykönyv kodifikációja és társasági jogi összefüggései (nemzetközi kitekintéssel). In SZALMA József (szerk.): *A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken 2012*. Újvidék, 2012. Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 133–158., 142–145., 151–152. p.
- ³⁴ Lásd VÉKÁS 2015. 572. p.
- ³⁵ A kereskedelmi magánjogot is magában foglaló polgári jogi kodifikációt megalapozó tanulmány lásd VÉKÁS 1998. Lásd még VÉKÁS Lajos: Elméleti és szerkezeti előkérdések az új Polgári Törvénykönyvhöz. *Jogtudományi Közöny*, 2000. 2. sz. 41–51. p.; Uő: Egy új Polgári Törvénykönyv tartalmi határaitól: a „kereskedelmi magánjog” elhelyezéséről. In uő: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*. Budapest, 2001. HVG–ORAC Kiadó, 38–74. p.
- ³⁶ VÉKÁS Lajos: A magánjog tudománya és oktatása. In TAKÁCS Péter (szerk.): *A jogászképzés múltja, jelene és jövője*. Budapest, 2003. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 14. p.
- ³⁷ Kisfaludi András magánjogi kodifikációval kapcsolatos, a társasági jog helyére vonatkozó véleményét lásd KISFALUDI András: A társasági jog helye a jogrendszerben. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2000. 3. sz. 3–12. p.
- ³⁸ BÁRDOS Péter – MENYHÁRD Attila: *Kereskedelmi jog*. Budapest, 2008. HVG–ORAC Kiadó.
- ³⁹ BÁRDOS Péter: *Bevezetés a kereskedelmi jogba*. Budapest, 2015. HVG–ORAC Kiadó, 29. p.
- ⁴⁰ VÉKÁS 2013. 225. p.; VÉKÁS 2015. 566. p.
- ⁴¹ BALOGH 2003. 202–203. p.
- ⁴² *Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Üzleti Jogi Intézet. Az Intézet története*. Lásd www.juris.u-szeged.hu/karunkrol/uzleti-jogi-intezet/intezet-tortenete.
- ⁴³ HORVÁTH Pál – RÉVÉSZ T. Mihály – SZIGETI Péter: A Széchenyi István Egyetem Jog- és Gazdaságtudományi Karának Állam- és Jogtudományi Intézete. In TAKÁCS (szerk.) 2003. 248–249. p. <https://dfk.sze.hu/a-deak-ferenc-allam-es-jogtudomanyi-kar-tortenete>.
- ⁴⁴ STIPTA István: A miskolci jogászképzés története (1919–1999). In *Teoretické a Legislatívne Otázky Práva II. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie konanej pri príležitosti 30. výročia Právnickej fakulty*. Košice, 2003. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, 273–275. p.
- ⁴⁵ STIPTA István: A miskolci állam- és jogtudományi oktatás története (1981–2002). In TAKÁCS (szerk.) 2003. 235. p.
- ⁴⁶ KECSKÉS László: Novotni Zoltán „A gazdaságszervező (organizációs) szerződések népgazdasági jelentősége” című doktori értekezésének védeése az Akadémián. *Jogtudományi Közöny*, 1987. 1. sz. 45–48. p.
- ⁴⁷ NOVOTNI Zoltán: *A jogi személyek és cégek jogalanyiságáról. Előadássorozat*. Miskolc, 1987. NME Állam- és Jogtudományi Kar.
- ⁴⁸ STIPTA 2003. 239. p.
- ⁴⁹ Uo. 242. p.
- ⁵⁰ MISKOLCZI BODNÁR Péter: A társasági jog kérdései egy életmű tükrében. In GÁSPÁRDY László – PRUGBERGER Tamás – BÍRÓ György (szerk.): *Novotni Zoltán: a Kar fennállásának 10. évfordulója és az Ünnepelet 60. születésnapja alkalmából*. Miskolc, 1991. Miskolci Egyetem, 235–245. p.
- ⁵¹ Rövid életrajzát lásd <http://kszs-law.hu/hu/colleague/prof-dr-sarkozy-tamas?id=13>. A kereskedelmi (üzleti) jog önállóságával kapcsolatos véleményét lásd például SÁRKÖZY Tamás: A gazdaság joga, mint az Európai Unióhoz való csatlakozás hajtóereje. *Gazdaság és Jog*, 1998. 6. sz. 9–16. p.; SÁRKÖZY Tamás: A Kereskedelmi Törvénykönyv esetleges koncepciója. *Gazdaság és Jog*, 1999. 4. sz. 3–6. p.; SÁRKÖZY 2007. 216. p. [„egy Kereskedelmi Törvénykönyv létrehozása 1992–1993-ra jobb megoldást lett volna”]; a magánjogi kodifikációra visszatekintő összegzését: SÁRKÖZY Tamás: Az új Polgári Törvénykönyv előkészítésének folyamata – újdonságai – utóélete. *Magyar Jog*, 2017. 11. sz. 657–667. p.
- ⁵² Véleményét lásd például MISKOLCZI BODNÁR Péter: Társasági jog a Ptk.-ban. *Gazdaság és Jog*, 2001. 1. sz. 3–8. p.; illetve már az új Ptk. hatálybalépése után, aggályait fenntartva: Uő: Monizmus és dualizmus. Társasági jog a Polgári törvénykönyvben. In SZALMA József (szerk.): *A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken 2014*. Újvidék, 2014. Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 141–155., 148–149., 154–155. p.
- ⁵³ RUDOLF Lóránt: *Gazdasági jog*. Pécs, 1951. PTE Állam- és Jogtudományi Kar.
- ⁵⁴ RUDOLF Lóránt: *Adásvétel az új gazdasági mechanizmusban*. Budapest, 1969. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- ⁵⁵ A teljes cím: *A beruházások főbb jogi problémái, különös tekintettel az egyedi nagyberuházásokra; a beruházási szerződések rendszerének továbbfejlesztése*. Lásd N. ABAFFY Csilla – TÖZSÉR Ágnes: *Kan-*

didaktusi és doktori disszertációk (1975. február 1.–1979. december 31.). Budapest, 1981. Magyar Tudományos Akadémia, 7. p.

⁵⁶ SÁRKÓZY Tamás – TAMÁS Lajos (szerk.): *A gazdasági jogi alapjai. I. kötet.* Budapest, 1985. Tankönyvkiadó, 13. p.

⁵⁷ TAMÁS Lajos: *A lízingszerződés kézikönyve.* Budapest, 1991. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

⁵⁸ TAMÁS Lajos: *Kereskedelmi jogi alapismertek (történeti rész, társasági jog, egyes szerződéstípusok).* Pécs, 2003. PTE ÁJK Továbbképző Szekció; TAMÁS Lajos: *Kereskedelmi jog.* Pécs, 2006. PTE Állam- és Jogtudományi Kar.

⁵⁹ KAJTÁR István: A pécsi állam- és jogtudományi kar története. In TAKÁCS (szerk.) 2003. 225. p.

⁶⁰ Lásd <https://ajk.pte.hu/hu/hallgatoknak/jogasz-osztatlan-nappali/2019-2020-tanev-elott/tantargyak/differencialt/maganjogi-mo-dul-2019-2020-1>.

⁶¹ SÁNDOR István (szerk.): *Business Law in Hungary.* Budapest, 2016. Patrocinium.

⁶² RIGÓ Balázs: Apollóntól Dionüszoszig – tavaszi könyvbemutató az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán. *Jogtudományi Közöny*, 2017. 7–8. sz. 369. p.

1. Bevezetés

A magyar csődjog fejlődése a 19. században követte a magyar magánjog fejlődését, ugyanis 1840-ig elsősorban a szokásjog határozta meg a bíróságok által alkalmazandó szabályokat,¹ majd a váltótörvények elfogadásakor az 1840. évi XXII. tc. rögzítette a csődper folyamatát.² A neoabszolutizmus korszakában a csődjog területén is érvényesült az osztrák kodifikációs törekvés, amely csödrendtartást az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok helyezte hatályon kívül, némi korrekcióval ismételt hatályba léptetve az 1840. évi XXII. tc.-et.³ A kiegyezés után a kereskedelem fellendítése érdekében tett lépések körében 1881-ben, a kereskedelmi törvény megalkotása után pedig elfogadta az országgyűlés a második magyar csőd-törvényt is.⁴

A jelen tanulmányban bemutatott csődper kiváló példája e jogszabályok kollíziójának, valamint rámutat az első magyar csőd-törvény jellegzetességeire és hiányosságaira is. Emellett vizsgálatra érdemes azért is, mivel Torontál vármegye meghatározó politikusának csődperébe nyerhetünk betekintést. Itt érdemes megjegyezni, hogy a feldolgozott levéltári iratok a Szegedi Királyi Ítéltábla peranyagából származnak, amelyek jelentős selejtezés „áldozatául estek”, így az eljárás egyes elemei mozaikszerűen rekonstruálhatók.⁵

2. A vagyonbukott testvérpár

A csődper Bogdanovich Vilibald és Bogdanovich Virgil⁶ ellen indították meg a hitelezők. Mindkettőjük örmény származású, így gyökereik az erdélyi örményiséghez vezethetők vissza. A testvérek a családi hagyományt követve a katonai pályát választották, a császári hadseregben szolgáltak.⁷ Édesapjuk, Bogdanovich Dávid alapozta meg a család vagyónát annak köszönhetően, hogy a császári

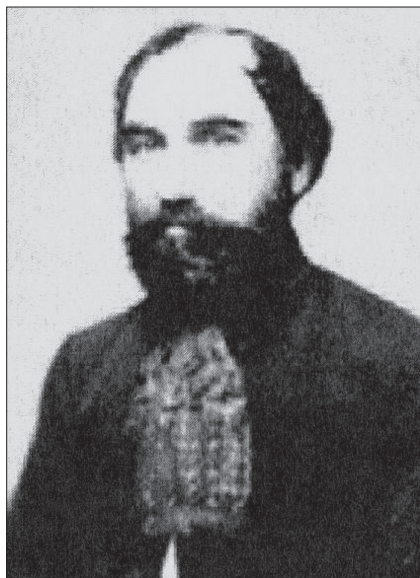
Pétervári Máté

Egy negyedszázados per a két csőd-törvény határán

hadsereg elhagyását követően gazdálkodni kezdett. Ennek jegyében hasznobérelte a párdányi uradalmat is Buttler Jánostól,⁸ akinek halálát követően a kincstárra szállt az uradalom, így később már a kincstár számára kellett a hasznobérlőknek az árendát megfizetni.⁹ A Bogdanovich család Párdányban élt az általuk a hasznobérelt uradalmon építtetett kastélyban,¹⁰ amelyet a kincstár a csőd bekövetkezése után lebontatott és elárvereztetett.¹¹

A két testvér közül Bogdanovich Vilibald volt az ismertebb, aki 1813. április 16-án született Nagyváradon.¹³ A leszerelését követően előbb a Pécsi Jogakadémián szerzett jogi ismereteket,¹⁴ 1843-ban ügyvédi vizsgát tett,¹⁵ majd a vármegye tisztikarában vállalt szerepet.¹⁶

1848-ban a párdányi választókerületben választották országgyűlési képviselővé. Az 1848/49. évi szabadságharcban aktívan részt vett előbb Torontál vármegye nemzetőr őrnagyaként, majd 1849 márciusától Damjanich seregében.¹⁷ Legjelentősebb cselekedete a szabadságharc ideje alatt, hogy ő juttatta el a Függetlenségi Nyilatkozat elfogadásának hírért a hadszíntéren tartózkodó Görgey Artúrhoz az országgyűlés megbízottjaként.¹⁸ A szabadságharc következtében menekülni kényszerült, de Vidinből visszatért Magyarországra. A császári hadbíróóság öt év várfogságra ítélte, így előbb Aradon, majd Pesten a Neugebäudeban raboskodott. 1850-ben amnesztiával szabadult, amelyet követően Párdányban eredményes gazdálkodásának köszönhetően nagy vagyónra tett szert.¹⁹ Felesége Sztojanovits Leopoldina volt,

Bogdanovich Vilibald¹²

akivel közös házasságuk rövid életű volt. Egy közös gyermekük született Bogdanovich Ferenc néven, aki fiatalon életét vesztette.²⁰ A korabeli tudósítások szerint a különösen szép asszony házasságuk felbomlását követően Budapesten élt, ahol Deák Ferenc közeli jó barátjának vallhatta magát. A beszámolók szerint fiának is Deák Ferenc volt a keresztapja.²¹ 1882-ben házasodott újra Sztojanovits Leopoldina Karl von der Osten Plathen würzburgi földbirtokossal,²² de új férjét is korán elvesztette. Nagy gazdagságának is köszönhetően a korabeli budapesti társadalmi élet ismert alakja volt.

Bogdanovits Vilibald 1861-ben újra a párdányi választókerületben indul az országgyűlési képviselőválasztáson, ekkor azonban br. Nikolits Fedorral szemben alulmaradt, viszont ugyanezen a választáson a bégaszentgyörgyi kerületben megválasztották. 1865-ben már nem jutott be az országgyűlésbe.²⁴ Utoljára 1870-től 1872-ig töltötte be az országgyűlési képviselői tisztséget, amikor a párdányi választókerületben a képviselőségéről lemondó Nikolič Sándort váltotta.²⁵ Az országgyűlésben a Deák-pártot támogatta.²⁶ Egy jóval későbbi sajtótudósítás szerint nagy szegénységben hunyt el, 1886-ban.²⁷

Bogdanovich Virgil 1829. december 6-án született a Torontál vármegyei Elemérben.²⁸ A császári hadsereg 2. számú Hannover-huszárezredében szolgált, amelyet 1848-ban a szerb felkelők elleni fellépésre küldtek a Délvidékre. 1848 októberében átállt ezredével a magyar szabadságharcosok oldalára, így csatlakozott a magyar honvédsereghez, ahol gyorsan lépkedett előre a katonai ranglétrán. Előbb főhadnaggyá, majd alszázadossá nevezték ki. Több híres ütközetben is részt vett a szabadságharc alatt. A megtorlás során ismételtelen besorozták a császári hadsereg 2. huszárezredébe, ahol 1850-ben hadnaggyá, majd 1854-ben főhadnaggyá lépett elő. 1855-ben kilépett a hadseregből, és Torontál vármegyébe visszatérve a családi gazdaság gondozásában vállalt szerepet.²⁹

Bogdanovich Virgil a vagyoni viszonyaik megromlását követően ismételtelen arra kényszerült, hogy 1869-ben visszatérjen a hadseregbe főhadnaggyként.³⁰ 1870-ben előbb II. osztályú,³¹ majd 1872-ben I. osztályú századossá léptették elő.³² Felesége Groszmann Heléna volt.³³ 1899. május 10-én, Nagybecskereken hunyt el.³⁴

3. A Bogdanovits testvérpár csődbe jutása

Vagyoni viszonyaik megromlása már érzékelhető volt az 1860-as évek végén és az 1870-es évek elején.³⁵ A velük szemben lefolytatott sikertelen végrehajtások orszá-

gos visszhangra találtak,³⁶ amely összefüggésben állt a vármegyébe való beágyazottságukkal. Emellett a Bogdanovich családdal szemben Bogdanovich Vilibald volt felesége, Sztojanovits Leopoldina is végrehajtási követeléssel lépett fel.³⁷ A levéltári iratanyagban, a legkorábbi dokumentumban is a volt feleség váltókövetelését igyekezett érvényesíteni.³⁸

A csőd elrendelését a Nagybecskereki Királyi Törvényszéknél a nagybecskereki és párdányi uradalom képviselőjében kezdeményezte a magyar királyi kincstár ügyésze, Virányi József.³⁹ Az 1872. december 17-i ülésén hozta

meg a bíróság összehívó végzését, amelyben a testvérpárra a párdányi uradalom haszonbérlokként hivatkoztak, így ezeknek az árendás tartozásoknak a nyomán rendelkeztek el velük szemben a csőd megnyitását. Ezt a kor szokásainak megfelelően a hivatalos lapban, a *Budapesti Közlöny*ben hirdették ki.⁴⁰ A törvényszék határozatában a hitelezők összejövetelére három napot, 1873. március 11., 12. és 13. napját tűzte ki. A bíróság a hitelezők számára igyekezett megfelelő időtartamot biztosítani kérésük benyújtására, mivel az 1840. évi XXII. tc. szerint 30 és 120 nap közötti időtartamra tűzhető ki a hitelezők összegyűlésének időpontja, a csődbíróság által választott időpontok inkább a maximális 120 napos időtartamhoz közelítettek. A csődbíróság felhívása szerint az első két napon kerülhetett sor az ideiglenes tömeggondnok számadásainak megvizsgálására a hitelezők által. Ezt követően az ideiglenes tömeggondnokot megerősíthették tisztségében, vagy helyette új tömeggondnokot választhattak, valamint lehetőségük nyílt a hitelezői választmány megválasztására.

A kihirdetett összehívó végzésből azonban kimaradt a törvény által tartalmi kellékként meghatározott ideiglenes tömeggondnok és perügyelő megnevezése, amelynek közzétételét később pótolta a törvényszék. A két tisztségre ügyvédeket neveztek ki, az ideiglenes tömeggondnok Prepeliczay Béla temesvári ügyvéd, míg a perügyelő Kovách Ágoston nagybecskereki ügyvéd lett.⁴¹

A követelések valódiságáról szóló ítéletet 1877-ben hozta meg a Nagybecskereki Királyi Törvényszék, míg

Sztojanovits Leopoldina²³

az osztályozási ítéletet csupán 1886. november 12–14-én hozták meg.

A csődtömeg egyes elemei a töredékes levéltári iratokból nehezen azonosíthatók. A csődtömeg Pojenben található részének árverését 1878. december 14-ére tűzte ki a Lugosi királyi törvényszék. Ez a vagyონrész malomból, fűrészmalomból, szántóföldekből és erdőkből állt. Kikiáltási ár 105 274 Ft 40 kr.⁴²

Emellett a párdányi haszonbérlet uradalom adta a csődvagyon jelentős részét, amelyet az e birtonkon végzett beruházások képezték. Ennek megfizetése a királyi kincstárát terhelte.⁴³

4. A csődjogi jogszabályok „kavalkádja”

Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok rendelkezései szerint az 1840. évi XXII. tc. hatálya alá tartozott a csődper.⁴⁴ Az eljáró bíróságot azonban már nem az 1840. évi törvény rendelkezései állapították meg, mivel a csődper megindításakor már az új törvénykezési szervezet működött. Ennek megfelelően a Nagybecskereki Királyi Törvényszék járt el első fokon, míg másodfokon a Budapesti Királyi Ítéltábla bírálta el a beérkező fellebbezéseket. A per elhúzódása miatt az újabb bírósági szervezeti reform is érzékelhető a peres iratokban, mivel az 1891. évi felállításától a Szegedi Királyi Ítéltábla vette át a fellebbviteli fórum szerepét.⁴⁵

A per elhúzódása viszont az alkalmazandó joganyag megváltozásához vezetett, mivel 1881-ben már a második magyar csőd-törvényt fogadta el az országgyűlés.⁴⁶ Az 1881. évi XVII. tc., rendezve a korábbi helyzetet, kimondta minden korábbi csődjogra vonatkozó jogszabály hatályon kívül helyezését a törvény hatálybalépésével (267. §). A hatálybalépés időpontjának meghatározásával, az azzal kapcsolatos végrehajtási rendelkezések meghozatalával és az átmeneti intézkedések megállapításával az igazságügy-minisztert bízta meg a jogalkotó. Az igazságügy-miniszter jogkörével élve 1882. január 1-jétől rendelte el a törvény hatályát.⁴⁷

A már folyamatban lévő csődperek esetében természetesen nem alkalmazhatták az új csődtörvény rendelkezéseit, azonban a törvény csupán azt rögzítette, hogy az 1881. évi XVII. tc. I. része, tehát az anyagi jogi intézke-

dések nem alkalmazhatók (269. §). Ennek megfelelően az új eljárásjogi szabályok alkalmazását ezekben a perekben is meghagyta lehetőségként. Az erről való rendelkezést az igazságügy-miniszter átmeneti rendelkezésekről intézkedő rendeletére bízta.

Az igazságügy-miniszteri rendelet egy némiképp rendező lépészetes megoldást választott, ugyanis a csőd-törvény hatálybalépésekor már folyamatban lévő csődeljárás állásának függvényében határozta meg az eljárási szabályokat.⁴⁸

Ha a csődnyitási kérelem még nem került elbírálásra a törvény hatálybalépésekor, akkor már az 1881. évi törvény rendelkezéseit kellett alkalmazni. Az ennél előrehaladottabb szakaszban lévő csődeljárásokban az eljárás aktuális állásának megfelelően együttesen kellett alkalmaznia az eljáró bíróságnak az az 1840., illetve az 1881. évi törvény eljárási szabályait, rendelkezéseit. A végső pont ebből a szempontból a valódisági ítélet meghozatalának az időpontja volt, ugyanis az ilyen csődperekben már csak korlátozott részeire kellett az új csőd-törvénynek tekintettel lenni. E korlátozott részek a csődbiztosra, a tömeggondnok eljárására és a csőd befejezésére vonatkoztak. Érdemes kiemelni a csődbiztos ily módon való beemelését e folyamatban lévő perekbe, ugyanis ennek értelmében a korábbi eljárást jelentősen átalakítva, a per-cselekmények jelentős része nem a korábban e perekben eljáró bírói tanácsok kezében maradtak, hanem az új törvény értelmében létrehozott jogintézmény, az egy-személyi bíróként eljáró csődbiztoshoz kerültek.

A bírói jogalkalmazás során így az általam vizsgált perben is az a helyzet állt elő, hogy az adott jogcselekményekre anyagi jogi szempontból az 1840. évi XXII. tc. rendelkezései vonatkoztak, amelyet még az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok csődjogi szabályaival is összhangba kellett hozniuk a bírácoknak, míg az eljárási szabályokat már részben az 1881. évi XVII. tc.-ben foglaltak határozták meg.

Az alkalmazandó jogszabály meghatározásának problémája világlik ki a Budapesti Királyi Ítéltábla végzéséből. A csődbírósággént eljáró Nagybecskereki Királyi Törvényszék ugyanis a korábbi csődtömeggondnok, Jekelfalussy Lajos lemondása miatt kinevezte Mangold Sámuel ügyvédet a tisztségre.⁴⁹ Az iratokból nem egyértelmű, mivel a törvényszék ítélete hiányzik az iratanyagból,

19650 3-2

BOGDANOVITS VILIBALD ÉS VIRGIL ELLENI CSÖD.

6546. A n.-becskereki kir. tvszék részéről ezennel közbirré tétetik, miszerint a párdányi uradalom haszonbérleői Bogdanovits Vilibald és Virgil ellen a n.-becskereki és párdányi m. kir. kincstári uradalom képviselőjében Vrányi József m. kir. kincst. ügyész kérelme folytán csőd elrendeltetvén, hitelezői összejövételére 1878. mart. 11. 12 és 18. napjai olyképp tüzetnek ki, hogy megjelenvén, a két első nap az ideiglenes tömeggondnok számadásait átvegyék, és megvizsgálják, harmad napon pedig a hitelezői választmányt, és vagy a volt tömeggondnokot helybeahagyják vagy újat válasszanak.

Felhivatnak tehát mindazok, kik nevezett csődtömegből bármely jogczim alatt valamit követelni akarnak, miszerint kereseteiket ezen kir. törvényszéknél a kitott határnapig annál bizonyosabban nyujtsák be, minthogy később beadandó kereseteknek hely nem adatik.

Kelt N-Becskereken, a . kir tvszék mint csődbíróságnak 1872. évi hó dec. 17-én tartott üléséből.

de ezt minden bizonnyal az 1881. évi törvény rendelkezéseire alapozva tette meg, mivel a második csódtörvény értelmében nevezhette ki a tömeggondnokot a saját hatósági területén lakó gyakorló ügyvédek köréből. Emiatt a csödválasztmány a törvényszék végzésével szemben felfolyamodással élt, így a másodfokú bíróság, a Budapesti Királyi Ítéltábla megváltoztatta a törvényszék határozatát. Ennek értelmében a törvényszék köteles volt a hitelezőket a megüresedett tömeggondnoki tisztség betöltése céljából összehívni, és csupán a hitelezők mulasztása esetén pótolhatja kinevezéssel a hiányt. Némiképp szokatlan módon az ítéltábla pontosan meghatározta a törvényszék által alkalmazandó jogszabályhelyeket, miszerint a törvényszéknek az 1840. évi XXII. tc.-nek megfelelően kellett volna eljárnia.⁵⁰ A tömeggondnok esetében különösen bonyolulttá tette a helyzetet, hogy míg a tisztség betöltése alkalmával az igazságügy-miniszteri rendelet értelmében az 1840. évi törvény szerint kell eljárni, a tömeggondnok hatáskörét és felelősségét már az 1881. évi törvény szabályozta.

Ehhez hasonló visszasság merült fel a Szegedi Királyi Ítéltábla 1892. március 8-i végzésében,⁵¹ ugyanis a Nagybecskereki Királyi Törvényszék szintén nem a hatályos jogszabályt alkalmazta. Kovách Ágoston perügyelő fordult az elsőfokú csődbíróság 1892. január 5-i végzése ellen semmisségi panasszal egybekötött felfolyamodással a másodfokú bírósághoz, mivel a megtámadott végzésben a törvényszék elutasította felfolyamodásának felterjesztését a Kúriához.

1892-ben a polgári peres eljárás szabályait az ideiglenesnek szánt 1868. évi LIV. tc. szabályozta,⁵² amelyet az 1881. évi LIX. tc. módosított. Az 1868. évi LIV. tc. a végzések elleni fellebbezési lehetőséget szűk körre szorította, és ezekkel szembeni jogorvoslatra az érdemi ítéletben adott lehetőséget,⁵³ azonban az 1881. évi törvénymódosítás már külön jogorvoslati formaként szabályozta a felfolyamodást, amelynek következtében lehetővé vált minden olyan végzéssel szemben a perorvoslat, amelynél azt törvény külön nem zárja ki.⁵⁴ A másodfokú bíróság végzéseivel szembeni felfolyamodást viszont már csak bizonyos esetekben engedélyezte a törvény, amelyek közül egyik sem állt fenn az elsőfokú bíróság álláspontja szerint, így a perügyelő felfolyamodásának felterjesztését a Kúriához végzésében elutasította.

Ezt a felfolyamodást azonban a Szegedi Királyi Ítéltábla elfogadta, a Nagybecskereki Királyi Törvényszék ítéletét megváltoztatta, és kötelezte az elsőfokú bíróságot az iratok felterjesztésére a Kúriához.⁵⁵ Ezt azzal indokolta, hogy az ideiglenes törvénykezési rendtartás értelmében a csődügyekben a csódtörvények határozzák meg az eljárási szabályokat, nem az 1868. évi LIV. tc. Emiatt az 1881. évi módosítás sem alkalmazható a vizsgált esetben. Helyette a már korábban citált az 1881. évi XVII. tc. hatályba léptetéséről intézkedő igazságügy-miniszteri rendelet 13. §-a értelmében az 1840. évi XXII. tc.-nek megfelelően kell a felfolyamodást elbírálni, amely „az alsó foku bíróságoknak két különböző ítélete ellen a felebbezést megengedi”.

Az eredeti ügy, amelynek nyomán az ismertetett eljárási jogvita kialakulhatott, arra irányult, hogy a párdányi kir. kincstári uradalom által a nagybecskereki kir. adó-

hivatalnál mint bírói letéti hivatalnál letett pénzüsszeget ne fogadja el a törvényszék tartozásának teljesítéséeként.⁵⁶ A párdányi kir. kincstári uradalomnak ugyanis több mint 400 000 Ft-os tartozása volt a Bogdanovich-féle csődtömeg irányában, amelyet 1885-ben letétbe helyeztek a töke után járó kamatokkal együtt, így összesen 658 575 Ft 40 kr-t fizettek a csődtömeg részére. Ezt a követelés teljesítéséeként el is fogadta a törvényszék azzal a feltétellel, hogy a kamatként lefizetett összegeket is tőkésíti az adóhivatal. Ez azonban elmaradt, így a törvényszék a M. Kir. Pénzügyminisztériumhoz fordult, amely ismételtlen csupán a számítási hibákat korrigálta, valamint jelezte, hogy a végzés tőkésítésre vonatkozó részei nem végrehajthatók. A bíróság az 1869. évi IV. tc. 1. §-ára hivatkozva a Pénzügyminisztérium intézkedését tudomásul vette, tehát elfogadta, hogy a bíróság a közigazgatási döntésbe semmilyen módon sem avatkozhat be. A törvényszék viszont ezért nem fogadta el teljesítettnek a teljes követelést, mivel a letét egy része kamatozásra alkalmatlan volt a közigazgatási döntések nyomán. Álláspontjuk szerint pedig, a készpénzben megfizetendő összeg csak akkor ismerhető el készpénznek, ha az kamatozásra alkalmas. Visszamenőleg a tőkésítést viszont nem fogadta el a bíróság, ami miatt a perügyelő felfolyamodással élt, míg a párdányi kir. uradalom képviselője arra hivatkozva támadta meg a végzést, hogy az általuk letett marasztalási összeg kezeléséért őt felelősség nem terheli.

A Szegedi Királyi Ítéltábla végül helybenhagyta a törvényszék végzésének a tőkésítést elutasító részét, de a végzés másik részét megváltoztatva, a csődhitelezők és a perügyelő kérelmét is elutasította.⁵⁷ Ezt azzal indokolta, hogy a letétet a követelés kifizetésének tekintő végzést a perügyelővel, a tömeggondnokkal, a csödválasztmánnyal és a csődhitelezőkkel is közölték, akik csupán a jogerőre emelkedést követően kívántak ezzel szemben fellépni, amire így már nem volt joguk. E végzéssel szemben kívánt a perügyelő a Kúriához fordulni, aminek kapcsán az eljárási vita kibontakozott. Annak ellenére, hogy végül a felfolyamodást engedélyezték a legfőbb bírói fórumhoz, a Kúria is a másodfokú bíróság határozatát hagyta helyben.⁵⁸

5. A csődtömeggel való gazdálkodás hiányosságai

Az 1840. évi XXII. tc. értelmében a vagyonbukott vagyont a csőd elrendelését követően bírói zár alá vették, amely vagyonelemeket összefoglalóan csődületi tömegként nevezi meg a törvény. Ennek kezelésével a csődhitelezők összegyűléséig az ideiglenes csődtömeggondnokot bízta meg a jogalkotó, akit a bíróság nevezett ki a tisztségre. Korlátozott jogokkal ruházta fel a tisztség betöltőjét a jogszabály, ugyanis csupán a hitelezők összejöveteleig el nem tartható ingókat értékesíthette, a többi vagyontárgy felett csupán felügyeleti jog illette meg, valamint a csődtömeget megillető, per nélkül behajtható követeléseket hajthatta be.

A hitelezők összejövételétől már a végleges csődtömeggondnok vette át a csődtömeg kezelését, akinek a működését a hitelezői választmány irányította. A csődületi hitelezők választották maguk közül egyszerű szótöbbséggel a háromtagú választmányt, míg a végleges tömeggondnok szintén a hitelezők választhatták különösebb korlátozás nélkül a személy tekintetében. A vagyonelemek eladását megválasztásától a hitelezői választmány koordinálta, döntéseinek végrehajtása a tömeggondnok feladata volt. Emiatt bármely eladáshoz vagy szerződés megkötéséhez a hitelezői választmány többségének jóváhagyására volt szükség, így a tömeggondnok által kiállított oklevelek, nyugtatványok és szerződések érvényessége a csődületi választmány egy tagjának aláírását igényelte.⁵⁹

A vizsgált csődperben 1873-tól Prepeliczay Béla látta el a végleges csődtömeggondnoki tisztséget. Prepeliczay Temesváron praktizált ügyvédként,⁶⁰ 1875-ben nevezte ki az uralkodó Temesvárra kir. közjegyzővé,⁶¹ ekkor ügyvédi gyakorlatát megszüntette.⁶² A periratok alapján a tömeggondnoki tisztséget kinevezését követően továbbra is betöltötte, amely jól mutatja, hogy a közjegyzői tisztség nem volt összeférhetetlen a tömeggondnoki teendővel. Ez annak figyelembevételével jelentős megállapítás, hogy a királyi közjegyzőkről szóló 1874. évi XXXV. tc. értelmében közjegyző gyakorló ügyvéd, amely személyi körből jellemzően kikerültek a tömeggondnokok, nem lehetett, állami közhivatalt vagy szolgálatot nem vállalhatott. E szabályozás alól kivételt képeztek az ingyenes hivatalok. A közjegyzői törvény emellett eltiltotta a közjegyzőket számos gazdasági tevékenységtől is. Ennek ismeretében különös, hogy a tömeggondnoki tisztséget továbbra is betölthette Prepeliczay, amikor nyilvánvalóan ez nem minősült ingyenes hivatalnak, bár csupán ideiglenes megbízás volt, és a törvény kifejezetten a tömeggondnoki tisztség betöltésétől nem tiltotta el a közjegyzőket.⁶³

A csődületi választmány feladatait a Schwimmer Mór, Niamesny Mihály és Heim Lipót által alkotott testület látta el.⁶⁴ Schwimmer Mór (1801–1888) nagybecskereki orvos volt, aki honvédtörzsorvosként részt vett az 1848/49. évi szabadságharcban. A vármegyei életben is aktív szereplő volt, megyei főorvosként dolgozott, és táblabíró is lett.⁶⁵ Heim Lipót temesvári kereskedő volt. A legismertebb a harmadik tag, Niamesny Mihály (1834–1901) volt.⁶⁶ Közhonvédként részt vett az 1849. évi harcokban,⁶⁷ majd őt is kényszorsorozták a császári seregbe. Ügyvédi működését 1864-ben kezdte meg Temesváron.⁶⁸ A kiegészítés időszakában a *Temeswarer Zeitungot* szerkesztette Deák híveként. 1876-tól Karánsebesen, 1880-tól pedig Fehértemplomban közjegyzőként kereste a kenyerét.⁶⁹

A vizsgált ügyben a végleges csődtömeggondnok és a hitelezői választmány tagjainak összejárása a csődtömeg jelentős károsodását okozta. Az egyik legfontosabb kérdés tehát az volt, hogy miképpen lehet a követelést velük szemben a csődtömeg javára érvényesíteni. A csőd választmány tagjai a tömeggondnok közreműködésével a Nagybecskereki Királyi Törvényszék ítélete szerint más szabálytalanságok mellett jogtalanul különböző díjazásokat utalványoztak ki a maguk és a tömeggondnok számára is.⁷⁰ A törvényszék az 1840. évi XXII. tc. szabályozásával

összhangban megállapította, hogy a tömeggondnok és a csőd választmány tagjai a csődvagyoneért felelősséggel tartoznak.⁷¹ A csőd választmány tagjainak felelősségre vonatosságát a bírói gyakorlat dolgozta ki.⁷² A csőd választmány jogsértő eljárása az új választmány felülvizsgálata során került napvilágra.⁷³

A választmány az 1840. évi törvény 63. §-a értelmében bírt jogosultsággal arra nézve, hogy azokat a költségeket, amelyek a tömegek rendbe szedésére, biztosítására és kezelésére szükségesek, a befolyó készpénzből fedezze, ha azok kifizetése a per végéig nem halasztható el. E kifizetések végrehajtására pedig a tömeggondnok rendelkezett hatáskörrel. A csőd választmány legsúlyosabb jogsértései közé tartozott, hogy a maguk számára díjazást utaltak ki, jöllehet a csődtörvény „hangsúlyozott szabályai szerint díjazást nem igényelhetnek”.⁷⁴ Ennek kapcsán érdemes megjegyezni, hogy az 1840. évi XXII. tc. valóban nem rendelkezett a választmány tagjainak díjazásáról, de nem is zárta ki ennek lehetőségét. A bírói gyakorlat viszont deklarálta, hogy a csőd választmány tagjai díjazásra nem jogosultak.⁷⁵ 1881-ben már törvényi szinten orvosolták ezt a problémát, mivel a csődtörvény rögzítette, hogy költségeik megtérítésére igényt tarthatnak a csőd választmány tagjai, de külön díjazásra nem. Hasonló jogsértést állapított meg a törvényszék arra nézve, hogy a tömeggondnok számára is állandó díjazást biztosítottak, mivel a bíróság álláspontja szerint ez ismételtelen nem értelmezhető a 63. §-ban biztosított jogosultság részeként. Különösen problémásak voltak a csőd választmánynak a tömeggondnok díjazása irányába tett lépései, mivel ennek megállapítása az 51. § értelmében az összes hitelezőt illette meg, akik erről szótöbbséggel dönthettek. A bírósági joggyakorlatot sértette az a megoldás, hogy a per folyama alatt kifizették a tömeggondnok díját, ugyanis erre csak az osztályozási ítéletbe foglalást követően lett volna lehetőség.⁷⁶

A csőd választmány, a törvényszék által kiemelt ugyan csak törvénysértő megoldása volt, hogy a perügylő feladatait, illetve annak egy részét a választmány egy tagjára, Niamesny Mihályra ruházta. Ezt arra hivatkozással tette, hogy a törvényszék által kirendelt perügylő nem a kellő eréllyel járt el. A perügylő hatásköre az 1840. évi törvény értelmében a csődtömeg jogi képviselője volt a vagyonbukott függőben lévő pereiben, így eljárta azokban a perekben, amelyeknek tárgya a csődbe jutottat illető követelés volt, vagy azokban a folyamatban lévő ügyekben, amelyben a vagyonbukottal szemben kívántak követelést érvényesíteni. Főszabály szerint azokat a pereket, amelyek a vagyonbukott vagyona ellen voltak folyamatban, a csőd bírósághoz kellett áttenni. Niamesny Mihályt ezeknek az ügyeknek a vitelével bízta meg a csőd választmány, amiért az ítéletben meghatározott díjazásnál jóval magasabb összeggel honorálta a csőd választmány. Ennek kapcsán megjegyzendő, hogy a perügylő személyének meghatározására és perbeli eljárásának közvetlen befolyásolására nem bírtak jogosultsággal a hitelezők, így sem a hitelezők összessége, sem a csőd választmány. Emiatt a csőd választmány ebben az esetben is törvénysértően járt el.

Emellett a törvényszék álláspontja szerint a csőd választmányt terhelte volna a bizonyítási kötelezettség an-

nak kapcsán is, hogy a 63. § értelmében kiutalványozott kifizetések a csődper végéig nem voltak elhalaszthatók. Ezt azonban bizonyítani nem tudták, így az egyébként is jogosulatlan kifizetések emiatt is sértették az 1840. évi XXII. tc. rendelkezéseit. Ezeken kívül a csődtömeg számára megfizetett haszonbéri összegek bevételezése is elmaradt, ami miatt a kamatokat is megítélte a törvényszék a csődtömeg javára, mivel a csődválasztmány tagjai az általuk vagy a tömeggondnok által átvett jelentékeny pénzüsségeket „napokig hevertették a csődtömeg hátrányára saját kezeik között.” A Nagybecskereki Királyi Törvényszék a csődtömegeg szemben egyetemlegesen marasztalta a csődtömeggondnokot és a választmány tagjait.

A Budapesti Királyi Ítéltábla másodfokon részben helybenhagyta a törvényszék ítéletét.⁷⁷ A fentebbiekben bemutatott követeléseket összhangban az első fokkal elismerte, viszont jelentős elvi álláspontot rögzített az ezen felüli követelések elutasításakor. A törvényszék ugyanis a számadások, költségjegyzékek részletes vizsgálatába is bocsátkozott, mindezt úgy tette, hogy az ügyben nem csődbírósággént a csődperben járt el, hanem külön eljárás folyamán igyekezett a perügyelő felperesként érvényesíteni a követelést a választmány tagjaival és a tömeggondnokkal szemben. Ennek kapcsán megállapította az ítéltábla, hogy az ezekről való döntés polgári bírósággént nem tartozik a hatáskörébe, mivel így a tömeg kezeléséről szóló számadásokról döntene, amely a csődbíróság hatáskörének a része.⁷⁸ Ehhez kapcsolódóan leszögezte az ítéltábla, hogy a megítelt követeléseknél ez a probléma nem áll fenn, mert azoknak a kifizetéseknek az érvénytelenségét már korábban kimondta a csődbíróság.

Az ügy rámutatott arra, hogy a csődválasztmány és a tömeggondnok egyetemleges felelősséggel tartozik működéséért. A csődüggyel kapcsolatos igényper kapcsán a csődtömeg képviselőjére vonatkozóan fogalmazott meg a Nagybecskereki Királyi Törvényszék szintén fontos alapelvet. Ennek értelmében „a képviselőnek a minőségében végzett cselekményei a polgári jog elvei szerint nem a képviselő, hanem a képviselt ellen adnak kereseti jogot”,⁷⁹ tehát a hitelezői választmány tagjai nem perelhetők a csődtömeg nevében való eljárásukért, hanem ebben az esetben a felperesnek a csődtömeg ellen kell fellépnie. A bíróság azt is megállapította, hogy az 1840. évi XXII. tc. értelmében a perügyelő a csődtömeg perbeli képviselőjére jogosult, míg a tömeggondnok és a csődválasztmány a peren kívüli képviselőre hivatott.

6. A vagyonbukott számára juttatott tartásdíj

Az 1840. évi XXII. tc. 12. §-a lehetőséget biztosított arra, hogy a csődbíróság a vagyonbukott számára betegség, öregség vagy testi tehetetlenség okán napidíjat biztosítson, ha a csődeljárás alá vont ezen okok miatt keresésképtelenné válik. Erről a csődbíróság volt jogosult dönteni, a hitelezőknek és a csődtömeggondnoknak csupán a véleményét volt köteles meghallgatni.⁸⁰

Bogdanovich Virgil „élete alkonyán” erre hivatkozva 1893-ban 500 Ft segély kiutalását kérvényezte megromló egészségi állapota miatt a Nagybecskereki Királyi Törvényszéktől. A törvényszék kérvényét azonban egyhangúlag elutasította, mivel a csődtörvény rögzítette, hogy a napidíj naponta maximum 20 krajcár lehet.⁸¹ Ezt a pénzüsszeget pedig már korábban megítélték a vagyonbukott számára. Ennek kapcsán érdemes megjegyezni, hogy mivel a jogalkotó 1840-ben rögzítette a napidíj maximális összegét,⁸² így több mint ötven évvel később a bíróság kötve volt egy olyan korláthoz, amelynek az értéke ekkor már jelentősen csökkent.⁸³ Látható, hogy az 1840. évi XXII. tc. hatályban tartása 1890-es évekig ily módon jelentős visszasságokat eredményezett.

A Szegedi Királyi Ítéltábla helybenhagyta a törvényszék döntését, megerősítve annak indoklását.⁸⁴ Emellett azzal bővítette a törvényszék érvelését, hogy az osztályozási sorrendben az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok⁸⁵ és az 1840. évi törvény (83. §) alapján is szereplő orvosi költségek csupán a csődnyitás előtt felmerült követelések esetén számolhatók el, így ez a rendelkezés sem alkalmazható a szóban forgó esetre.

7. Összegzés

Az ismertetett csődper szemléletesen rámutat arra, hogy a csődjogi szabályok egymás melletti „továbbélése” jelentősen elnehezítette a jogalkalmazást, azonban míg az egyik esetben (tartásdíj) éppen célszerű lett volna az új törvény alkalmazása, addig az eljárási szabályok esetében néhol éppen ez okozott diszkrpanciát. A hosszúra nyúló csődperek esetén komoly nehézséget jelentett emiatt a jogalkotó számára a megfelelő megoldás megtalálása. A joggyakorlat fényében azonban indokolatlannak tűnik, hogy különösebb figyelmet nem kapott az igazságügy-miniszternek a törvényt hatályba léptető rendelete. Apáthy István magyar csődjogi monográfiájában egyszerűen summázta, hogy az anyagi rendelkezéseket nem terjesztette ki a törvény a korábban elrendelt csődperekre, de az eljárási szabályok kapcsán nem bocsátkozott fejtegetésekbe.⁸⁶

Az 1840. évi XXII. tc. kapcsán gyakran megfogalmazott kritikát igazolta ez a csődper is, amely szerint a perek túlzottan elnyúltak,⁸⁷ gátolva a hitelezők érdemi kielégítését. A hiányos iratanyag miatt nem állapítható meg a per lezárulta, de az 1872-ban induló eljárásban még 1895 novemberében is keletkeztek új iratok,⁸⁸ így legalább 23 évig tartott ez a csődper. Emellett jól látható, hogy a csődválasztmány és a tömeggondnok bírói ellenőrzésének a hiánya komoly visszaélések „melegágya” lehetett. Az 1881. évi XVII. tc. ennek megoldása érdekében előremutató változásokat hozhatott.⁸⁹

A vizsgált pernek e visszaélések ellenére a napisajtóban – kutatásaim szerint – csupán egyetlen eleme kapott nagyobb publicitást, mégpedig az, hogy a Kúria 15 Ft-ban határozta meg az egyik fellebbezés kapcsán az ügyvéd munkadíját. Megdöbbenésének előbb a *Pesti Hírlap* adott hangot,⁹⁰ majd az *Ügyvédek Lapja* vezércikkében adott hangot méltatlankodásának ennek kapcsán.⁹¹

PÉTERVÁRI, MÁTÉ

Ein vierteljahrhundertlanger Prozess an der Grenze der zwei ungarischen Konkursgesetze

(Zusammenfassung)

Das Gewohnheitsrecht bestimmte das ungarische Konkursverfahren vor den Gerichten bis 1840. In diesem Jahr verabschiedete der ungarische Reichstag das Gesetz Nr. 22 von 1840, der das erste ungarische Konkursgesetz war. Im Neoabsolutismus trat die provisorische Konkursordnung an die Stelle dieses Gesetzes, aber die Provisorischen Justizregeln (*ITSZ*) stellte das Gesetz Nr. 22 von 1840 im Jahr 1861 wieder her. Nach dem österreichisch-ungarischen Ausgleich nahm der ungarische Handel einen Aufschwung, deshalb wurde die Erschaffung der neuen kommerziellen Gesetzesrahmen erforderlich. Die Gesetzgebung erneuerte die ungarische Konkursregelung im Jahr 1881 aufgrund der deutschen Vorbilder.

In meinem Aufsatz demonstrierte ich die Änderungen des ungarischen Konkursrechts mit Hilfe eines Rechtsfalls, der im Jahr 1872 begann, und noch bis zum Jahr 1895 andauerte. Aus diesem Grund traf dieser Rechtsfall auch auf die

Gültigkeit von den beiden ungarischen Konkursgesetzen und auf *ITSZ* zu, deshalb konnte ich die Kollision dieser Rechtsnormen untersuchen. Es war ganz sonderbar, weil das Konkursgericht parallel drei Rechtsnormen anwenden musste. Das Gesetz Nr. 17 von 1881 hielt das Gesetz Nr. 22 von 1840 und *ITSZ* in den materiell-rechtlichen Fragen in den Fällen im Vorgang in Kraft. Aber das Verfahrensrecht regulierte das neue Gesetz teilweise in diesen Fällen. Die zwei Gemeinschuldner in diesem untersuchten Fall machten noch diesen Prozess interessant, weil der ältere Bruder, Vilibald Bogdanovich dreimal zum Mitglied von dem ungarischen Reichstag (1848, 1861, 1870–1872) gewählt wurde. Daneben unterschied sich dieser Fall durch den besonders hohen Wert der Konkursmasse von den anderen Konkursprozessen, deshalb beschäftigte sich die zeitgenössische Presse mit den Geschehnissen gern.

Jegyzetek

- HOMOKI-NAGY, Mária: Geschichte der zivilrechtlichen Kodifikation. In MÁTHÉ, Gábor (hrsg.): *Die Entwicklung der Verfassung und des Rechts in Ungarn*. Budapest, 2017. Dialóg Campus Verlag, 454–455. p.
- HALMOS Károly: A csődök társadalma. In HORVÁTH Zita – RADA János (szerk.): *Társadalomtörténeti tanulmányok Tóth Zoltán emlékére*. Miskolc, 2017. Miskolci Egyetemi Kiadó, 177. p.; Uő: A csőd intézményének rövid története. *Közgazdasági Szemle*, 2012. 5. sz. 542. p.
- HORVÁTH Attila: *A magyar magánjog történetének alapjai*. Budapest, 2006. Gondolat Kiadó, 481–482. p.
- LŐRINCZI Gyula: A mai magyar csődjogi szabályozás jogtörténeti gyökerei (Szomorújáték három felvonásban). *Jogtörténeti Szemle*, 2011. 4. sz. 20. p.
- A selejtezés alkalmával kizárólag azokat az ítéleteket és végzéseket őrizték meg, amelyek kapcsán fellebbezés vagy felfolyamodás történt az ítéletátlárhoz vagy a Kúriához.
- A korszakra jellemzően vezetéknévük helyesírása ingadozó a Bogdanovich, Bogdanovics és a Bogdanovits változattal is találkozhatunk. A leggyakrabban a Bogdanovich alak tűnik fel, így ehhez igazodom tanulmányomban is.
- Harmadik testvérük, Bogdanovich Hubert szintén katonai pályára lépett. BONA Gábor: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. I. kötet*. Miskolc, 2015. Miskolci Egyetemi Kiadó, 203. p.
- Buttler János házassága ihlette Mikszáth Kálmánt a *Különös házasság* című regénye megírásakor. KUNKIN Zsuzsanna: Ismeretlen dokumentumok Mikszáth Kálmán Különös házasság című regényének valós szereplőiről. *Híd*, 1995. 4–5. sz. 336–340. p.
- Levelezések. *Pesti Napló*, 1855. (november 21.) 1710. sz. 2. p.
- REISZIG Ede: Torontál vármegye községei. In BOROVSKY Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye*. Budapest, 1912. Országos Monográfia Társaság, 103. p.; Párdány Torontál vármegyében helyezkedett el, ma Szerbiához tartozik. A vizsgált korszakban megkülönböztettek Szerb- és Német-Párdányt, amelyek együttes lakosságszáma körülbelül 3500 fő volt. GYÉMÁNT Richárd: *Etnikai és felekezeti viszonyok a történelmi Torontál vármegye Párdányi járásában*. Budapest, 2018. Históriaantik, 28–29. p.
- Egy jogász: A Buttler-meséhez. In NAGY Miklós (szerk.): *Képes Folyóirat. A Vasárnapi Ujság füzeteiben*. XXXVI. kötet. Budapest, 1904. Franklin-Társulat, 129. p.
- BONA 2015. 204. p.
- KALAPIS Zoltán: *Életrajzi kalauz. I. kötet*. [Újvidék], 2002. Forum, 139. p.
- KOPCSÁNYI Károly: *A Pécsi Jogakadémia multja s jelene*. Pécs, 1897. Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Részvénytársaság, 98. p.
- BONA 2015. 204. p.
- Magyarország és Erdély. *Jelenkor*, 1841. 98. sz. 401. p.; Torontál-megye tisztújítása. *Jelenkor*, 1845. 76. sz. 462. p.
- THIM József: *A magyarországi 1848–49-iki szerb fölkelés története. I. kötet*. Budapest, 1940. Magyar Történelmi Társulat, 152. p.
- STEIER Lajos: *Az 1849-ik trónfosztás előzményei és következményei*. [Budapest], 1929. Genius, 209–210. p.; GÖRGEY Arthur: *Életem és működésem Magyarországon az 1848. és 1849. években. II. kötet*. Budapest, 1911. Franklin, 22. p.
- K. DRAXLER Zsuzsanna: Párdányi segély Vörösmarty árváinak 1856-ban. *Hungarológiai Közlemények*, 1982. 3. sz. 399. p.
- Halálhírek. *Vasárnapi Ujság*, 1881. (október 2.) 41. sz. 656. p.; Bogdanovich Ferencz. *Ellenőr*, 1881. (október 7.) 503. sz. 3. p.
- K. L.: A szép Leopoldina. *Pesti Napló*, 1913. (november 9.) 265. sz. 8. p.
- Rövid hírek. *Fővárosi Lapok*, 1882. (január 8.) 6. sz. 39. p.
- www.flickr.com/photos/genealogus/32378567410.
- RUSZOLY József: *Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon 1861–1868*. Budapest, 1999. Püski, 412–414. p.
- ANTAL Tamás: Az országgyűlési képviselők választókerületenként (1869–1875). In RUSZOLY József: *Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon 1869–1874*. Szeged, 2013. Pólay Elemér Alapítvány, 644. p.
- Azt az állítást azonban alighanem cáfolhatjuk, hogy Bogdanovich Vilibaldot bensőséges baráti viszony fűzte volna hozzá. Deák ugyanis csupán Bogdanovich korábbi feleségével ápolta baráti viszonyt elválásukat követően, így ez semmiképpen sem igazolható, hogy Bogdanovich Vilibald is bizalmas viszonyban lett volna a „haza bölcsével”. K. DRAXLER 1982. 400–401. p.; FERENCZI Zoltán:

- Deák élete. III. kötet. Budapest, 1904. Magyar Tudományos Akadémia, 395., 407., 410., 412. p.
- ²⁷ SZ. SZIGETHY Vilmos: Bánáti délibábok. *Ujság*, 1943. (július 6.) 149. sz. 6. p.
- ²⁸ BONA Gábor: *Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban. I. kötet*. Budapest, 2008. Heraldika, 194. p.
- ²⁹ BONA Gábor: *The Armenian Heroes of the Hungarian War of Independence in 1848–49*. Budapest, 1996. Armenian Ethnic Government of Budapest, 31. p.
- ³⁰ Hivatalos rész. *Budapesti Közlöny*, 1869. (szeptember 22.) 216. sz. 3119. p.; Egy jogász 1904. 129. p.
- ³¹ Hivatalos rész. *Budapesti Közlöny*, 1870. (november 27.) 271. sz. 8115. p.
- ³² Hivatalos rész. *Budapesti Közlöny*, 1872. (március 2.) 50. sz. 395. p.
- ³³ BONA 2008. 194. p.
- ³⁴ BONA 1996. 31. p.; Nagy idők tanuja. *Budapesti Hírlap*, 1899. 132. sz. 5. p.
- ³⁵ Felhívás. *Sürgöny*, 1866. (április 18.) 88. sz. 6. p.; Árverési hirdetmény. *Budapesti Közlöny*, 1867. (szeptember 7.) 147. sz. 1665. p.; Árverési hirdetmény. *Budapesti Közlöny*, 1868. (március 27.) 72. sz. 898. p.; Felhívások. *Magyar Themis*, 1871. 17. sz. 200. p.
- ³⁶ Esküdtzéki csarnok. *Magyar Themis*, 1871. 7. sz. 82. p.; Torontálmegye sajtópera Czappel Károly ellen. *Magyar Themis*, 1871. 8. sz. 94–98. p.
- ³⁷ Hirdetmény. *Budapesti Közlöny*, 1871. (április 19.) 89. sz. 2054. p.
- ³⁸ MNL CSML (Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltára, Szeged). A Szegedi Királyi Ítéltábla iratai VII. 1. 1891. I. b. 23. d. 1891/68. *Bogdanovits Vilibáld és Virgil csödtölgve*. 6825/1875.
- ³⁹ Bogdanovits Vilibáld és Virgil elleni csőd. *Hivatalos Értesítő (Budapesti Közlöny Hivatalos Értesítője)*, 1872. (december 25.) 296. sz. 4500. p.
- ⁴⁰ Uo.; HALMOS Károly – KLEMENT Judit: Értékek a romok között. A csődperekben ránk maradt iratfajtákról és forrásértékekről. *Korall*, 2013. 54. sz. 144. p.
- ⁴¹ Hirdetmény. *A Budapesti Közlöny Hivatalos Értesítője*, 1873. (január 8.) 5. sz. 81. p.
- ⁴² Árverés. *A Budapesti Közlöny Hivatalos Értesítője*, 1878. (november 5.) 265. sz. 8398. p.
- ⁴³ MNL CSML VII. 1. 1891. I. b. 23. d. 1347/csőd894.
- ⁴⁴ KORSÓSNÉ DELACASSE, Krisztina: Die Anfänge des ungarischen Konkursrechts. In BÉLI, Gábor et al. (eds.): *Institutions of Legal History with special regard to the legal culture and history*. Bratislava–Pécs, 2011. University of Pécs – Institute of History of Slovak Academy of Sciences, 69. p.
- ⁴⁵ ANTAL Tamás: *A Szegedi Királyi Ítéltábla története 1890 és 1914 között*. Budapest–Szeged, 2014. Szegedi Ítéltábla, 27–30. p.; Uő.: *Törvénykezési reformok Magyarországon (1890–1900). Ítéltáblák, bírói jogviszony, esküdtzések*. Szeged, 2006. Csongrád Megyei Levéltár, 124. p.; STIPTA István: *A magyar bírósági rendszer története*. Debrecen, 1997. Multiplex Media-Debreceni U.P., 126–127. p.
- ⁴⁶ HALMOS Károly: A csődtörvény csődtörténete. In MANHERCZ Orsolya (szerk.): *Historia critica. Tanulmányok az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Történeti Intézetéből*. Budapest, 2014. ELTE Eötvös Kiadó, 224.
- ⁴⁷ A m. kir. igazságügyminiszternek 3328/I. M. E. számú rendelete, a csődtörvényről szóló 1881:XVII. t.c.z. hatálybaléptetéséről. 1. §.
- ⁴⁸ Uo.
- ⁴⁹ MNL CSML VII. 1. 1891. I. b. 23. d. 6861/1890.
- ⁵⁰ „az 1840. évi XXII. törvényzikknek az 1881. évi XVII. törvényzikket hatálybaléptető rendelet 13. §a értelmében – jelen csődben alkalmazandó 51. 52. és 53. §§ai értelmében az összes csődhitelezőket [...] hívja össze, és egyúttal a hitelezőket új tömeggondnok választására azzal hívja fel, hogy különben az 1840:XXII. t. cz. 53.§a értelmében fog eljáráni.” MNL CSML VII. 1. 1891. I. b. 23. d. 6861/1890.
- ⁵¹ MNL CSML VII. 1. 1891. I. b. 23. d. 1312/P.1892.
- ⁵² SZÍVÓS Kristóf: The Eventualmaxime in the Hungarian Civil Procedure – A Historical Perspective. In FRENKEL, David A. – VARGA, Norbert (eds.): *New Studies in History and Law*. Athens, 2019. Athens Institute for Education and Research, 82. p.
- ⁵³ SUHAYDA János: *A magyar polgári törvénykezési rendtartás*. Pest, 1869. Eggenberger, 161. p.; HERCZEGH Mihály: *Magyar polgári törvénykezési rendtartás (1868:LIV. t. cz.)*. Pest, 1871. Heckenast Gusztáv, 565. p.
- ⁵⁴ HERCZEGH Mihály: *Magyar polgári törvénykezési rendtartás. (1868:LIV, 1881:LIX, 1881:LX. törvényzikk)*. 3. kiad. Budapest, 1885. Franklin, 318–319. p.
- ⁵⁵ MNL CSML VII. 1. 1891. I. b. 23. d. 1312/P.1892.
- ⁵⁶ MNL CSML VII. 1. 1891. I. b. 23. d. 4679/Cs.89.
- ⁵⁷ MNL CSML VII. 1. 1891. I. b. 23. d. 8343/1891.
- ⁵⁸ MNL CSML VII. 1. 1891. I. b. 23. d. 558/1892.
- ⁵⁹ ÓVÁRI Kelemen: *A csődrendszer, tekintettel a nevezetesebb külföldi csődtörvényekre, s különösen a magyar csőd és csőd eljárás részletes ismertetése*. Pest, 1871. Eggenberger-féle Akadémiai Könyvkereskedés, 168–169. pp.
- ⁶⁰ Gyászrovat. Elhunytak a mult héten. *Hölgyek Lapja*, 1880. 15. sz. 180. p.
- ⁶¹ *Budapesti Közlöny*, 1875. (július 13.) 157. sz. 4590. p.
- ⁶² *Budapesti Közlöny*, 1875. (december 2.) 276. sz. 7869. p.
- ⁶³ ROKOLYA Gábor: *A közjegyzői intézmény fejlődése a polgári korban*. Budapest, 2018. Közjegyzői Akadémia, 50–51. p.
- ⁶⁴ MNL CSML VII. 1. 1891. I. b. 23. d. 4313/1891.
- ⁶⁵ Gyászrovat. Elhunytak. *Budapesti Hírlap*, 1888. (július 30.) 210. sz. 4. p.
- ⁶⁶ Vezetéknévének több írásmódja ismert. Niamesnyként szerepel jellemzően a peres iratokban, míg Szinnyeinél Niameszny néven jelenik meg. SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái. IX. kötet*. Budapest, 1903. Hornyánszky, 1043. p. A Niameszny írásmódot használja Borsi-Kálmán Béla és Rokolya Gábor, így ezt alkalmaztam.
- ⁶⁷ BORSI-KÁLMÁN Béla: A „kis tüzér”: id. Niameszny Mihály (1834–1901). In HÁDA Béla et al. (szerk.): *Két világ kutatója. Urbán Aladár 80 éves*. Budapest, 2009. ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, 47–48. p.
- ⁶⁸ ROKOLYA Gábor: *Magyar közjegyzők a Délvidéken*. Budapest, 2017. Közjegyzői Akadémia, 379. p.
- ⁶⁹ Az utolsó ágyulövés. *Magyarország*, 1901. (május 9.) 109. sz. 6. p.; Dr. Niameszny Mihály visszatekintő leírása a család történetéről (1945). In KOMÁROMI László (szerk.): *Az almánfalvi Niameszny család története és dr. Niameszny Mihály a XX. század közéletében*. Budapest, 2011. Helikon, 40–42. p.
- ⁷⁰ MNL CSML VII. 1. 1891. I. b. 23. d. 6544Sz/1885.
- ⁷¹ „[A] csődhitelezői választmány tagjai [...] nem csak a csődtömeg hanem saját illetve az általuk képviselt felek érdekében is működnek.” MNL CSML VII. 1. 1891. I. b. 23. d. 6544Sz/1885.
- ⁷² HERCZEGH Mihály: *A csődtörvénykezés Magyarországon és Erdélyben*. Pest, 1872. Pfeifer Ferdinánd, 89. p.; KOLGYÁRI CSÁSZÁR Ferenc: *A magyar csődtörvénykezés*. Pest, 1847. Kilián, 174. p.
- ⁷³ „[M]aguk javára a törvényben alapuló díjakat megállapították, kiutalványozták és kifizették”, „csődhitelezői választmány az 1840. évi XXII. t. cz. rendeleteit figyelmen kívül hagyva, nem csak a csődtömegnek gondnok által szabályszerű kezelését kellőleg nem ellenőrizte hanem vele egyetértőleg egy részről oly jogok gyakorlásába bocsátkozott, melyek a csődhitelezői választmány teendőinek fenidézett törvény által körvonalazott keretén kívül esnek, másrészt pedig oly nemű intézkedéseket tett, melyek magukban véve, eltekintve azoknak pontatlan hiányos, s több ízben elkésetten teljesített foganatosításától a csődtömegnek érzékeny kárt okoztak.” MNL CSML VII. 1. 1891. I. b. 23. d. 6544Sz/1885.
- ⁷⁴ MNL CSML VII. 1. 1891. I. b. 23. d. 6544Sz/1885.
- ⁷⁵ HERCZEGH 1872. 104–105. p.
- ⁷⁶ Uo. 90–91. p.
- ⁷⁷ MNL CSML VII. 1. 1891. I. b. 23. d. 36703/1886.

⁷⁸ „[A]nnak elbírálója pedig helyesek-e a számadás tételei nem-e? a csődtörvény értelmében a csőd- mint külön ügybíróhoz, a mely mint ilyen van hivatva a tömeggondnok számadásai felett határozni és ebből kifolyólag megállapítani, terheli-e a csőd hitelezői választmányának tagjait a csődvagyon kezelése és az ebből kifolyó számadások tekintetében felelősség?” MNL CSML VII. 1. 1891. I. b. 23. d. 36703/1886.

⁷⁹ MNL CSML VII. 1. 1891. I. b. 23. d. 4313/1891.

⁸⁰ HERCZEGH 1872. 30.

⁸¹ MNL CSML VII. 1. 1891. I. b. 23. d. 5411/csőd1893.

⁸² CSÁSZÁR 1847. 109.

⁸³ A pénzüsszeg értékének megítéléséhez jó kiindulási alapot nyújt, hogy a következőkben ismertetett esetben a 15 Ft-nyi munkadíjat bagatell összegnek tartotta a cikk írója.

⁸⁴ MNL CSML VII. 1. 1891. I. b. 23. d. 5557/P.1893.

⁸⁵ Ideiglenes Törvénykezési Szabályok, IV. Rész, 18. § 4. pont

⁸⁶ APÁTHY István: *A magyar csődjog rendszere. I. kötet.* Budapest, 1887. Eggenberger-féle Könyvkereskedés, 64–65. p.

⁸⁷ *A magyar csődtörvényjavaslatnak általános indokolása. Az 1878. évi október hó 17-re hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. X. kötet.* Budapest, 1879. Pesti Könyvnyomda, 53. p.

⁸⁸ MNL CSML VII. 1. 1891. I. b. 23. d. 6231/1895.

⁸⁹ 1881. évi XVII. tc. II. Rész III. fejezet.

⁹⁰ Ügyvédi munkadíj és a kuria. *Pesti Hírlap*, 1885. (március 28.) 86. sz. 12. p.

⁹¹ „A hány napot egy fél milliós ügyben az ügyvéd gondolkozva, majd kutatva, meg dolgozva töltött, a míg a fellebbezést beadta, annyi nap alatt az az ügyvéd mint közönséges napszamos, talán talicska-tolásal többet keresett volna tizenöt forintnál. Hanem a méltóságos bíró úr nyilván, csizmatisztítója hetibéréhez mérte a jogtudós munkadíját is.”; „Ez nem munkadíj, ez nyílt sértés az ügyvéd munkássága ellen, az nyílt kicsinylése az ügyvéd tudományának, ez szándékos lealázása az ügyvéd hivatásának.” Tizenöt forint munkadíj. *Ügyvédek Lapja*, 1885. 55. sz. 1. p.

A két világháború közötti jogfejlődés jelentős hatással volt a gazdasági élet mindennapi szereplőire, a kereskedőkre és a fogyasztókra egyaránt. A jog a maga eszköztárával igyekezett megtalálni minden olyan lehetőséget, amellyel biztosítani tudta a közérdek és a közgazdaság céljait, hogy a fogyasztók számára a termékek megfelelő áron kerüljenek értékesítésre. A kartellmozgalom problémája a tisztességtelen piaci magatartások szabályozása már a kartell törvény hatálybalépését megelőzően is napirenden volt, és foglalkoztatta a jogalkotót, továbbá közvetetten hatással volt a fogyasztóra is. Az első világháború volt az a történelmi esemény, amely lökést adott az állami beavatkozás eszköztárára a magánjogi viszonyok terén. E szabályozási tárgy az árkérdés volt, hiszen a kereskedőt a nagyobb profit tisztességtelen aktivitásokra sarkalhatta. Ezért fontosnak tartom röviden bemutatni azt az utat, amely elvezette a magyar törvényhozást a tisztességtelen versenyről, majd pedig a kartellekről szóló törvény megalkotásáig.

1. A háború hatása a kartelljog szabályozására

A hadviselés következményei és a lakosság szükségleteivel történő visszaélések számának növekedése következtében a kormány a háború esetére szóló kivételes intézkedésről alkotott törvényekben

Varga Norbert

Egy választottbírósi eljárás kartelljogi relevanciái

Bud János (1880–1950),
az Országos Központi Árvizsgáló Bizottság
első elnöke³

(1912. évi LXIII. tc., 1914. évi L. tc.) kapott felhatalmazás alapján megtette a szükséges lépéseket az áruk és a haszonkulcs maximalizálása érdekében.¹ Az ármaximalizálás mellett szükségesnek mutatkozott azonban a közszükségleti cikkek forgalmazása körüli visszaélésekkel szembeni fellépés is. Ezért kerültek felállításra a 3678/1917. M. E. sz. rendelet értelmében az árvizsgáló bizottságok és az Országos Központi Árvizsgáló Bizottság, amelynek hatásköre a tájékoztató áruk megjelölése volt.²

Ezt követően újabb jogi megoldást kellett keresni arra vonatkozóan, hogy a közszükségleti cikkek forgalomba hozatalát és fogyasztását hatékonyan szabályozzák. A büntetőjogi szankciók alkalmazása és egyben szigorítása jelentette a megoldást, mindamellett, hogy a kormány gazdaságigazgatási intézkedéseket is bevezetett. A büntetőjogi szankciókat,

amelyek a közellátás védelmét szolgálták, az 1916. évi IX. tc. tartalmazta.⁴ A háború hatással volt a szerződések teljesítésére is, és erre a bírói gyakorlat is reagálni kívánt, hiszen a „világháború a magánjog terén is oly problémákat vetett felszínre, amelyekkel a törvényhozások és jogtudomány eddig *ad professo* nem foglalkoztak”.⁵

A háború a trianoni békeszerződéssel zárult, amelynek III. fejezete a téma szempontjából különösen releváns:

„Magyarország kötelezi magát, hogy minden szükséges törvényhozási és közigazgatási intézkedést megtesz avégből, hogy a Szövetséges és Társult Hatalmak bármelyikétől származó nyeresterményeket és ipari gyártmányokat a kereskedelmi forgalomban a tisztességtelen verseny minden módja ellen megvédje.”

Elindult tehát szükségképpen a történelmi események következtében egy olyan kodifikációs folyamat, ami e megváltozott gazdasági és társadalmi viszonyokra próbált reflektálni és a jövőre nézve jobbiztonságot nyújtani. A jogalkotás háttérében az állt, hogy a világháború több szempontból is törést jelentett az európai országok gazdasági fejlődésében, amelynek következtében korábban „soha nem tapasztalt mértékben megnőtt az állam gazdasági befolyása”.⁶

Megállapítható, hogy a világháború a termelés vonatkozásában megrázkódtatást jelentett, hiszen gazdasági bizonytalanságot okozott, sőt a háború utáni áruhiány, valamint a háborús kötött gazdálkodás maradványai a spekulációknak adtak teret. Az árdragító visszaélésről szóló 1920. évi XV. tc. büntetőjogi szempontból igyekezett a helyzetet átfogóan megreformálni.⁷ Az uzsoráról szóló törvény büntetőjogi eszközökkel kívánt tehát fellépni az árdragításokkal szemben, azonban emellett szükség mutatkozott a gazdasági versenyre és a verseny szabadságának védelmére is.

A tisztességtelen versenyről szóló 1923. évi V. tc. ezt kívánta pótolni. A törvény azt a célt fogalmazta meg, hogy a gazdasági élet és az üzleti forgalom alapját jelentő üzleti tisztességet védelemben részesítse, amelyet állami beavatkozással lehetett megvalósítani. Erre azért volt szükség, hogy a törvényhozás védelmet nyújtson a tisztességtelen versenyyel szemben, hiszen a magánjog általános szabályai alapján ezt már nem lehetett garantálni a megváltozott gazdasági viszonyok között.⁸ A tisztességtelen versenyről szóló törvény hatálybalépését követően is már megjelentek olyan „összebeszélések”, amelyeket kartellnek lehet minősíteni.

2. A kartellfelügyelet igazságszolgáltatási szervei: a választottbíráskodás szabályozása

A magyar kartelljog kodifikációjának egyik legfontosabb lépése volt az állami beavatkozás eszközrendszerének szabályozása, vagyis a végrehajtó és az igazságszolgáltatási szervek hatáskörének és eljárásának rendezése.

A téma szempontjából az igazságszolgáltatási szerveken lesz a hangsúly e tanulmány keretében. A Kartellbíróóság mellett a rendes bíróságoknak és a választottbíróóságoknak volt szerepe a kartellfelügyelet gyakorlati megvalósításában. Választottbíróósági kutatásom során az is nyilvánvalóvá vált, hogy a kartellügyek latenciája azért is volt valós probléma, mert a törvény lehetőséget teremtett, hogy a felek közötti vitát választottbíróóság előtt oldják fel. A kartelltagok között felmerült vitás kérdések legtöbb esetben először a kartellmegállapodás alapján választottbíróóságok elé kerültek. Mielőtt rátérnék a kiválasztott választottbíróósági eset részletes bemutatásra röviden ismertetni szeretném a választottbíróóságokra vonatkozó általános szabályokat.

A választottbíróósági eljárás vonatkozásában alapvetően az 1911. évi I. tc. vonatkozó rendelkezéseit kellett alkalmazni. A választottbíróósági eljárás sajátossága, hogy az eljárás során a választottbírák a felek között létrejött megállapodás alapján jártak el. Az eljárás előfeltétele volt, hogy a felek között erre vonatkozóan választottbíróósági szerződés, vagy ilyen rendelkezést tartalmazó megállapodás létezzen, amely csak akkor volt érvényes, ha azt írásba foglalták, ha meghatározott ügyre, vagy jogviszonyból eredő vitás kérdésre vonatkozott.⁹ Először is meg kellett határozni, hogy ki lehetett választottbíró. A felek megegyezhettek a választottbíró személyében, vagy azt meg is nevezhették a szerződésben. Abban az esetben, ha erre vonatkozó kikötést nem találunk a szerződésben, akkor mindegyik fél maga választhatott bírót.¹⁰

A felek maguk határozták meg az eljárás módját is. A felek ügyvédet bízhattak meg képviselőikre. Magáról az eljárásról jegyzőkönyvet készítettek. A felek a választottbíróóság tagjainak díjazását közösen állapíthatták meg, amennyiben ezt nem tudták meghatározni, akkor a választottbíróóság döntötte el a kérdést, ami ellen felfolyamodással élhettek annál a bíróságnál, amely fellebbezési bíróság járna el választottbíróósági szerződés hiányában. A választottbíróóság tanúkat és szakértőket hallgathatott ki.

A választottbíróóság ítéletét indokolnia kellett, amelyet minden tag aláírt. A felek az eljárás során egyezséget is köthettek egymással. Az ítéletet csak érvényteleníteni lehetett rendes bírósághoz benyújtott keresettel a következő esetekben. Ha a választottbíróósági szerződés nem létezett, vagy nem érvényes, vagy nem az adott ügyre vonatkozott, valamint, ha az ítélet meghozatala előtt hatályát veszítette. Abban az esetben is, ha megsértették a választottbíróóság alakítására, vagy határozathozatalára vonatkozó szabályokat. Ha a határozat meghozatalában olyan személy vett részt, akit rendes bíróság kizárt az eljárásból. Ha a fél meghallgatását az eljárás során mellőzték. Ha ítélet aláírására vonatkozó szabályokat nem tartották be. Ha az ítélet meg nem engedett cselekményre kötelezte a felet, vagy annak rendelkező része érthetetlen volt. Végezetül akkor is, ha a Pp. 563. §-ának (5)–(9) bekezdései értelmében perújításnak volt helye.¹¹

A tisztességes verseny és az üzleti tisztesség biztosítása volt az egyik legfontosabb feladat az 1931. évi kartelltörvény hatálybalépését megelőzően. A tisztességtelen versenyről szóló 1923. évi V. tc. szabályai ezt akarták ga-

rantálni. Ez azonban nem jelentette azt, hogy már e jogszabályt megelőzően, vagy annak hatálybalépését követően ne lettek volna a gazdasági életben olyan szervezkedések a cégek között, amelyek arra törekedtek, hogy a verseny korlátozásával magas profitot érjenek el. Az egyik kereskedői cél pedig az volt, hogy minél nagyobb fogyasztói kört magukhoz csábítva a megszabott áron alul értékesítsék termékeiket, gazdaságilag lehetetlen helyzetbe hozva ezzel a konkurenciát. A kartellek megjelenése tehát egyértelműen megelőzte a kartelltvérvény elfogadását. Már előtte is létezett e jogintézmény, amelynek tagjai folytathattak az üzleti tisztességbe ütköző árdragító tevékenységet is. Jelen esetet azért tartom fontosnak részletesen bemutatni, mert egy tisztességtelen versenycelekmény mögött egy kartellmegállapodás is előtérbe került az eljárás során. Világosan látszik az, hogy milyen közel álltak egymáshoz az üzleti tisztességet sértő magánszemélyek közötti cselekmények és az alapvetően kereskedelmi társaságok olyan magatartásai, amelyek szintén tisztességtelenek voltak azáltal, hogy a közjót és közgazdaság érdekét sértették.

3. Egy tisztességtelen versennyel kapcsolatos ügy kartelljogi relevanciái

A Magyar Nemzeti Levéltár Gazdasági Levéltárában megtalálható eset jó példa arra, hogy bemutassam a tisztességtelen versenyről szóló törvény által tilalmazott magatartási formák és a kartellek versenykorlátozó tevékenységeinek hasonlóságait. Eddigi levéltári kutatásaim során ez az egyetlen olyan eset, ahol egy tisztességtelen versenycelekmény mellett a kartellezés is megjelent.

A Foto-Engeros für Fachfotografen-Bedarf speciális fotószaküzlet levelet fogalmazott meg a Magyarországi Fotókereskedők Központjának, amelyben kifejtette, hogy kötelességüknek tartják felhívni a Magyar Fotókereskedők Országos Egyesületének figyelmét arra a körülményre, hogy a Pfeifer optikus cég a Vilmos császár úton a „sleiderozásban” nyilvánosan részt vesz.

„Nap-nap után tapasztaljuk régi, megbízható vevőinktől, kik absolute szavahihető úriemberek, hogy a fenti cég ma is filmből, lemezekből, papírokból és minden egyéb fotocikkekből amatőröknek 20% engedményt ad és olyan testületeknek pl. mint a postatakarékpénztár; melynek a házi fotóköre 300-nál több tagot számlál, ugyszólván szerződéses szállítója. Ezen utón árpolitikájával természetesen óriási vevőkört sikerült magához láncolni, nekünk pedig a régi vevőinktől nap-nap után kell hallanunk, hogy ez a mai árvédelem is csak ugyanolyan értékük, mint a milyenek már eddig többször léteztek – 'ez az egész csak levegő' – s csak arra alkalmas, hogy a közönséget kiuzsorázzák.”¹²

Jelen esetben az történt, hogy Hegedüs né a Postatakarékpénztár egyik tisztviselője azt nyilatkozta, hogy mivel a cég nem adott 20% engedményt, így a Postatakarékpénztár

amatőr vevőkre nem vásárolt a cégtől. Ugyanilyen nyilatkozatot tett Zechmeiszter úr is, aki a Postatakarékpénztár egyik főtisztviselője volt. Az illető ugyancsak vásárlás nélkül távozott, és igen megbotráncozott az eljárásról, hiszen „egy kis optikus cég a szegény állami tisztviselőnek adja ezt az előnyt, ugyanakkor mi a régi vevőinket ezzel megsarcol”-ja.¹³ Ezért azt kérték Magyar Fotókereskedők Országos Egyesületétől, hogy a nevezett cég ellen a szükséges jogi lépéseket tegye meg. Az iratokból kiderül, hogy nem mindenkivel szemben járt el hasonlóképpen a fotókereskedő. Erre szolgál bizonyítékul az alábbi panasz.

Pfeifer Ferencet értesítették az 1931. április 16. napján kelt levélben, hogy panasz érkezett amiatt, hogy fotócikket a gyár által megszabott eladási árnál olcsóbban árusít. „Ez a magatartás a tisztességes versenyzés szabályaiba ütközik, és ezt a magatartást szabályaink is tiltják és elkövetését súlyosan megtorolják.”¹⁴ A levélben arra is felhívták a figyelmét, hogy a jövőben ettől a magatartástól tartózkodjon, és vele szemben az eljárást megindítják. Egy közel egy hónappal későbbi levél pedig arról tanúskodik, hogy az egyesület irodájához újabb panasz érkezett, miszerint a panaszolt az Agfa rollfilmet 1.50 pengőért, a 20-as csomagolású Satrapolz 6 1/2 × 9 papírost 80 fillérért, 6 1/2 × 9 kópiát 12 fillérért értékesítette.¹⁵

Ezt követően került sor a budapesti kereskedővel szemben a választottbírói eljárás lefolytatására. A levéltári források alapján egyértelműen rekonstruálható az eljárás menete. A Magyar Fotókereskedők Országos Egyesülete eljárást indított az előbb nevezett alperessel szemben az 1923. évi V. tc. 1. §-ába ütköző tisztességtelen verseny miatt. A keresetből kiderül, hogy a Magyarországon működő fotócikkgyárak gyártmányaik eladási árait megszabták, és ezek megtartását ellenőrizték. Az is szerepelt a keresetben, ami már kartelljogi szempontból releváns információ, hogy 1932. augusztus 27-én a gyárak az árak megtartásának szigorúbb betartatását határozták el, amiről a keresetlevélhez mellékelte, továbbá a kartellbírósnak bejelentett szerződés is tanúskodik. Arra is hivatkoztak, hogy az árak megtartásának fokozottabb ellenőrzésére vonatkozó tájékoztató levelet minden érintett személynek megküldték.¹⁶ Erre többször is felhívták a kereskedők figyelmét. A türelmi határidő 1932. október 24. napja volt, amelyet követően szigorúan fel kívántak lépni azokkal a tagokkal szemben, akik árrontást követnek el.

Kérdés az, hogy mi is volt tulajdonképpen az árrontás jelen esetben? Az alperes 1932. december 16-án 1 db Voigtländer–Brillant gépet és 2 tekercs 6×9-es 8 felvételes Voigtländer filmet, összesen 31.70 pengőért, a Voigtländer–Brillant gép kiskereskedelmi eladási ára 36 pengő, a 6×9-es 8 felvételes Voigtländer film eladási ára 2,25 pengő, továbbá 1932. december 19-én 1 tekercs 6×9-es 8 felvételes 23 scheineres filmet, amelynek kiskereskedelmi eladási ára 2,25 pengő, 1,80 pengőért, illetve 1932. december 21-én 1 tekercs 6×9 8 felvételes 23 scheineres filmet, amelynek kiskereskedelmi eladási ára 2,25 pengő, 2 pengőért értékesített.

„Fokozottan helyezünk súlyt tagjainkkal szemben arra, hogy a versenyzés szabályai egymással szemben egyen-

*lők legyenek. Az, aki társaitól a szabályok, a kicsinybeni eladási árak megtartását megköveteli, maga pedig e tekintetben más áron ad el, kétségtelenül tisztességtelen versenyt követ el, ami az 1923:V. t.c. 1 §-ába ütközik.*¹⁷

A kereseti kérelem arra irányult, hogy az alperes a tisztességtelen versenyselekményt fejezze be, az ítéletet *Az Est* publikálja, és fizesse meg a perköltséget.

Pfeifer Ferenc ellenkérelmet terjesztett be a választottbírósághoz, amelyben kérte a felperes kereseti kérelmének elutasítását.¹⁹ A Budapesti Kereskedelmi és Ipar-kamara választottbírósága kiküldte az idézést, és kítűzte a tárgyalás napját 1933. február 16. napjára.

A tárgyalás napján először a felperes kereseti kérelmének előadására került sor. Kiemelte, hogy a kiskereskedelmi árak megtartásának kérdése mintegy két év óta folytonosan napirenden van.

*„Alig múlt el hét, hogy e tárgyban valamely tanácskozás, javaslatétel vagy kísérlet ne történt volna, amiről nemcsak a budapesti hivatásos fotocikkkereskedők, de a legkisebb vidéki bazáros is, ha fotocikkkel kereskedik, tudomással bírt és bír. Azok a szörnyű lázok, amelyek e szakma testét rázzák, a szakmán kívül is ismeretesek voltak, a rokonszalmák folytonos érdeklődéssel kísérték azt a hatalmas mozgalmat, amely arra volt hivatva, hogy a szakmát a végpusztulástól megóvjá.*²⁰

Ezért tudnia kellett az alperesnek, hogy 1932. július 20. napján a gyárak megtalálták a megegyezés lehetőségét abban a formában, hogy a kiskereskedelmi eladási árak megtartását a saját cikkeik vonatkozásában hogyan fogják érvényesíteni. Ezt a körülményt az alperessel, a kereskedővel is közölték. A felperes szerint ezt az alperes nem is vonta kétségbe. Ha ezt mégis megtenné az alperes, akkor a felperes arra kéri a választottbíróságot, hogy eskü alatt hallgassa meg. A gyár képviselői az alperest is meglátogatták, és ismertették vele a tényeket. Az árak megtartásának kérdésében mint közérdekű ügyben a kereskedők és a gyárak együttesen jártak el. Ez azért is volt fontos, mert Magyarországon a fotócikk szakmának a Magyarországi Fotókereskedők Központja volt az érdekképviseleti szerve, amelynek feladata, hogy a közérdekű ügyeket egyöntetűen és központilag intézze. Az alperes hivatkozott arra is, hogy „most már – a kartell megkötése és közzéte után – az összes gyárak megbízásából a továbbiakat a „Magyarországi Fotókereskedők Központja” intézte”.²¹ A központ közölte a Voigtländer gyár megbízásából a kartell megalakulását, majd később az árjegyzék elkészítését.

A felperesi előadást követően került sor az alperesi védekezés ismertetésére, a bizonyítékok bemutatására. A választottbíróság a következő kérdést tette fel az alperesnek. Igazolni tudja-e, hogy a Voigtländer gyár másnak is adott el terméket, nem csak a felperesi egyesület tagjainak? Az alperes kijelentette, hogy a felperes részéről olyan állítás, miszerint a Voigtländer gyár kizárólag egyesületi tagnak adna el fotóterméket, nem hangzott el. Véleménye szerint a felperesnek kellett volna azt bizonyítani, hogy a szóban forgó gyár csak egyesületi tagnak értékesített, és azt is, hogy ezt az eladási módot csak a kartellszerződés megkötését követően írta elő.

*„Ha ugyanis a Voigtländer gyár a kartellszerződés megkötése előtt is csak egyesületi tagnak adott el, amikor az árak szigorú betartása kötelező nem volt és nem is lehetett, semmiféle jelentősége nem lehet annak, ha közben is ugyanily módon eszközlé az árusítást. Ez esetben ugyanis semmiféle változás sincs ahhoz a helyzethez képest, amikor még árvédelem nem volt tervbevéve, s így az árvédelemnek máról holnapra történő életbeléptetéséhez feltétlenül szükséges valamilyen megállapodás, ami a konkrét esetben hiányzik.*²²

A vita tárgyát képezte a kartellmegállapodás érvényességének kérdése is, ami az árbetartásra vonatkozott. Véleménye szerint

*„az ígérek versenyjogi mérlegelése független az 1931. évi XX. t.c. bemutatási rendelkezéseitől – egyáltalában nem indokolja, hogyan és milyen alapon tekinti a kartelltörvény szerint kifejezetten és világosan érvénytelenné vált nyilatkozatot, amelyet az összes érdekelt, s így a kereskedők és gyárosok is érvényteleneknek tekintettek már hiszen a közbeeső időben kivétel nélkül minden kereskedő jogosítva volt engedményt adni és tényleg adott is – mégis fennállónak.*²³

Mint mondta, a törvény szigorú feltételekhez, írásba foglaláshoz és bemutatáshoz kötötte az árura vonatkozó árkorlátozásokat. Végül érvénytelenné vált az 1931. évből származó nyilatkozat azért is, mert 1931. végétől 1932. októberéig egyetlen gyáros és egyetlen kereskedő sem akarta a kiskereskedelmi eladási árak betartását, hanem ez idő alatt teljesen szabad volt az áralakítás, és semmiféle szempontból sem esett kifogás alá, ha a kereskedők a vevőknek árendeményt adtak. Bizonyítja ezt a kartellszerződés szövege is:

Pfeifer Ferenc Optikai Szaküzletének hirdetése az Ujság könyvében (1928)¹⁸

„a kicsinybeni eladási árak betartására vonatkozó megállapodást az érdekeltek »mai napon«, tehát a megállapodás aláírása napján rögzítették, ami azt jelentette, hogy azt megelőzőleg ilyen korlátozás nem létezett.”²⁴

Az eljárás során kartellhez kapcsolódó anyagi jogi kérdések megvitatása is felmerült. Kétségtelen tehát, hogy a kartelltvörvény életbeléptetése minden korábbi korlátozást megszüntetett, és azok érvényességi feltételévé az írásba foglalást és a bemutatást tette. A felperes nem is állította, hogy a megállapodás létrejöttét megelőzőleg eleget tett a kartelltvörvény rendelkezéseinek, amelynek következtében nem volt törvényes alapja, hogy a kartelltvörvény hatályát megelőző időből eredő, de e törvény által érvénytelennek nyilvánított nyilatkozatok alapján állapítsanak meg olyan kötelezettséget, amelyet a kartelltvörvény nem létezőnek tekintett. A választottbíróság az első tárgyaláson kötelezte a felpereset, hogy igazolja, vajon a kartellszerződés megkötését követően a gyárosok a viszonteladókkal kötött szerződéseikbe árbetartási záradékot vettek-e fel.

A felperes előadása szerint a kartellmegállapodást létesítő gyárak semmiféle intézkedést nem tettek a kartell életbeléptetése érdekében.

„A jogérvényesnek nem tekinthető közléseket a központ tette, minthogy azonban ennek jogi személyisége nincs, viszont a felperesi egyesületet a maga egészében a Központ odatartozónak tekinti, a felperesi egyesület alapszabályai döntenek el, joga van-e az egyesületnek a tagokra kötelező hatállyal a tagok megkérdezése és kötelezettségvállalása nélkül gazdasági korlátozásokat vállalni és végrehajtani.”²⁵

Az árvédelmi rendszert csak akkor lehetett volna fenntartani, ha a márkatulajdonos képes védelmet nyújtani a visszaélések ellen, és az árbetartást biztosítani tudja, ha ez nem létezik, akkor jó erkölcsbe ütközik az árbetartás szabályozása. Ezt a célt szolgálta volna a kartellszerződés második bekezdése, ami szerint kereskedő más kereskedőnek márkacikket nem adhatott át.

„Felperesnek és a gyárosoknak is, akik szintén tartoznak ismerni a szakma ügyeit, tudniok kell, tudják is, hogy nemcsak a Magyar fotókereskedők országos egyesületének tagjai foglalkoznak fotocikkek árusításával, hanem szászámra foglalkoznak olyan kereskedők is, akik ennek nem tagjai és akiknek ennél fogva a felperes, vagy a Központ írhat és közölhet, amennyit akar, azok ezzel édeskeveset törődnek. Fotókereskedéssel foglalkoznak, anélkül, hogy az egyesület tagjai lennének, drogériák, fényképészek, s olyan cégek, amelyek rendes üzletkeretében a fotocikkek elárúsítása nem tartozik. A gyárosok ezt nem tudják és nem akadályozzák meg. Tűrik, hogy az illegális verseny az árak betartását megnehezítse.”²⁶

Az azonban kiderült, hogy e rendelkezést a kereskedőkkel senki nem közölte, ennek végrehajtásáról senki sem gondoskodott,

„aminek folyamánként szászámra kaphatok fotocikkek oly kereskedőknél is, akiknek nem a gyárosok szállítanak. Minthogy pedig ezek a viszontárusító kereskedők feltétlenül olcsóbban kapják az árukat, mint a megszabott kicsinybeni eladási ár és a gyárosok, köztük Voigtländer is, ezt az állapotot tűrik, elnézik és még csak kísérletet sem tesznek ennek akadályozására, nyilvánvaló, hogy tűrik az intézményes árrontást.”²⁷

A felperes saját álláspontja szerint is egy egységes aktussal kívánta valamennyi gyár részére bevezetni az árvédelmi rendszerét. Pfeifer Ferenc szerint „mindebből megállapítható, hogy éppen az árak tekintetében a legnagyobb káosz uralkodik, már csak azért is, mert az árváltozások közzétételéről soha, senki sem gondoskodik.”²⁸

Az alperes szerint önmagában az a körülmény, hogy valaki a felperesi egyesületbe belépett, nem jelenti és nem is jelentheti a központra vonatkozó súlyos kikötések jogérvényes vállalását. Az egyesületbe való belépés csak az egyesületi alapszabályok betartására kötelezte a tagokat.

A felperes szerint az árközléseket a központ és nem az egyesület tette. Az egyesület mint a kereskedők szakmai szervezete a gyárosok egyoldalú követeléseit a tagok kifejezett elfogadó nyilatkozata nélkül az alapszabályok értelmében kényszeríteni nem is tudta.

A bizonyítékként csatolt kartellmegállapodást a gyárosok, köztük a Voigtländer gyár akarta hatályba léptetni, és zárt árvédelmi rendszert kiépíteni. Jelen esetben ez nem történt meg. A felperes előadása is bizonyítja, hogy a gyárosok semmiféle lépést nem tettek ennek érdekében. Az eladási feltételeket, amelyek a szigorú árbetartási kötelezettséget is tartalmazzák, a kartellszerződés után nem írták alá, továbbá a számlákhoz nem csatoltak árbetartásra vonatkozó tájékoztató szöveget.

Az alperes kijelentette, hogy alaptalan panaszról van szó. Az 1931. június 30-án kelt „beismerés” csak alakilag helytálló, de tartalmilag nem. Véleménye szerint mindez a kartellszerződés előtti időből való, és ezért nem lehet figyelembe venni. A felperes tudta, hogy nemcsak az alperes ellen, hanem más kereskedő ellen is tettek a versenytársak tömegesen és alaptalan panaszokat. Pfeifer Ferenc szerint a megszabott árakat a kereskedőknek be kellene tartaniuk, a kereskedelmet meg kellene védeni az illegális versenytársaktól, hiszen a visszaélésekre lehetőséget adó megoldások az árvédelem kapcsán sértették a jó erkölcs követelményét.

A felek meghallgatását és bizonyítási szakasz befejezését követően a választottbíróság meghozta ítéletét: az alperest esetenként 100 aranypengő pénzbírsággal sújtotta, és megtiltotta, hogy a Voigtländer–Brillant fényképezőgépet és a Voigtländer filmet a kiskereskedelemben megszabott áron alul értékesítse, továbbá kötelezte, hogy 15 nap alatt fizesse meg az 530 aranypengő perköltséget. A választottbíróság az ítéletet az alábbiak szerint indokolta. Az alperes rendes tagja volt a felperesi egyesületnek, amelynek célja, hogy a tisztességtelen verseny elleni küzdelem érdekében tagjait állandóan tájékoztassa a szakmát érintő kérdésekről, kapcsolatokat építsen ki a gyárosok és az egyesület között. Ilyen szakmabeli érdek volt a márkás

fotócikkek kiskereskedelmi eladására megszabott árak betartása is. Ezt az alperes, aki hivatásos fotókereskedő volt, nem vonta kétségbe, sőt az 1933. február 16. napján tartott tárgyaláson kijelentette, hogy árrontást nem is szándékozik elkövetni.

„Ebben a helyzetben a választottbíróság megítélése szerint sérti a tisztas kereskedői felfogást – s így beleütközik az 1923:V. t.c. 1. §-ába – az alperesnek eljárása, ha fotómárkacikket mégis a megszabott áron alul adott el, noha a fotómárkacikk gyárosok – köztük a keresetlevélben említett Voigtländer gyár tulajdonosa is – időközben /1932. jul. 20-án/ az árvédelem céljából egymással is megegyeztek, szabályszerűen bemutatott u.n. kartellszerződéssel és a kicsinybeni árakat – a felperesei egyesület útján – megfelelő figyelmeztetés kapcsán a kereskedőkkel /alperessel is/ közölték. Az pedig, ha egy-két gyáros ezen árvédelmi megegyezésben nem vagy csak korlátozva vett részt, nem érinti az egyéb gyártmányokra vonatkozó viszonteladói árrontás versenyjogi megítélését.”²⁹

A bíróság kimondta, hogy az árrombolással szembeni kereskedői magatartás versenyjogi jelentősége, tehát az alperes ígéreteinek versenyjogi mérlegelése, független az 1931. évi XX. tc. 1. és 2. §-a szerint az ún. kartellszerződések esetében előírt bemutatási kötelezettségtől.

A választottbíróság ítéletéből az is kiderült, hogy az 1933. április 5-én tartott tárgyaláson meghallgatták Herczegovits Árpád és Schwarz Lipót tanúkat. Esküvel megerősített vallomásaik alapján a bíróság megállapította, hogy az alperes 1932 decemberében – részint személyesen, részint az üzletben tevékenykedő felesége útján – 6×9-es 8 felvételes Voigtländer 23 scheineres filmet 1 pengő 80 fillérért, majd 2 pengőért, 1 db Voigtländer–Brillant fényképezőgépet és 2 db filmet pedig összesen 32 pengőért adott el, holott a gép kiskereskedelmi megszabott eladási ára 36 pengő, míg a filmé 2 pengő 25 fillér volt. Az említett tanúk vallomását igazolta az 1933. április 5-én kihallgatott Hoffmann Viktor és Fehér Rezső vallomása is, miszerint a felperesi egyesület keretében működő békéltető bizottság előtt az alperes felesége az alperesi olcsóbb eladás megtörténte utaló nyilatkozatokat tett. A bíróság kimondta, hogy az említett tanúkkal szemben az alperes feleségének, Pfeifer Ferencnének mint érdekeltnek az árrontás megtörténte ellen szóló vallomása nem lehet döntő.

„Mivel ilyképen a szóbanlevő fotómárkacikkre nézve az árrontást az alperes elkövette, evvel az üzleti versenycelekményével pedig – a kifejtettek szerint – megsértette az 1923:V. t.c. 1.§-ban foglalt tilalmat, a felperesnek mint szakegyesületnek az id. törvény 32. §-ában megengedett keresete folytán az alperest abbanhagyásra kötelezni kellett a megfelelő pénzbürség terhével. Azt, hogy alperes nemcsak a szóbanlevő Voigtländer márkacikkeket, hanem egyéb fotócikkeket is a megszabott áron alul adott el, a felperes nem bizonyította. Fotócikkeknek a megszabott árnál olcsóbban eladásától való általános eltiltására tehát nem volt alap.”³⁰

A választottbíróság ítéletét a Pp. szabályai alapján felfolyamodással lehetett megtámadni, amelyet meg is tett az alperes, és benyújtotta jogorvoslati kérelmét a Budapesti Királyi Ítéltáblához, hivatkozva továbbá az 23.900/924. I. M. sz. rendelet 13. §-a 2. bekezdésének 5. pontjára. A kérelem indokolásában kifejtette, hogy a választottbírósági ítélet utalt a 1931. március 17. napján kelt nyilatkozatra. E nyilatkozattal szemben az alperes kijelentette, „hogy az elsősorban az azt aláíró 34 kereskedőnek egymás közötti megállapodása, és e megállapodásból eredőleg kizárólag az azt aláírók együttesen, vagy esetleg külön származtathatnának jogokat, de nem származtathat ebből jogot a felperesi egyesület.”³¹ Véleménye szerint a nyilatkozat érvénytelen. A felperes a jelzett megállapodás másolatából egyébként ezt a fontos körülményt egyszerűen lehagyta. Az érvénytelenség kapcsán hivatkozott az 1931. évi kartelltörvény hatálybalépésére is.

Az ügy tehát az illetékes ítélőtábla elé került. A felfolyamodási bíróság végzésében az alperes felfolyamodási kérelmét a következő indokok alapján elutasította. Először is az ítélőtábla alaki jogi értelemben vizsgálta a kérelmet. Hivatkozott a 20.900/1929. I. M. sz. rendelet 13. §-ának 5. pontjában meghatározott felfolyamodási okra, amely szerint a választottbíróság ítélete felfolyamodással abban az esetben támadható meg, ha azt nem indokolták. Az állandó bírói gyakorlat alapján ez abban az esetben valósult meg, ha az ítéletnek nincs olyan része, amely indokolásnak megfelelően.

„Ellenben az ezúttal elő nem fordult súlyos mulasztás esetétől eltekintve rendszerint nincs helye e címen való támadásnak azon az alapon, hogy a választottbíróság ítélete nem kimerítő vagy nem kielégítő. Minthogy a választottbíróság ítélete a jelen esetben tartalmaz olyan részt, amely az ítéleti indokolás követelményeinek megfelel, és minthogy felfolyamodó alperes nem is az indokolás teljes hiánya miatt, hanem annak egyes kérdésekbeni hiányossága miatt támadja meg a választottbíróság ítéletét.”³²

Az ítélőtábla szerint az alperes felfolyamodási kérelme azért is alaptalan, és nem lehet arra hivatkozni, hogy az ítélet a felek kérelmén túlterjeszkedik, mert a felperes keresetében pontosan megjelölte alperesnek azt az eljárását, ami az 1923. évi V. tc.-be ütközik. A választottbíróság ítélete tehát teljesen megfelelt a felperes kereseti kérelmének, ennek következtében a felfolyamodási kérelem alaptalannak minősült.³³

A választottbírósági eljárás megértését segíti elő, ha a Magyar Fotókereskedők Országos Egyesülete alapszabályának fontosabb és releváns részleteit ismertetem. Fontosnak tartom ezt azért, mert csak a források bemutatásán és elemzésén keresztül lehet megérteni egy jogintézmény tényleges működését. Az alapszabály szerint az egyesület egyik célja a „tisztességtelen verseny elleni küzdelem, minden a törvény által megadott módon”. A második fejezet határozta meg, hogy kik lehetnek az egyesület tagjai, és e tagoknak milyen jogaik és kötelezettségeik voltak.

„A tagok lehetnek alapító, rendes és tiszteletbeli tagok. a./ Alapító tag az a fotókereskedő, aki a felvétel minden más feltételének is megfelelően az évi rendes tagdíjon kívül, az alapítás költségeihez, 100.- pengővel hozzájárul. b./ Rendes tag. c./ Tiszteletbeli tag, kiket a közgyűlés a nem fotókereskedők közül, azok sorából választhat, akik működésükkel az egyesületnek különös szolgálatot tettek, s ezzel az egyesület háláját kiérdemelték. A tiszteletbeli tagok tagdíjat nem fizetnek. Az egyesület tagja lehet, minden kizárólag fotókereskedéssel foglalkozó magyar állampolgár, illetve amely foglalkozását állandóan és iparszerűen űzi, nyílt üzlethelyisége és fotocikkekkel telepe, helyi követelményeinek megfelelő áruraktárra van. Az a kereskedő, aki bár üzletében rokon cikkeket is tart és azokkal is kereskedik, de üzlete fősúlyát a fotókereskedés képezi.”

A tagok jogai és kötelezettségei az alapszabályban foglaltak szerint a következők voltak.

„A tagokat minden az alapszabályból folyó jog megilleti. Így különösen joguk van a közgyűlésen megjelenni, szavazni, ott indítványokat tenni. Panaszikkal az egyesület arra hivatott szervéhez fordulhatnak, aki a panaszokat megvizsgálja s orvoslás végett a szükséges és megfelelő lépéseket megtenni köteles. Joguk van az egyesület által nyújtott kedvezményeket élvezni, az egyesület ingyenes kiadmányait igényelni. Ezzel szemben köteleességük mindenben az egyesület alapszabályainak megfelelő magatartást tanúsítani. Kötelesek a tisztességtelen versenyt kerülni, az egyesületnek ezirányban folytatott küzdelmet támogatni, s mindent elkövetni annak sikere érdekében. Amennyiben szakmabeli, akár az egyesület tagja is követne el a kereskedői morálba ütköző cselekményt, vagy folytatna tisztességtelen versenyt s ez bármely tag tudomására jut, köteles az illető az esetet a vezetőségnek jelenteni, hogy a szükséges lépések megtehetőek legyenek.”

Az alapszabály szól a választottbírói eljárásról is:

„Továbbá köteleességük a tagoknak a jury elbírálásának alávetni magukat, ha ellenük annak a vádja merülne fel, hogy alapszabály ellenesen jártak el, vagy egyébként vétettek a kereskedői morál ellen.”

Meghatározták a szervezeti és alaki jogi szabályokat is.

„A jury az elnökből és négy egyesületi tagból alakul. Tagjai közül kettőt az egyesület választmánya, kettőt pedig a panaszlott választ. A jury elnökét annak tagjai

választják, akár az egyesület tagjai sorából, akár pedig az egyesületen kívül álló olyan személyek közül, akik megítélésük szerint e tisztségre alkalmasak. Elnök-választásra szükség esetén az ügyész tűzi ki határnapot. Ha a jury tagjai az elnök személyében megegyezni nem tudnának, úgy a tagok által javaslatba hozottak közül sorshúzás útján döntenek. Az egyesület delegáltjai a panasz beérkezésétől számított három nap alatt köteles megnevezni, a panaszlott az ügyészi felhívástól számítva,

ugyancsak három nap alatt és erről a titkárt értesíteni. Az egyesület tagjai a delegálást, illetve a választást csak igazolt esetben utasíthatják vissza. A jury határozatait tanácsban hozza. A tárgyalási határnapot az elnök tűzi ki, az értesítéseket pedig a titkár útján küldi széjjel az érdekelteknek. Megidézendők: a választott jury tagjai, a panaszlott és az ügyész. A tárgyalás jegyzőkönyvét az egyesület titkára vezeti, aki a jury zárt tanácskozásán is részt vehet, de szavazati joga nincs. A jury köteles a feleket a nem nyilvános tárgyaláson meghallgatni és pedig úgy a panaszt képviselő ügyészt, mint a személyesen eljáró panaszlottat, köteles az előterjesztések megtételére alkalmat adni és az ügy állását felderíteni, esetleg a panaszt tevő tagnak, vagy tagoknak

meghallgatásával, vagy más bizonyítás felvételével is. A jury határozatát írásba kell foglalni, indokolni és kelettel ellátni, melyet az elnök aláír. Határozatát kihirdetés vagy kézbesítés útján közli a felekkel, mely ellen fellebbezésnek helye nincs. Az eredeti határozat az egyesület irattárában megőrzendő a tárgyalási jegyzőkönyvvel együtt. Ha a jury a panaszlott alapszabályellenes magatartását megállapítani, úgy az ügyész a választmány legközelebbi ülésén a tag megintése vagy kizárása, esetleg a követendő törvényes eljárás tárgyában indítványt köteles tenni, mely indítvány fölött aztán a választmány határoz.”³⁵

4. Összegzés

A tanulmányomban ismertetett eset alapján megállapítható, hogy a tisztességtelen versenyeselekmények nagyon is közel álltak a gazdasági verseny szabályzó magatartások, vagyis a kartellek tisztességtelen piaci cselekményeihez. Jelen esetben is ezt figyelhetjük meg, hiszen egy tisztességtelen piaci magatartás miatt indított választottbírói eljárás során kerültek elő a kartelltevékenységgel összefüggő cselekmények. Az eset bemutatása azt is mutatja, hogy a kartellek tevékenysége már az 1931. évi kartelltörvény hatálybalépését megelőzően is létezett, de azt megelőzően a fogyasztók védelmét, vagy épp az egyesületbe tömörült kereskedői érdekek

Szakáll Géza (1883–1959),
a Magyar Fotókereskedők Országos Egyesületének
tiszteletbeli elnöke³⁴

érvényesítését a tisztességtelen versenyről szóló törvény alapján igyekeztek rendezni. Az 1923. évi V. tc. vonatkozásában azt mondhatjuk, hogy kizárólag akkor volt megállapítható a tisztességtelen verseny fennforgása, amennyiben a versenytárs által az üzleti, kereskedelmi verseny céljából igénybe vett eszközök és a versenyző célzat jó erkölcsbe vagy üzleti tisztességbe ütközött. A kartellek esetében már a közjó és közérdek állt a kartellfelügyeleti szervek figyelmének középpontjában, amelynek védel-

me volt a legfontosabb állami beavatkozási cél. A törvény azt a célt fogalmazta meg, hogy a gazdasági élet és az üzleti forgalom alapját jelentő üzleti tisztességet védelemben kell részesíteni, amit állami beavatkozás eszközeivel valósítottak meg. Erre azért volt szükség, hogy a törvényhozás védelmet nyújtson a tisztességtelen versennyel szemben, hiszen a magánjog általános szabályai alapján ezt már nem lehetett garantálni a megváltozott gazdasági viszonyok között.

VARGA, NORBERT

Die kartellrechtlichen Relevanzen eines Schiedsverfahrens (Zusammenfassung)

In der Zwischenkriegszeit übte die Rechtsentwicklung eine erhebliche Auswirkung auf die Protagonisten des alltäglichen Wirtschaftslebens. Bereits vor Inkrafttreten des Kartellgesetzes beschäftigte sich der Gesetzgeber mit der Problematik der sog. Kartellbewegung und den Regelungsmöglichkeiten des unlauteren Marktverhaltens. Dem erörterten Rechtsfall vom Schiedsgericht gemäß lässt sich feststellen, dass die unlauteren Wirtschaftstätigkeit zu den Marktwettbewerb regelnden Verhalten sehr nahe standen, d.h. zu den unlauteren Markthandlungen der Kartelle. Anhand des Gesetzes Nr. 5 von 1923 lässt sich zusammenfassend sagen, dass der unlautere Wettbewerb ausschließlich nur dann festgestellt wurde, wenn die vom Konkurrenten in Anspruch genommenen Wirtschaftsmittel und die kon-

kurrierenden Zielsetzung gegen die guten Sitten oder gegen die Geschäftsehre verstießen. Im Falle der Kartelle standen schon das öffentliche Interesse und das Gemeinwohl im Mittelpunkt der Beachtung der Kartellaufsichtsbehörde. Das öffentliche Interesse der Aufrechterhaltung eines der ökonomischen Effizienz und der gesellschaftlichen Entwicklung dienenden Marktwettbewerbs sowie das Interesse der die Anforderungen der Geschäftsehre einhaltenden Unternehmen und der Verbraucher erfordert, dass der Staat mit einer rechtlichen Regelung die Transparenz und Freiheit des Wirtschaftswettbewerbs gewährleistet. Der erste Weltkrieg gab einen bedeutsamen Schwung der Ausbildung des Systems und des Mechanismus des staatlichen Eingriffs auf die Ebene der privatrechtlichen Verhältnisse.

Jegyzetek

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00198/18/9) támogatásával készült.

- 1 KOCSON Bálint: Az árelenőrzés jogszabályai. *Városi Szemle*, 1939. 342. p.
- 2 Uo. 343. p.
- 3 https://hu.wikipedia.org/wiki/Bud_János.
- 4 WIENER A. Imre: Gazdasági büntetőjogunk történelmi áttekintése. *Jogtudományi Közöny*, 1982. 10. sz., 767. p.; MOLNÁR Erzsébet: A kartellmagatartások büntetőjogi szankcionálásának kriminálpolitikai vizsgálata. *Versenyűkör*, 2019. 1. sz. 28–29. p.
- 5 SCHWARTZ Izidor: A háború hatása a szerződések teljesítésére és az osztrák bírói gyakorlat. *Jogtudományi Közöny*, 1916. 14. sz. 124. p.
- 6 POGÁNY Ágnes: A nagy háború hosszú árnyéka: Az I. világháború gazdasági következményei. In TOMKA Béla (szerk.): *Az első világháború következményei Magyarországon*. Budapest, 2015. Országház Kiadó, 259–260. p.; KOVÁCS György: A kartellkérdés és –szabályozás gazdaságméleti és gazdaságpolitikai háttere a két világháború közötti magyar közgondolkodásban. *Versenyűkör*, 2016. II. különszám, 14–39. p.
- 7 DOBROVIC Károly: Kartel. A kartelljog fejlődése és a magyar törvény előzményei. *Közgazdasági Értesítő*, 1934. 38. sz. 16. p.
- 8 KRUSÓCZKI Bence: A tisztességtelen verseny a Szegedi Királyi Ítéltábla joggyakorlatában. *Acta Universitatis Szegediensis, FORVM, Publicationes Doctorandorum Juridicorum*, 2018. 1. sz. 249–251. p.
- 9 Bacsó Jenő: *A polgári perrendtartás tankönyve*. Budapest, 1917. Grill, 323. p.

- 10 Uo. 324–325. p.; MAGYARY Géza: *Magyar polgári perjog*. Budapest, é. n., 733–735. p.; FALCSIK Dezső: *A polgári perjog tankönyve*. Budapest, 1908. Politzer, 376–377. p.
- 11 Bacsó 1917. 326–328. p.; ZOLTÁN Ödön: A nemzetközi választottbíráskodás egyes kérdéseiről. *Jogtudományi Közöny*, 1986. 10. sz. 472. p.; DOBROVIC Károly: A kartell törvény befolyása a magánjogi jogviszonyokra. *Közgazdasági Értesítő*, 1933. 10. sz. 14. p.
- 12 Magyar Nemzeti Levéltár, Gazdasági Levéltár Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara Választottbírói iratai 56. (MNL GL) Z 202. 782. Magyar Fotókereskedők Országos Egyesülete, 20.935/932-33. M. Kir. Postatakarékpénztár sürgönye.
- 13 Uo.
- 14 MNL GL Z 202. 782. Magyar Fotókereskedők Országos Egyesülete, 20.935/932-33.
- 15 Uo.
- 16 Erre vonatkozó tájékoztató levél szintén megtalálható az iratok között. „Néhány esetben kétségessé vált egyes márkacikkek új ára. Ezért az összes márkacikkek kicsinybeni eladási árát összeállítottuk. Figyelmeztetjük tagjainkat arra, hogy az 1932. évi október hó 24. napjától kezdve további intésre nem számíthatnak. Aki árrontást követ el, tisztességtelen verseny miatt perrel számoljon.” Kelt. Budapest, 1932. október 15. napján. MNL GL Z 202. 782. Magyar Fotókereskedők Országos Egyesülete, 20.935/932-33.
- 17 MNL GL Z 202. 782. Magyar Fotókereskedők Országos Egyesülete, 20.935/932-33.
- 18 PÜNKÖSTI Andor (szerk.): *Mindent tudok. Az Ujság könyve. 7. könyv*. Budapest, 1928. Az Ujság Részvénytársaság kiadása, 29. p.

¹⁹ MNL GL Z 202. 782. Magyar Fotókereskedők Országos Egyesülete, 20.935/932-33.

²⁰ Uo.

²¹ Uo.

²² Uo.

²³ Uo.

²⁴ Uo.

²⁵ Uo.

²⁶ Uo.

²⁷ Uo.

²⁸ Uo.

²⁹ Uo.

³⁰ Uo.

³¹ Uo.

³² P. IV. 6185/1933. In MNL GL Z 202. 782. Magyar Fotókereskedők Országos Egyesülete, 20.935/932-33.

³³ Uo.

³⁴ *Ország-Világ*, 1930. (április 13.) 15–16. sz. 4. p.

³⁵ MNL GL Z 202. 782. Magyar Fotókereskedők Országos Egyesületének Alapszabálya, 20.935/932-33.

1. Bevezetés

A kolozsvári M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem tanárai megtagadták a román király és a kormányzótanács iránti hűségesküt, amely miatt távozniuk kellett.¹ Az egyetem az 1921. évi XXV. tc. értelmében költözött Szegedre, amelynek 100. évfordulója alkalmából a jogi karon professzori emlékkötet készült,² amely a második világháborút megelőző tanáraink életútját és munkásságát mutatja be. E kötet keretében Plósz Sándorról végeztem kutatást,³ aki 1872 és 1881 között a polgári törvénykezési jog, a váltó- és kereskedelmi jog nyilvános rendes tanára volt Kolozsvárott az egyetem egyik alapító professzoraként (ezt követően került Budapestre). A kutatás során több napilapot is találtam, amely Plósz 1918–19-ben kifejtett egyetemi tevékenységével foglalkozott. Bár a jelen tanulmányhoz végzett kutatás során eredendően e kérdéskört próbáltam feltárni, hamar világos lett, hogy más tanárok is szóba kerültek. A karon 1918 és 1920 között események és konfliktusok – ahogy látni fogjuk – lehet, hogy végső soron még az 1921/22. tanév dékánjának megválasztására is hatással voltak. Tanulmányomban a szakirodalmon kívül a korabeli napilapokat, valamint az ELTE Levéltárában található jogi kari tanácsulések jegyzőkönyveit dolgoztam fel.⁴ Az, hogy az elmúlt években több jogtörténeti tárgyú munka is foglalkozott a korszakkal,⁵ más-más aspektusokból megközelítve, alátámasztja a jogi kar helyzetének jelentőségét. A kutatás során sem célom, sem szándékom nem volt arra vonatkozólag, hogy bármelyik tanár megítélésén, munkásságán csorba essen, valamint hogy politikátörténeti fejtegetésekbe bocsátkozzam.

2. Kunfi Zsigmond egyetemi kultúrharca

A Tanácsköztársaság utáni történések nem érthetők meg teljeskörűen az egyetem történeti előzmények ismerete nélkül. Doleschall Alfréd, a jogi kar 1919/20. tanévének dékánja tanévnyitó beszédében a megelőző év eseményeit úgy foglalta össze, hogy „ez a halált

MŰHELY

Szivós Kristóf

A Tanácsköztársaság után felállított igazolóbizottság körüli vita a Budapesti Tudományegyetem jogi karán

hozó zivatar tudományegyetemi és különösen kari szervezetünkön és életünkön is perzselve végig süvített”.⁶ Nem véletlen, hogy a dékán ilyen jellemzést használt, hiszen az első világháborút követő forradalmi kormány ki kívánta terjeszteni befolyását a szellemi élet egyik központjára, a Budapesti Tudományegyetemre és ezen belül is leginkább az „öskonzervatív”⁷ jogi karra, mivel a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban a megörökölt államapparátus helyett új, fiatal és átképzett szakemberekre volt szükség egy nagy társadalmi átalakulás sokrétű és újszerű feladatainak ellátására.⁸ Többek között az is felmerült, hogy a hetvenedik életévüket betöltött tanárokat, mint például Concha Győzöt és Plósz Sándort, nyugdíjazzák.⁹

Az egyetem kezdetben inkább kivárá, halogató taktikát folytatott, és e tapogatózást követően a kormányzat és az egyetem között a valódi ellenségeskedés akkor robbant ki, amikor a közoktatásügyi tárca élére Kunfi Zsigmond került.¹⁰ A kar reformok iránti készségességének hiánya miatt Kunfi számára nyilvánvalóvá vált, hogy „a karban jelen összetételében nincs meg a készség arra, hogy a gyökeres átalakulást önmagától megvalósítsa”.¹¹ Az új szakemberek képzésének legfontosabb feltétele a megfelelő tanári kar, így a kormány számára presztízskérdéssé vált a kinevezések ügye, amelyet az egyetem szokásjogi úton maga gyakorolt. Kunfi a „szocialista kultúrkampf”¹² keretében szakított e koráb-

bi gyakorlattal, és a jogi karra hét új tanárt nevezett ki,¹³ valamint tanszékeket szervezett az egyetemi tanács megkérdezése nélkül.¹⁴ Emiatt a „professzori kar méltatlankodása nem ismert határt”.¹⁵ Jászi Oszkár naplójában e lépést úgy jellemezte, hogy „kellemetlen bonyodalom, mivel Kunfi hibákat követett el”.¹⁶ Látható, hogy Kunfi kinevezése után azonnal „nekiesett” az egyetem átalakításának, mivel bár 1919. január 18-án került a tárca élére, Jászi már január 29-én kellemetlen bonyodalmakról írt a miniszter miatt.

A jogi karon Kunfi lépését különös érzékenységgel fogadhatták, hiszen még 1918 végén a miniszter (akkor Lovászy Márton) kezdeményezésére, szabályszerű eljárás nélkül járultak hozzá Somló Bódog karra történő kinevezéséhez (aki „unico loco candidatióval nevezetett ki”).¹⁸ Ekkor még azt az ígéretet kapták a kormánytól, hogy „a tanszék szervezésének és betöltésének ez a szokatlan módja a jövőben praecedensül semmiképen sem fog szolgálni”.¹⁹

Az egyetem nem kívánta a Kunfi által kinevezett új professzorokat beiktatni, ezért a minisztertanács 1919. január 30-ai ülésén Kunfi kérte, hogy ha az egyetemi tanács nem hajlandó a beiktatásra, akkor „a minister-tanács mondja ki, hogy ő veszi ki a tanároktól az esküt és ez esetben felhatalmazást kér a kormánytól, hogy az egyetemi tanácsot és az egyetem autonómiáját felfüggeszthesse és renitencia esetén az egyetemhez kormánybiztost küldhessen ki. Hogy az egyetemi tanács megnyugodjék, a közoktatásügyi miniszter úr kijelenti leiratban, hogy az egyetem autonómiáját egyébként sérteni nem akarja, sőt jövőre törvényben fogja azt a népkormány biztosítani.”²⁰

A kar (a miniszternek küldendő) felirati javaslatot fogalmazott meg az egyetemi tanács felé, amelyben az nyert megfogalmazást, hogy tudomásul veszi az egyetem, hogy a minisztertanács fogja beiktatni az új tanárokat, és működésük elé nem fognak akadályokat gördíteni.²¹ 1919. február 3-án így az egyetem végképp megtagadta az új professzorok beiktatását (az egyetemi tanács 5:4 arányban helybenhagyta a kar ezirányú határozatát).²²

A kormány február 4-én felfüggesztette az egyetem autonómiáját, megeskette az új professzorokat, és Jászi Oszkárt az egyetem kormánybiztosává nevezte ki,²³

Kunfi Zsigmond¹⁷

akinek a feladata a reformok előkészítése és az egyetemi adminisztráció vezetése volt. Erről Kunfi az egyetemi tanácsot másnap leiratban a „mihez-tartás végett” értesítette.²⁴ Az egyetemi tanács Kunfit egyébként II. Józsefhez hasonlította annak abszolutisztikus módszerei miatt, és ezt bár sértésnek szánták, a minisztert – Litván György szerint – bizonyára büszkeség töltötte el amiatt, hogy a kalapos királyhoz hasonlították,²⁵ hiszen ő nem az abszolutisztikus uralkodót látta II. Józsefben, hanem a reformert. A miniszter élesen bírálta az egyetemet a szerinte haladó gondolkodás-mód ellenzése miatt:

„a budapesti egyetem tanácsa nyíltan kibontotta az ellenforradalom zászlóját, mert ezzel a határozattal

az első olyan közhatósággá vált az egyetemi tanács, amely a forradalom előtti időből származó jogelvekre támaszkodva, megtagadja a forradalom jogán alakult kormány rendeletének végrehajtását.”²⁶

1919. február 27-én, a jogi karon a reformok megvalósítása érdekében bizottságot állítottak fel, amelynek Plósz volt az elnöke, a tagjait pedig „régiek” közül néhány professzor, valamint az újonnan kinevezett tanárok adták (kivéve Jászi).²⁸ A bizottság március 15. és 20. között (tehát közvetlenül a Tanácsköztársaság megalakulása előtt) négy alkalommal is ülésezett,²⁹ a Tanácsköztársaság idején azonban egy alkalommal sem tartott ülést.³⁰

3. A kari igazolóbizottság és az arról való vita a kar tanácsülésein

Az oktatási reformbizottság ügye először 1919. szeptember 17-én került a kari tanács elé. Doleschall tanévnyitó beszédében szólt a bizottságról, azonban ennek tényleges tartalmára csak következtetni lehet, hiszen – ahogy látni fogjuk – azt a jegyzőkönyvben már az elhangzottól eltérően rögzítették. Kovács János prodékán javasolta a beszéd rögzítését a jegyzőkönyvben, annak jelentősége miatt.

A beszédre reagálva Kmety „megindokolja a Kunfi-féle reformbizottságban való részvételét”, Plósz „a

multak recriminációját nem tartja helyén valónak”, Magyary pedig „megállapítani kívánja, hogy a reformbizottsági tanácskormányokkal kapcsolatban a dékáni megnyitó beszédben felhívott tanrendtervezetet nem bizottsági megállapodásból készült és bizottsági tárgyalás alá nem is vétetett”.³¹ A dékán ígéretet tett arra, hogy módosított szövegezéssel rögzíteti a jegyzőkönyvben az elhangzottakat, ugyanakkor kiemelte, hogy „megnyitó beszédében kizárólag történeti tényeket konstátál s nem bírálatot gyakorol, mit gyakorolni az erre küldött bizottságnak és a Karnak lesz feladata.”³²

Ezt követte a szavazás: „prodékán indítványa szavazás alá bocsáttatván, a szavazás előtt Plósz Sándor eltávozik, mire a kar a dékáni megnyitó beszédre vonatkozó, Király János prodékán indítványát egyhangulag elfogadja”, majd „Plósz Sándor az ülésbe visszatér”.³³

Doleschall beszéde a másnapi, folytatólagos tanácsülésen is vita tárgya lett, ugyanis a dékán bejelentette, hogy azt az előző ülésen elhangzottakra figyelemmel módosítva szövegezte. Az ezzel kapcsolatos felszólalásokat a jegyzőkönyvben sajnos nem rögzítették:

*„Hosszabb eszmecsere után, melyben a dékánon és Magyary Géza ny. r. tanáron kívül különösen Plósz Sándor ny. r. tanár vesz részt, Magyary Géza ny. r. tanár köszönettel tudomásul veszi a helyesbített szöveget. E szövegezést a Kar is egyhangulag tudomásul veszi.”*³⁴

A karon igazoló eljárás kezdődött, amely során a Kar minden tanárát és magántanárát nyilatkozattételre szólították fel tevékenységükkel kapcsolatban. Egy öttagú igazolóbizottságot állítottak fel („ötös bizottság”),³⁵ amely nem keverendő ugyanakkor azzal az öttagú bizottsággal, amelyet a jogi kar 1918 novemberében az új kormány üdvözlésére küldött ki.³⁶ A következőkben két főbb pontra bontva azt vizsgálom meg, hogy milyen viták folytak a Karon az igazolóbizottság tevékenységéről. A legfontosabb forrást, magát az igazolóbizottsági jelentést a levéltári iratok között nem találtam meg, így annak tartalmára csak következtetni tudunk.³⁷

3. 1. A bizottsági jelentés tartalmának általános megítélése

Ehelyütt a tartalmi kritikák közül csak azon aspektusokra térek ki, amelyek a jelentés tartalmával szemben általánosságban felmerült. Október 30-án Reiner ismertette a bizottság azon álláspontját, amely szerint

Plósz, Grosschmid, Magyary és Illés magatartása feletti sajnálkozást tartanak elfogadható jogkövetkezménynek, valamint saját különvéleményét is, miszerint fegyelmi eljárást kellene indítani a nevezettek ellen.³⁸ Ehelyütt meg kell jegyezni, hogy Reiner eredetileg nem fegyelmi eljárást kívánt kezdeményezni, csak vizsgálatot és további eljárás elrendelését javasolta. „A bizottság azonban annak alapján, hogy a tanácsnak mint fegyelmi hatóságnak mindennemű felhívása fegyelmi jellegű és maga az előadmány tartalmilag is fegyelmi jellegű, annak az elnevezésnek használata és ennek következtében az érdekeltek előzetes meghallgatása mellett döntött.”³⁹

Grosschmid meglehetősen éles bírálatot írt a bizottságot Plósz fegyelmi eljárás alá vonásának felvetése miatt:

*„Egy ilyen ember ellen, aki Európában a jogászság egyik disze, minden meghallgatás nélkül oda röpíteni azt a mocskot, hogy fegyelmi eljárás alá vonassék, az szóló [Grosschmid] előtt pszichológiai rejtély. [...] A bizottság mindenestre egy olyan előadónak vezetése és inspirációja alatt határozott, aki tulszigorúságban és szellemi eltévelyésben szenved. Ezért mondá [Grosschmid], hogy pszichológiai rejtély.”*⁴⁰

Azt javasolta, hogy a kar küldjön ki újabb bizottságot az ötös bizottság „tulszigoru és tévelygő” volta miatt.⁴¹ Kmety osztotta Grosschmid javaslatát, és kiemelte, hogy „itten valósággal erkölcsi halál osztogatattik. Már magában az is sulyos dolog, hogy egy ilyen inquisitio folyik meggyőződéseink ellen, amely megjárja a különböző hivatalokat.”⁴² Szladits is hasonló kritikát fogalmazott meg: „itt embervadászat folyik és hurkokat akarnak kivetni az emberre”.⁴³ A kiemelt álláspontokból is látszik, hogy a bizottsági jelentés milyen felháborodást váltott ki az abban érintett tanárokból.

Plósz Sándor²⁷

Notter Antal is javasolta egy új bizottság kiküldését, hiszen az „ötös bizottság olyan súlyos feladat elé állítja a Kar minden egyes tagját, amelyet így első hallásra nem lehet nyugodt lelkiismerettel megoldani”.⁴⁴

A dékán nem osztotta Grosschmid álláspontját, hiszen a jelentés „tulszigoru”-nak való minősítése már a jelentés érdemi bírálata, amely azonban annak érdemi tárgyalására tartozik (ezen azonban az érdekeltek nem vehetnének részt), így Grosschmid prejudikált.⁴⁵ Notter véleménye kapcsán pedig azt mondta, hogy ha valaki nem érzi magát elég tájékozottnak a javaslat egyszeri ismertetése után, akkor lesz még lehetősége erre a későbbi tárgyalás során.⁴⁶

3. 2. A bizottság megválasztásával kapcsolatos vita

A bizottsági jelentést bírálók a bizottságot formai alapon is kritikával illették. Kmety kiemelte, hogy a bizottságot egy olyan tanácsulésen küldték ki, amelyen sokan nem voltak jelen: „nyolcan a Kar tekintélyes tagjai nem jöhettek el. Csonka Kar küldte ki a bizottságot, nem a Kar egészének bizottsága”.⁴⁷ Grosschmid pedig azzal érvelt, hogy a Karon ilyen horderejű ügyek esetén az a szokás, hogy „az illető bizottságok a senium köré csoportosulnak”,⁴⁸ vagyis a Kar legtapasztaltabb és legidősebb tagjai vesznek részt a bizottsági munkában, ugyanakkor az ötös bizottság e hagyománynak nem felelt meg. Azt is megjegyezte, hogy „az első feldolgozás rendszerint nem egészen kész a materialiter. A másodikban több a garancia és több bizalmat fog érdemelni.”⁴⁹ Kmety ezzel egyezően hangsúlyozta, hogy „a kartársias szellemben quasi bele kell nevelődni, ehhez huzamosabb idő kell, nincs kizárva, hogy némely ridegebben önző lelkület még huzamos együttélés, együttszolgálat után sem fogadja be a testületi jó szellemet”.⁵⁰

A dékán ezzel sem értett egyet, mivel arra a napra, amikor a bizottságot kiküldték, két ülést hívtak össze, és a kérdés a másodikra volt kitűzve. „Hogy Grosschmid az elsőt résztvett, de a másodikról eltávozott, arról csak ő tehet. [...] Kmety Károly megjelenésének sem voltak fizikai akadályai. Saját akarata szerint nem vett részt az ülésen.”⁵¹ A két ülésre, amelyre a dékán hivatkozott, 1919. augusztus 13-án került sor. Az első ülésen (11 órakor) a dékánválasztás történt meg, a második ülésen (fél 12-kor) pedig a bizottság kiküldése. Hosszú szünet nem lehetett a két ülés között, mivel több szavazási fordulóban tudták csak a dékánt megválasztani. A dékánválasztó ülésen tízen nem vettek részt, a második ülésen pedig Grosschmiddel kiegészülve tizenegyen. Király János, akkori dékán fel is vetette, hogy nem kellene-e a dékánválasztást elhalasztani a nagyszámú hiányzó miatt, de a Kar ezt nem támogatta, tekintve, hogy a szükséges számban jelen voltak.⁵² Grosschmid azzal védekezett a dékán állításaival szemben, hogy nem jogi szempontból vetette fel az elmondottakat „ő csak a testületi szellemet

hangsúlyozta és ebből folyólag kifogásolta, hogy a bizottság kiküldése nem a kar nagy többségének akarata szerint történt.”⁵³

3. 3. Az egyes professzorok elleni vádak

Bár maga a bizottsági jelentés nem maradt fenn, az egyes tanárok felszólalásaiból korlátozottan ugyan, de rekonstruálható, hogy milyen vádak fogalmazódtak meg velük szemben. A bizottsági jelentésben felhozott vádak két csoportra oszthatók: egyrészt az oktatási reformbizottságban való részvétel, másfelől pedig „az egyetemi autonomia önvédelmi küzdelmében követett magatartások”.⁵⁴ A reformbizottságban részt vett Pikler Gyula is, ő azonban teljesen visszavonult vidékre, és pszichológiai kísérleteket folytatott.⁵⁵

1. *Plósz Sándor és Illés József.* Mindkettejük vonatkozásában az oktatási reformbizottságban való részvétel merült fel. Előbbi annak elnöke volt, míg utóbbi annak tagja (a magyar jogtörténet megvédése érdekében), de az ő részvételét „még az előadmány sem tartja súlyosnak”.⁵⁶ Plósz szerint kötelessége volt elvállalni a bizottsági elnökséget, hiszen ha a miniszter utasította erre, akkor azt nem vonhatta kétségbe: „miért essék megrovás alá a miniszter felhívására való véleményadás, [...] amely funkcionál a tanár mint a miniszternek alárendelt közhivatalnok szerepét”.⁵⁷

Egy napilapban Plósz tagadta, hogy csatlakozott volna Kunfiék forradalmasító törekvéseihez. Ahogy fogalmazott:

„a reformbizottságot, amelynek én elnöke voltam, nem az egyetem forradalmasítása céljából alakították, hanem annak a Lovászy Márton akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter [...] leirata szerint az volt a feladata, hogy a tisztviselőképzés reformjára nézve a Lovászy leiratában foglalt elvek megfontolásával tegyen javaslatot, ezenfelül tegyen előterjesztést és javaslatot az új tanterv, a szervezet és vizsgarend és egyúttal az egyetem szabadságának intézményes biztosítása tárgyában is.”⁵⁸

2. *Magyary Géza.* Magyaryval szemben három tevékenységet hoztak fel. Egyrészt az oktatási reformbizottságban való részvételt, másfelől a Taylor-féle emlékirat szerkesztésében való részvételt,⁵⁹ valamint a hét, Kunfi által kinevezett tanár megesketésével kapcsolatos álláspontja miatt, ti. hogy nem támogatta a kart az autonómiáért kifejtett küzdelmében.⁶⁰ Magyary ugyanis hozzájárult a megesketéshez, álláspontja szerint azért, mert a karnak e szempontból ellenálláshoz nem volt joga; ha valaki a karra kinevezést nyert, azt meg kellett esketni.⁶¹ A bizottság munkájáról alapvetően úgy vélekedett, hogy annak ellenére le kell folytatni a vizsgálatot, hogy annak előadója (Reiner) „évek óta ádáz ellenségem. Vele a társadalmi összeköttetést már évek óta nem tarthatom fenn, mint ez a Kar tagjai előtt, de az egyetem falain belül mások előtt is ismeretes”.⁶²

3. *Szladits Károly* tevékenységével szemben a bizottság ugyancsak több kifogást emelt. A jelentés azzal kezdte a professzor jellemzését, hogy „Pikler Gyulával együtt már régóta előkészítettem az új időket, értve ezzel a Károlyi-féle forradalmat és a bolsevizmust”, majd azzal folytatta, hogy az októberi események kezdete óta minden esetben úgy lépett fel, „mint a hatalom kezelőinek bizalmasa és exponense.”⁶⁴ Felhozták ellene azt is, hogy kívánatosnak tartotta „a Karnak kiegészítését a szocializmus képviselőivel”, amelyből azt vezették le, hogy Szladits a szocializmus és a bolsevizmus híve volt, és hogy „ennek a szellemnek a szolgálatában” támogatta a hét tanár kinevezését.⁶⁵ Ugyancsak vád volt vele szemben az oktatási reformbizottságban való részvétel, amellyel kapcsolatban Szladits azt az álláspontot képviselte, hogy szükséges volt a mérsékelt tanárok részvétele annak érdekében, hogy a radikálisok ne legyenek túlsúlyban.⁶⁶

A professzor elleni eddig felsorolt vádpontok mind a Tanácsköztársaság előtt kifejtett tevékenységeire vonatkoztak. Szladits egyébként úgy „találkozott” először a bolsevizmussal, hogy „az egyetlen egy csoport betört előadásomra, és annak megszüntetését követelte azon a címen, hogy *nincs többé magánjog*. Azután Vámbéryvel együtt kidobták a Jogtudományi Közlöny szerkesztőségéből, amelynek Magánjogi Döntvénytárát szerkesztettem. Bizonyára nem azért dobtak ki, mert hozzájuk közelállónak tekintettek.”⁶⁷ A bizottság felhozta vele szemben, hogy a Tanítók Szakszervezete Főiskolai Szakosztályának titkára volt,⁶⁸ valamint hogy a tanácskormány bizalmasaival együttműködve bizottsági és vitaüléseket tartott, amelyekhez egyetemi helyiségeket használt.⁶⁹ A jelentésben az is megjelent, hogy az igazságügyi népbizottság bevonta azokba a munkálatokba, amelyek az egyetem átszervezésére irányultak.⁷⁰

4. *Kmety Károly* közéleti munkássága külön tanulmányok témájául is szolgálhatna (például párttag és országgyűlési képviselő is volt),⁷¹ így az igazolóbizottság több

tevékenységét is felhozta ellene. Többek között azt, hogy részt vett a népköztársaság idején is a közéletben,⁷² a Kunfi-féle oktatási reformbizottságban⁷³ vagy hogy a *Világ* című napilapban⁷⁴ a jogi kar tanrendjét kritizálta és reformokat sürgetett.⁷⁵ Kmetyt a Tanácsköztársaság idején állásától és vagyonától megfosztották, kizárták a szakszervezetből,⁷⁶ később börtönbe zárták és internálták is.⁷⁷

5. *Grosschmid Béni* volt az egyetlen olyan tanár, akivel szemben a bizottság úgy fogalmazott meg kifogásokat, hogy nem volt tagja az oktatási reformbizottságnak. Azzal vádolták, hogy a tanácskormány részére kiadásra ajánlotta fel több munkáját is.⁷⁸ A professzor szerint a kormánynak szándékában állt, hogy „támogassa az ideális tudományt oly munkák kiadásával, amelyeket semmi tendentia nem vezet”, és neki voltak is olyan munkái, amelyeket nem tudott kiadni.⁷⁹ Ahogy

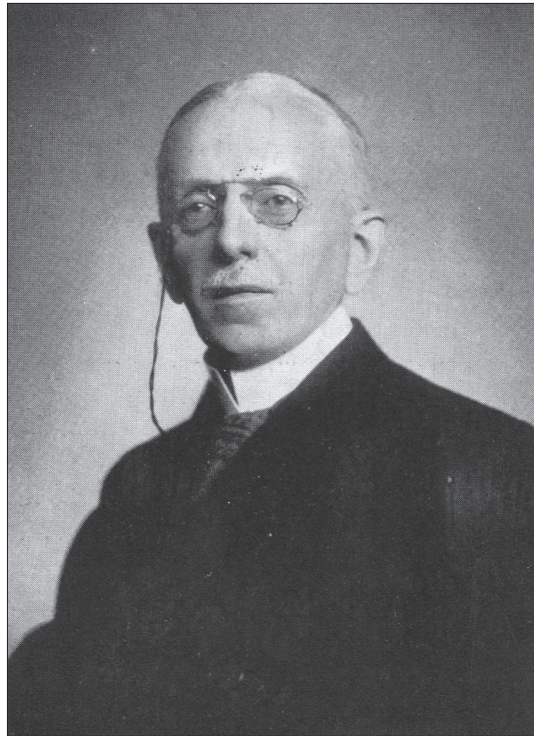
korábban is láthattuk, Grosschmid nemcsak a konkrét vádatokat, hanem a bizottságot és azon belül Reiner személyét is kritizálta: „Nemcsak azt hibáztatja [Grosschmid] az előadásban, hogy ő maga nem él abban a mértékben a tudománynak, mint a hogy tehetné, hanem hogy még másokat is zavar abban, hogy a tudománynak élhessenek.”⁸⁰

4. „Amikor a tanárok hajbakapnak”⁸² – a jogi kari vita a nyilvánosság elé kerül

4. 1. A „Ne dobd el” kezdetű röpirat ügye

Az igazolóbizottsági eljárás körüli vita a nyilvánosság elé jutott. *Az Ujság* például hírül adta, hogy a bizottság határozata annyira felháborította az egyetemi közösséget, hogy „röplapokat osztogattak az egyetem környékén”.⁸³ A röpirat az alábbi szöveget tartalmazta:

„Ne dobd el!! Add tovább!! Keresztények! Szenzációs dolog történt a jogi karon. Az 5-ös igazolási bizottságot leleplezték és bizottsági tagságuktól megfosztották!

Magyary Géza⁶³

Grosschmid Béni⁸¹

*Kiderült, hogy a bizottság 2 tagja: Reiner és Kenéz / Kreuzer/ keresztelt zsidók, 3 tagja pedig: Kováts, Helle és Balás titkos szabadkőművesek! A kar 14 szóval 2 ellen kimondta, hogy bennök a levitézlett bolsevik vezérek titkos segítőit látja, mert csak a bolsevikieknek akartak szolgálatot tenni azáltal, hogy a nemzeti jogtudomány régi művelőinek 8 érdemes, konzeratív, keresztény professornak vesztére törtek! A titkos maffia értelmi szerzőjét a szabadkőműves Doleschal Dékánt Grossschmidt professzor nyílt ülésén távozásra szólította fel! Az igazoltatási eljárásra új 3 tagú bizottságot küldtek ki, a régi bizottság ellen pedig bünvádi eljárást indítanak.*⁸⁴

E röpirat nyilvánvaló célja a figyelemfelkeltés volt, így abban több túlzó, valótlan kijelentés is található. Egyrészt az igaz ugyan, hogy egy új, háromtagú bizottságot választott a kar, de erre azért volt szükség, mert az ötös bizottság a kritikák hatására lemondott.⁸⁵ Grossschmid azzal vádolta a tagokat, hogy azáltal, hogy ártatlan tanárokat vádoltak meg, akaratlanul ugyan, de a bolsevizmusnak tettek szolgálatot.⁸⁶ A bizottság tagjai közül többen nehezményezték ezt az állítást, Helle Károly pedig kijelentette, hogy Grossschmid szavaiért „neki a Kartól elégtétel jár. Amíg ezt meg nem kapja, addig mint bizottsági tag kari ülésekre a lábát be nem teszi”.⁸⁷ Az sem volt igaz, hogy a bizottság tagjai ellen bünvádi eljárást indítottak volna, valamint arra sem találtam utalást, hogy Grossschmid lemondásra szólította volna fel a dékánt. A röpirat nyolc professzort említett, de a forrásokból (akár a jegyzőkönyvekből, akár a napilapokból) az tűnik ki, hogy csak hét tanár volt érintett.

Az egyetemi tanács 1920. február 26-án megadta az érintetteknek a felhatalmazást, hogy rágalmozás miatt bünvádi eljárást indíthassanak (Helle Károly 1920. március 5-én elhunyt).⁸⁸ A feljelentésben a sértettek előadták, hogy az

*„egyik kari ülésben valóban elhangzott, hogy másik kari ülésben a kari tagok egy részéről valóban az állítottat, hogy az ötös bizottság javaslata által érdekelt egyik tanár ellen maffiaszerű tevékenységet fejtettek ki, a mely kari ülésekben pedig más, mint kari tag részt nem vett, hogy következképpen [...] a röpczédula a kari ülésben résztvettek köréből valóban közlése vagy éppen valamelyes közreműködése nélkül nem készülhetett el.”*⁸⁹

A nyomozást végül megszüntették, mivel nem tudták felderíteni a röpirat szerzőjét, kiadóját, előállítóját és terjesztőjét.

4. 2. Magyary és Plósz rágalmozási ügye

Az igazolóbizottsági jelentésről szóló vita nyilvánosság elé jutásának másik hozadéka az volt, hogy az ügyet felkapó napilapok név szerint említették az

érintett tanárokat, és őket a bolsevizmussal kötötték össze. Így például 1920. január 3-án több pesti napilap is szinte azonos tartalommal közölte le az alábbi rövid hírt:

*„A budapesti tudományegyetem jog- és államtudományi karán alakult igazoló bizottság Plósz Sándor, Szladits Károly, Kmety Károly, Illés József, Grossschmid Béni, Pikler Gyula és Magyary Géza tanárok ügyében befejezte a kommunizmus idején tanúsított magatartásuk miatt folytatott vizsgálatot és felterjesztette jelentését az egyetemi tanácshoz, amely az ügyben dönteni fog. Értesülésünk szerint a bizottság három tanár terhére állapított meg súlyosabb beszámítás alá eső cselekményeket, míg a többieket enyhén ítélte meg. A vizsgálatról függetlenül a jogi kar Plósz Sándor drt, aki már túlhaladta a hetvenedik évét, felszólította, hogy kérje nyugdíjaztatását.”*⁹⁰

Másnap az egyetem rektora, Ballagi Aladár azt mondta, hogy „bár nem lehetetlen, hogy beavatott helyről kerültek a lapokhoz” a közlemények, mégis valótlanságokat tartalmaztak. Tagadta, hogy Plósz felszólították volna nyugdíjaztatásának kérésére, és azt is, hogy a hét tanárral szemben a vizsgálatot lefolytatták volna, mivel a korábbi igazoló bizottság leköszönt, és új testület („háromas bizottság”) folytatta tovább a vizsgálatot. Ennek eredményének megszületését 1920 január hónapjának végére jósolta.⁹¹ A *Nyírvidék* január 22-én arról számolt be, hogy „Pikler Gyulát, Plósz Sándort, Illés Józsefet és Szladits Károlyt felszólították, hogy huszonnégy órán belül kérjék nyugdíjazásukat. A többi professzorokat rehabilitálták, és állásukba ünnepélyesen visszahelyezték őket.”⁹²

Magyary és Plósz feljelentést tettek sajtó útján elkövetett rágalmozás miatt, összesen hat személy ellen.⁹³ Kiemelték azokat a cikkeket, amelyek szerintük a bűncselekményeket megvalósították, valamint hangsúlyozták, hogy

*„a fent előadott közleményekben foglalt állítások mind, kivétel nélkül az elsőtől a legutolsóig szemem szedett koholmányok, azokból egyetlen betű sem igaz. Nekünk a kommunizmussal s annak embereivel soha semmikor a legtávolabbi összekötésünk sem volt. Mi nemcsak a kommunizmus érdekében nem vettünk részt semmiféle mozgalomban, [...] hanem azt megelőzőleg még a Károlyi-féle kormányzat irányától is egészen távol állottunk. [...] Mi mindaddig, míg a kommunizmus a jogi kar működését be nem szüntette, kizárólag hivatali állásunkból folyó, szorosán vett hivatalbeli kötelességeink teljesítésére szorítkoztunk.”*⁹⁴

A kir. ügyészség 1920. március 8-án vádat emelt a terheltek ellen, mivel azok

„e cikkeken Dr. Plósz Sándor és Dr. Magyary Géza egyetemi tanárokról tehát közhivatalnokokról hivatások gyakorlására vonatkozóan oly tényeket állítottak

*melyek valóság esetén sértettek ellen bünvádi vagy feyelmi eljárás okát képezheti, és őket közmegvetésnek tennék ki.*⁹⁵

Maga a törvényszéki peranyag nem maradt ránk, így az ügy kimeneteléről nincsenek információink. Napilapokból annyit lehet tudni, hogy 1920. július 2-án tartották az első főtárgyalást, ahol Magyar és Plósz személyesen megjelent sértettként. A vádlott újságírók a valóság bizonyítását kérték, és erre nézve hivatkoztak az egyetemi tanács vonatkozó határozataira és több egyetemi tanárnak, akik az igazoló bizottság tagjai voltak, tanúként való kihallgatását kérték. A bíróság helyt adott a bizonyítás iránti kérelemnek, elrendelte az adatok beszerzését és a tanúk kihallgatását, és ebből a célból a főtárgyalást elnapolta július 19-ére.⁹⁶

A második főtárgyaláson a *Pesti Hírlap*ot képviselő ügyvéd úgy fogalmazott, hogy

*„a Pesti Hírlap mindig az igazságra törekszik és ha nagyritkán tévedés éri, akkor loyálisan helyre is igazítja. Amikor a Plósz és Magyar professzorok megvadásáról fölmerült hirt regisztrálta, másnap már meggyőződve a hir alaptalanságáról, készségesen, önként megállapította a való tényállást. Hogy a sértetteknek teljes elégtételt szolgáltatson, a bíróság előtt is kijelenti, hogy a két tudós a Károlyi-korszak és a diktatúra idején egyaránt kifogástalan, hazafias magatartást tanúsított.*⁹⁷

A *Pesti Hírlap* vádlottjai ezután visszavonó nyilatkozatot tettek, amelyet a sértettek elfogadtak, így a kir. ügyészség velük szemben ejtette a vádat. A többi vádlott azonban a visszavonó nyilatkozat megtételét visszautasította. A kir. törvényszék a vád és a védelem indítványára úgy határozott, hogy a bizonyítási eljárás teljessége céljából a bizonyítást „a felek részéről kért méretben kiegészíti és ennek foganatosíthatása végett a főtárgyalást bizonytalan időre elnapolta.”⁹⁸ A Perről egyéb információt a források nem adnak.

5. Az események lehetséges kihatása az 1921. évi dékánválasztásra

Nyilvánvalónak mondható, hogy a megkérdőjelezett professzorok és a dékán, Doleschall között a történetek miatt ellentét volt, amelynek a *8 Órai Ujság* szerint még az 1921. évi dékánválasztásra is kihatással volt. Az 1920/21-es tanév dékánja Angyal Pál lett, ami azt

is jelentette, hogy Doleschall lett a prodékán. A lap szerint Magyar, Plósz és más professzorok, akiket érintett az igazolóbizottsági ügy, azért nem támogatták, hogy az 1921/22-es tanév dékánja ismét Angyal legyen (ők maguk Notter Antalt támogatták), mert akkor megint Doleschall lett volna a prodékán, és ezzel helye lett volna az egyetemi tanácsban. Bár megválasztották Nottert, az egyik professzor fellebbezett a választás eredménye ellen, amit a kultuszminiszter meg is semmisített.⁹⁹ Ez az első dékánválasztás egyékként szoros volt, mert Notter 11:10 arányban lett megválasztva Angyallal szemben.¹⁰⁰

Annak alátámasztása szempontjából, hogy a dékánválasztásra is kihathatott az igazolóbizottsági vita, szerencsés körülmény, hogy a megismételt választás során – bár az természetesen ugyanúgy titkos volt – a jegyzőkönyv felsorolta, hogy ki volt az, aki szavazott és ki az, aki nem. A tanárok közül 11-en nem szavaztak: Magyar Géza, Plósz Sándor, Szladits Károly, Grosschmid Béni, Kmety Károly, Illés József (a hat tanár, akivel szemben a bizottság vádat fogalmazott meg), Nagy Ferencz, Szentmiklósi Márton, Notter Antal (a későbbi hármas bizottság és Notter „jelöltként” nem kívánt szavazni), K. Kováts Gyula (az ötös bizottság elnöke) és Navratil Ákos.¹⁰¹ Mivel nem tudtak dékánt választani, a kultuszminiszter elé került az ügy, aki azt úgy oldotta meg, hogy a dékánválasztás jogát megvonta a Kartól, és azt az egyetemi tanács elé utalta.¹⁰² Így lett újra Angyal Pál a jogi kar dékánja.

6. Összegzés – ítélet helyett

A tanulmány egyedüli célja annak a belső feszültségnek az érzékeltetése volt, amely a jogi karon 1918–19-ben jelen volt. Ennek az elsődleges oka az ebben az időszakban meglévő állandó *útkeresési kényszerhelyzet* lehetett, hiszen mind a népköztársasági kormány, mind a tanácskormány komoly lépéseket tett a jogi oktatás átalakítása, vagy – a tanácskormány idején – annak megszüntetése érdekében. Az is érzékelhető ugyanakkor, hogy bármennyire is nagy legyen a feszültség a karon belül, abból a nyilvánosságot ki akarták zárni, próbálták azt a kari „burkot” fenntartani, amelyben éltek. Példának okáért, amikor *Az Ujság* megkérdezte Magyaryt (aki többekkel együtt nem szavazott), hogy mit tud a dékánválasztás körüli konfliktusokról, azt mondta, hogy a „folyó harcokról mit sem tud. [...] Ő – a mint mondotta – egyedül csak tudományos kérdésekkel foglalkozik s így minden, a mi ettől távol áll, nem érdekli.”¹⁰³

SZIVÓS, KRISTÓF

Die Debatte um das nach der Räterepublik eingerichtete Zertifizierungskomitee an der Juristischen Fakultät der Universität Budapest (Zusammenfassung)

1918–1919 waren turbulente Jahre an der Juristischen Fakultät der Universität Budapest. Die neuen Regierungen versuchten, sich ins Alltagsleben der Fakultät einzumischen. Erstens ernannte Zsigmond Kunfi, der neue Bildungsminister von Anfang 1919, Professoren ohne die Zustimmung der Universität. Dann wollte die Räterepublik die juristische Ausbildung abschaffen. Ende des Jahres wurde ein Prüfungsausschuss eingesetzt, der die Tätigkeit der Professoren in den Jahren 1918–1919 untersuchen sollte. Die Debatte um den Ausschuss Kom-

tee hatte eine große Wirkung auf das Leben der Fakultät, weil es eine Unstimmigkeiten unter den Professoren gab. Es wurden Bedenken hinsichtlich der Aktivität von sieben Professoren geäußert, nämlich Sándor Plósz, Géza Magyary, Károly Szladits, Béni Grossschmid, József Illés, Károly Kmety und Gyula Pikler. In diesem Beitrag wird versucht, die Tätigkeit jedes dieser Professoren zu beschreiben, wie die Öffentlichkeit auf diesen Konflikt reagierte und welche Konsequenzen diese Debatten für die Fakultät hatten.

Jegyzetek

- ¹ PÉTERVÁRI Máté: Ereky István (1876–1943). *FORVM. Acta Juridica et Politica*. 2020. 1. sz. 200. p.
- ² GÖRÖG Márta – HOMOKI-NAGY Mária – VARGA Norbert (szerk.): A Szegedi Tudományegyetem jogász professzorai I. *FORVM. Acta Juridica et Politica*, 2020. 1. sz. 800. p.
- ³ SZIVÓS Kristóf: Plósz Sándor (1846–1925). *FORVM. Acta Juridica et Politica*, 2020. 1. sz. 551–567. p.
- ⁴ Kutatási szempontból szerencsés körülmény, hogy az ELTE jogi karának tanácsülési jegyzőkönyvei 1900-tól kezdődően hiánytalanul megvannak. Ezzel ellentétben az egyetemi tanácsülési jegyzőkönyvek csak 1940/41-től maradtak fenn. NAGY Lajosné: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára. In SZÖGI László (szerk.): *Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből 8. Egyetemünk történetének levéltári és kéziratári forrásai (1635–1970) I.* 1985. Budapest, 3., 21. p.
- ⁵ SCHWEITZER Gábor: Vihar egy közjogi szakvélemény körül, avagy közreműködtek-e a Budapesti Tudományegyetem jogász-professzorai a köztársaság közjogi megalapozásában 1918 novemberében? *Állam- és Jogtudomány*. 2019. 3. sz. 59–77. p.; TAKÁCS Péter: „Most már nincs magánjog, nincs közjog, szüntessék be az előadásokat.” Szladits Károly tanúvallomása a népbiztosok perében (1920). *Jogtörténelmi Szemle*, 2018. 3–4. sz. 97–104. p.
- ⁶ HU–ELTEL 7.a.20. *A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának ülései*. 1919–1920. 33/919–20. 3. p.
- ⁷ LITVÁN György: *Jászi Oszkár*. Budapest, 2003. Osiris Kiadó, 160. p.
- ⁸ Litván György három okot ad arra, hogy a kormányzat miért látott hozzá a felsőoktatás átalakításához. Részletesen lásd LITVÁN György: A forradalmi kormány és a budapesti tudományegyetem erőpróbája 1918–1919 fordulóján. *Történelmi Szemle*, 1968. 4. sz. 401–402. p.
- ⁹ *Az Ujság*, 1919. (január 16.) 14. sz. 2–3. p. Kunfi Zsigmond a Minisztertanács 1919. január 21-i ülésén javasolta Concha, Plósz és K. Kovács Gyula tanév végével történő nyugdíjazását, mivel betöltötték 70. életévüket, és „szolgáltatukban való megtartásukra szükség nincsen.” Ehhez a Minisztertanács hozzájárult. *Jegyzőkönyve az 1919. évi január hó 21.-én Budapesten tartott Ministertanácsnak* (10. ülés), 43. pont. MNL OL K27.
- ¹⁰ HAJDU Tibor: *Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom*. Budapest, 1968. Kossuth Kiadó, 295. p.
- ¹¹ LADÁNYI Andor: Az 1918. évi polgári demokratikus forradalom és a magyar felsőoktatás. *Felsőoktatási Szemle*, 1968. 10. sz. 589. p.
- ¹² HAROS Pál: *Az elétkozott köztársaság. Az 1918-as összeomlás és forradalom története*. Budapest, 2018. Jaffa, 303. p.
- ¹³ A kinevezett tanárok (zárójelben a tudományterület) Ágoston Péter (magánjog), Farkas Geyza (agrárpolitika), Jászi Oszkár (szociológia), Kovács Gábor (társadalmi gazdaságtan), Rónai Zoltán (politikai tudományok), Varga Jenő (gazdasági politika) és Vámbéry Rusztem (kriminológia) voltak. BELLÉR Béla: Felsőoktatásunk a polgári forradalom és a Tanácsköztársaság idején. I. *Felsőoktatási Szemle*, 1960. 2. sz. 92. p. A kinevezett tanárokat Doleschall tanévnyitó beszédében a „realisztikus új világrend apostolainak” nevezte. HU–ELTEL 7.a.20. *A [...] Állam- és Jogtudományi Karának ülései*. 1919–1920. 33/919–20. 7. p. A tanárokat formálisan a Minisztertanács nevezte ki, de Kunfi indítványára.
- ¹⁴ JUHÁSZ NAGY Sándor: *A magyar októberi forradalom története*. Budapest, 1945. Cserépfalvi, 432. p.
- ¹⁵ LITVÁN 1968. 404. p.
- ¹⁶ 1919. január 29. In *Jászi Oszkár naplója*. Sajtó alá rendezte: LITVÁN György. Budapest, 2001. MTA, 16. p.
- ¹⁷ TORMAY, Cecile: *An outlaw's diary*. London, 1923. Phillip Allan & Co., 141. p.
- ¹⁸ HU–ELTEL 7.a.19. *A [...] Állam- és Jogtudományi Karának ülései*. 1918–1919. 151/919–20. 117. p. Somló pályájáról lásd bővebben MEZEI Péter: Somló Bódog (1873–1920). *FORVM. Acta Juridica et Politica*, 2020. 1. sz. 639–642. pp.
- ¹⁹ HU–ELTEL 7.a.20. *A [...] Állam- és Jogtudományi Karának ülései*. 1919–1920. 33/919–20. 6. p. (kiemelés az eredeti jegyzőkönyvből).
- ²⁰ *Jegyzőkönyve az 1919. évi január hó 30.-án Budapesten tartott Ministertanácsnak* (14. ülés), 9. pont. MNL OL K27. (a szerző kiemelése).
- ²¹ HU–ELTEL 7.a.19. *A [...] Állam- és Jogtudományi Karának ülései*. 1918–1919. 151/919–20. 95–96. p.
- ²² 1919. február 3. In *Jászi Oszkár naplója*, 16. p. A karon a határozatot Pikler Gyula és Somló Bódog is megszavazta annak ellenére, hogy korábban jó viszonyt ápoltak Jászival, ami különösen fájdalmas volt számára. „Somló és Pikler ellenséges magatartása a jogi karon.” 1919. február 1., 2. In *Jászi Oszkár naplója*, 17. p. Somlót a *Huszedik Század* főszerkesztőjeként Jászi követte. MEZEI 2020. 641. p.; LITVÁN 2003, 161. p.
- ²³ *Jegyzőkönyve az 1919. évi február hó 4.-én Budapesten tartott Ministertanácsnak* (16. ülés), 1. pont. MNL OL K27. Az új tanárok kinevezése, az autonómia felfüggesztése és Jászi kinevezése Kunfi azon véleményéből fakadt, hogy „be kell hozni a »hivata-

- los« kultúra több évtizedes elmaradottságát, a »modern Magyarország« polgári radikális és szociáldemokrata elitjének az egyes testületekben vezető szerepet kell biztosítani.” ERÉNYI Tibor: *Kunfi Zsigmond*. Budapest, 1978. Akadémiai Kiadó, 213–214. pp.
- ²⁴ LITVÁN 1968. 407. p.
- ²⁵ Uo. 404. p.
- ²⁶ A tudomány kínai fala. *Néptanítók Lapja*, 1919. 5–6. sz. 12. p.
- ²⁷ Ellinger Ede felvétele. https://hu.wikipedia.org/wiki/Fájl:Plósz_Sándor.JPG.
- ²⁸ A tagok Ágoston Péter, Farkas Geyza, Illés József, Kmety Károly, Kovács Gábor, Magyary Géza, Pikler Gyula, Rónai Zoltán, Szászy-Schwarz Gusztáv, Szladits Károly, Varga Jenő és Vámbéry Rusztem voltak. Vámbéryt egyébként a kormány dékánának nevezte ki, ugyancsak a tanács hozzájárulása nélkül. HAJDU 1868. 295. p.; *8 Órai Ujság*, 1919. (március 7.) 57. sz. 6. p.; *Világ*, 1919. (március 6.) 56. sz. 3. p.
- ²⁹ HU–ELTELEL 7.a.20. A [...] *Állam- és Jogtudományi Karának ülései*. 1919–1920. 33/919–20. 16. p.
- ³⁰ *Pesti Hírlap*, 1919. (november 1.) 142. sz. 4. p. A felsőoktatás megreformálása ugyanakkor a Tanácsköztársaság idején is folytatódott. Lásd KÖTE Sándor: *A magyar nevelésügy a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság idején*. Budapest, 1963. Tankönyvkiadó, 69–72. p.
- ³¹ HU–ELTELEL 7.a.20. A [...] *Állam- és Jogtudományi Karának ülései*. 1919–1920. 33/919–20. 38–39. p.
- ³² Uo. 39. p.
- ³³ Uo.
- ³⁴ Uo. 53. p.
- ³⁵ A bizottság tagjai: K. Kovács Gyula (elnök), Reiner János (előadó), Balás Károly, Helle Károly és Kenéz Béla ny. r. tanárok lettek. HU–ELTELEL 7.a.19. A [...] *Állam- és Jogtudományi Karának ülései*. 1918–1919. 151/919–20. 118. p.
- ³⁶ SCHWEITZER 2019. 62–63. p.
- ³⁷ A jelentés a levéltári iratok között feltehetően egyáltalán nem maradt fenn, mivel a tanácsülés azon pontja mellett, amely során Reiner ismertette a bizottságnak elvileg a tanácsülés mellékletét képező jelentését, egy feketével írt kérdőjel szerepel. HU–ELTELEL 7.a.20. 1919–1920. *Jegyzőkönyv a budapesti kir. tudományegyetem jog- és államtudományi karának 1919. október 28-án tartott II. rk. [rendkívüli] üléséről*. 184. p.
- ³⁸ Uo. *Jegyzőkönyv [...] 1919. október 30-án folytatólagosan tartott II. rk. üléséről*, 188. p.
- ³⁹ Uo. 186. p.
- ⁴⁰ Uo. 186–187. p.
- ⁴¹ Uo. 187. p.
- ⁴² Uo. (a szerző kiemelése).
- ⁴³ HU–ELTELEL 7.a.20. 1919–1920. *Jegyzőkönyv [...] 1919. november 7-én folytatólagosan tartott II. rk. üléséről*, 288. p. (a szerző kiemelése).
- ⁴⁴ Uo. *Jegyzőkönyv [...] 1919. október 30-án folytatólagosan tartott II. rk. üléséről*, 189. p.
- ⁴⁵ Uo. *Jegyzőkönyv [...] 1919. november 5-én folytatólagosan tartott II. rk. üléséről*, 201–202. p.
- ⁴⁶ Uo. 203. p.
- ⁴⁷ Uo. *Jegyzőkönyv [...] 1919. október 30-án folytatólagosan tartott II. rk. üléséről*, 188. p.
- ⁴⁸ Uo. 189. p.
- ⁴⁹ Uo.
- ⁵⁰ Uo. *Jegyzőkönyv [...] 1919. november 12-én folytatólagosan tartott II. rk. üléséről*, 304. p.
- ⁵¹ Uo. *Jegyzőkönyv [...] 1919. november 5-én folytatólagosan tartott II. rk. üléséről*, 202–203. p.
- ⁵² HU–ELTELEL 7.a.19. A [...] *Állam- és Jogtudományi Karának ülései*. 1918–1919. 1908/918–19. 102–103. p.
- ⁵³ HU–ELTELEL 7.a.20. 1919–1920. *Jegyzőkönyv [...] 1919. november 5-én folytatólagosan tartott II. rk. üléséről*, 204. p.
- ⁵⁴ Uo. 212. p.
- ⁵⁵ TAKÁCS. 2018. 97. p. 4. végjegyzet.
- ⁵⁶ Uo. 8. p.
- ⁵⁷ HU–ELTELEL 7.a.20. 1919–1920. *Jegyzőkönyv [...] 1919. október 30-án folytatólagosan tartott II. rk. üléséről*, 192. p.
- ⁵⁸ *Pesti Hírlap*, 1919. (november 1.) 142. sz. 4. p.
- ⁵⁹ Ezzel kapcsolatban annyit szükséges háttérként megemlíteni, hogy Taylor antantkiküldött volt, akinek különböző emlékiratokat adtak át az ország területi integritása érdekében. Ennek egy kis részében Magyary is közreműködött. HU–ELTELEL 7.a.20. 1919–1920. *Jegyzőkönyv [...] 1919. november 5-én folytatólagosan tartott II. rk. üléséről*, 229. p.
- ⁶⁰ Uo. 231. p.
- ⁶¹ Uo. 230. p.
- ⁶² Uo. 249. p.
- ⁶³ https://dt.ogyk.hu/images/jogi_szerzok/magyary-geza.jpg.
- ⁶⁴ HU–ELTELEL 7.a.20. 1919–1920. *Jegyzőkönyv [...] 1919. november 7-én folytatólagosan tartott II. rk. üléséről*, 268. p.
- ⁶⁵ Uo. 272. p.
- ⁶⁶ Uo. 276. p.
- ⁶⁷ Uo. 277. p.
- ⁶⁸ Uo.
- ⁶⁹ Uo. 281. p.
- ⁷⁰ Szladits egyébként elmondása szerint végig közvetítő szerepet próbált betölteni, és minden meg akart tenni annak érdekében, hogy a hatalom ne szüntesse meg a jogi kart, a jogi és azon belül is különösen a magánjog oktatását azzal, hogy a magánjog vagyoni jogi részét a közjogi vagyoni joggal egységes rendszerbe kívánta összefoglalni „gazdasági jog” cím alatt. Részletesen lásd uo. 282–286. p.
- ⁷¹ SCHWEITZER 2019. 60. p.
- ⁷² HU–ELTELEL 7.a.20. 1919–1920. *Jegyzőkönyv [...] 1919. november 12-én folytatólagosan tartott II. rk. üléséről*, 317. p.
- ⁷³ Uo. 319. p.
- ⁷⁴ *Világ*, 1918. (december 15.) 294. sz. 2. p.
- ⁷⁵ HU–ELTELEL 7.a.20. 1919–1920. *Jegyzőkönyv [...] 1919. november 12-én folytatólagosan tartott II. rk. üléséről*, 320. p.
- ⁷⁶ Uo. 321–322. p.
- ⁷⁷ SCHWEITZER 2019. 65. p.
- ⁷⁸ HU–ELTELEL 7.a.20. 1919–1920. *Jegyzőkönyv [...] 1919. november 5-én folytatólagosan tartott II. rk. üléséről*, 218. p.
- ⁷⁹ Uo. 219. p. Grosschmid tudományos munkásságáról lásd legújabban GÖRÖG MÁRTA: Grosschmid Béni (1851–1938). *FORVM. Acta Juridica et Politica*. 2020. 1. sz. 231–236. p.
- ⁸⁰ HU–ELTELEL 7.a.20. 1919–1920. *Jegyzőkönyv [...] 1919. november 5-én folytatólagosan tartott II. rk. üléséről*, 217. p.
- ⁸¹ www.mmhm.ro/wp-content/uploads/2020/03/grosschmidt_beni.jpg.
- ⁸² *Az Ujság*. 1919. (december 5.) 173. sz. 5. p.
- ⁸³ *Az Ujság*, 1919. (december 3.) 171. sz. 6. p.
- ⁸⁴ BFL VII.18-d. 5. d. IV. 5/153/1920.
- ⁸⁵ HU–ELTELEL 7.a.20. 1919–1920. *Jegyzőkönyv [...] 1919. november 7-én folytatólagosan tartott II. rk. üléséről*, 263. p.
- ⁸⁶ Uo. *Jegyzőkönyv [...] 1919. november 5-én folytatólagosan tartott II. rk. üléséről*, 258. p.
- ⁸⁷ Uo. 259. p.
- ⁸⁸ *8 Órai Ujság* 1920. (szeptember 17.) 221. sz. 1. p.
- ⁸⁹ BFL VII.18-d. 5. d. IV. 5/153/1920.
- ⁹⁰ *Friss Ujság*, 1920. (január 3.) 3. sz. 3. p.; *Pesti Hírlap*, 1920. (január 3.) 3. sz. 5. p.; *Pesti Napló*, 1920. (január 3.) 3. sz. 6. p. Ez utóbbi nem említette név szerint a professzorokat, csak Plósz felszólítását nyugdíjaztatásának kérésére.
- ⁹¹ *Pesti Hírlap*, 1920. (január 4.) 4. sz. 8. p.
- ⁹² *Nyírvidék*, 1920. (január 22.) 17. sz. 3. p. Elképzelhető, hogy akkor véglegesítették Plósz nyugdíjaztatását (lásd TAKÁCS 2018. 97. p. 4. végjegyzet), de később a Szladitscsal és Illéssel együtt bizonyosan reaktiválták, mivel 1922-ig részt vett a kari tanácsüléseken.
- ⁹³ A vádlottak: Bogyó János (*Az Ujság*), Geréb István és Pártos Bence (*Pesti Hírlap*), Stettner Tamás (*8 Órai Ujság*), Szegedi Schenk István (*Szózat*), valamint Szirmay Ödön (*Uj Nemzedék*).

⁹⁴ BFL VII.18-d. 5. d. IV. 5/13/1920.

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ *8 Órai Ujság*. 1920. (július 19.) 157. sz. 3. p.

⁹⁷ *Pesti Hírlap*. 1920. (július 20.) 171. sz. 3. p.

⁹⁸ *8 Órai Ujság*. 1920. (augusztus 4.) 171. sz. 3. p.

⁹⁹ *8 Órai Ujság*. 1921. (szeptember 22.) 210. sz. 3. p.

¹⁰⁰ HU–ELTEL 7.a.21. 1920–1921. *Jegyzőkönyv [...] 1921. június 1-én tartott V. rk. üléséről*, 188. p.

¹⁰¹ Uo. *Jegyzőkönyv [...] 1921. június 17-én tartott VII. rk. üléséről*, 196. p.

¹⁰² *8 Órai Ujság*. 1921. (szeptember 22.) 210. sz. 3. p.

¹⁰³ *Az Ujság*. 1921. (szeptember 22.) 210. sz. 3. p.

KÖNYVEKRŐL

Heil Kristóf Mihály

Magyarország, 1921

Veszprémy László Bernát: *1921. A Horthy-rendszer megszilárdulásának története*
Budapest, 2021. Jaffa Kiadó, 280 p.
ISBN 9789634754596

2021 októberében mutatták be Veszprémy László Bernát *1921. A Horthy-rendszer megszilárdulásának története* című kötetét. Veszprémy 2016-ban szerzett alapszakos történelemszakképzését a Károli Gáspár Református Egyetemen, majd az Amszterdami Egyetemen végezte mesterszakos tanulmányait. A fiatal történész kutatási területe az esztétörténet és a zsidóság története, kutatott Angliában, Hollandiában, Izraelben és számos szomszédos országban, mindamellett, hogy több magyarországi kutatóintézet és folyóirat munkatársa volt már, jelenleg az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájának doktorjelöltje.

Veszprémy nem elsőkötetes szerző. 2019-ben jelent meg első monográfiája – ugyancsak a Jaffa Kiadó gondozásában, a *Modern magyar történelem* sorozatban – *Gyilkos irodák. A magyar közigazgatás, német megszállás és a holokauszt* címmel, amelyben a Horthy-rendszer végét jelentő 1944-es esztendőt vizsgálja. Ezzel szemben új kötetében a kormányzó hatalomra jutását követő évet, az új Magyarország kiépítésének kezdeteit, a *systema* megtelepedésének és berendezkedésének évét, azaz az 1921-es esztendőt állította középpontba. Angolszász mintát követve 1921 esemény-, társadalom- és politikatörténetét is tágabb kontextusba kívánta helyezni.

A *Bevezető* fejezetben a szerző kitűnő érzékkel és bőséges elsődleges forrást használva lebbenti fel a függőnyt, és enged bepillantást a műre: Horthy „udvari” luxusvonata elindul, és diadalmas robog végig az országon, miközben az állomásokon az olvasó elé tárja a szerző a könyv következő hat fejezetének kulcskérdéseit. Úgy mint az új Magyarország öndefiníciós nehézségeit, a nacionalizmust és

az antiszemitizmust, a vallás- és kultúrharccokat, a revízió és a konszolidáció, valamint a királypuccsok ügyét. Szimbolikus, ahogy a kormányzó és hívei a kötet elején a Turánra keresztelt díszes Ganz dízelvonaton érkeznek meg, közel negyedévszázad múltán, a korszak végét jelentő évben azonban százazteket raktak vagonokba és hurcoltak el munka- vagy frontszolgálatra, illetve haláltáborokba. Talán e fejezetben tetszik vissza a legnyilvánvalóbban a szerző (társ)témavezető *doctor pater*ének, Ablonczy Balázsnak, illetve Hatos Pálnak a hatása.

Veszprémy vállalt célja – a Romsics Ignác által is már több ízben kiemelt év – a Horthy-rendszer „egyik legmeghatározóbb évének”, az 1921-es esztendőnek – hiánypótló – feltárása, ahogy erre ez idáig még senki sem vállalkozott, pedig többen rávilágítottak már ennek az évnek a jelentőségére. Veszprémy ismeri a korszakra vonatkozó történelmi szakirodalmat, de elsődlegesen primer – sok esetben újszerű – forrásokra támaszkodik. A bőséges apparátus négy tucat különböző levéltárból, irattárból, hagyatékból és forráskiadványból és még ennél is számosabb folyóiratból és más irodalmi művekből származó forrásokra épít.

Veszprémi a bevezetőt követő első tematizált *A régi Magyarországot akarjuk, de a régi Magyarország hibái nélkül – Az új rendszer önmeghatározása és viszonya a forradalmakhoz* című fejezetben vezeti fel a korszakot, azonban nem ad biztonságot nyújtó térképet a háborús vereséget követő trianoni határok mögé szorult, a demokratikus átrendeződést és a Tanácsköztársaságot is átvészelt ország megismeréséhez. Egyből – a valóban izgalmas és érdekes – mellékvágányokra tereli a gyanútlan olvasót, aki – nem történész vagy legalábbis a korszak lelkes ismerője lévén – könnyedén elkeveredhet a nevek, események és eszmék rengetegében. Azonban a korszakról tájékozott olvasó annál jobban élvezheti a sallangmentesen egymás után fűzött beszédek és visszaemlékezések a politikai átmenet nehézségeiről, a történelmi szembenézés hiányáról és a „köpönyegforgatókról”.

A harmadik *Eligazodni Magyarországon – Nacionalizmus, antiszemitizmus és vívódó nemzeti önkép* című fejezetben a szerző a már jobban ismert, a háborús vereséget és Trianont követő letargikus hangulat hatására eluralkodott szélsőségeket mutatja be. Az 1920-as években széles körben – meglepő helyeken is – elharapódzó antiszemita kitérések végig nagy hangsúlyt kapnak a kötetben. (Ez a történelmi hűség mellett elsősorban a kutató-szerző tudományos érdeklődési körének és valóban mély forrásismeretének is köszönhető.) Veszprémy szintén utal a – mestere

által már alaposan feltárt¹ – keletre fordulás, a turanizmus széles körű – politikai és társadalmi beágyazottságtól független – térnyerésére. A szerző miniszteri alkalmazottaktól és vidéki újságíróktól kezdve a politikai, vallási és irodalmi élet színe-javáig számos példával szemlélteti az 1920-as évek első felének magyar közhangulatát.

A következő fejezet (*A kultúrharc árnyéka – Katolikus–protestáns ellentétek és közerkölcsök*) az ország vallási megosztottságán alapuló kultúrharcot, a katolikus és protestáns, valamint zsidó ellentéteket mutatja be. A kurzus keresztény öndefiníciója világos volt: a „mi” a katolikus és protestáns egyházak híve és a „ti” a nem keresztény (tehát jellemzően zsidó) vallás(ok) követői voltak. A sok kritikát kapott nézet azonban nemcsak lövészárokat ástott a társadalomban, hanem be is temetett néhányat. A katolikus–protestáns közeledésen túl szorosabbra fűzte a protestáns egyházak viszonyát is.

Az ötödik – *A szociális igazságok mintaállama – társadalom és társadalompolitika* című fejezet újra a részletekbe merül. Nem a társadalom szélesebb rétegeire kiterjedő alapvető jelentőségű ügyeknél, vagy akár a *numerus clausus* kérdésénél, hanem számos életszagú forrásfeldolgozást tár az olvasó elé a szerző, amelyek mindegyike a háborús vereséget, a forradalmakat és a román megszállást követő társadalmi feszültségek kezelésére szolgáló szociális gondoskodás letétjei. A parasztság életkörülményein túl kiemelten foglalkozik a szerző „a korszak társadalompolitikai törekvéseinek fő alanyaival”, a veteránokkal és hadirokkantakkal, valamint a korrupció és a társadalmi újraelosztás, az elcsatolt területekről elmenekült ún. vagonlakók ügyével.

A hatodik – *Ha voltak is szeplők – Revíziós sikerek és erőszak Baranyában és Nyugat-Magyarországon* című – fejezetnek témát adó revíziós események valószínűleg a legközismertebbek és a legfeldogozottabbak a kötet által érintett kérdések közül. Nem véletlen, hogy Veszprém talán itt támaszkodik leginkább a szakirodalomra (elsősorban Fogarassy László munkásságára).

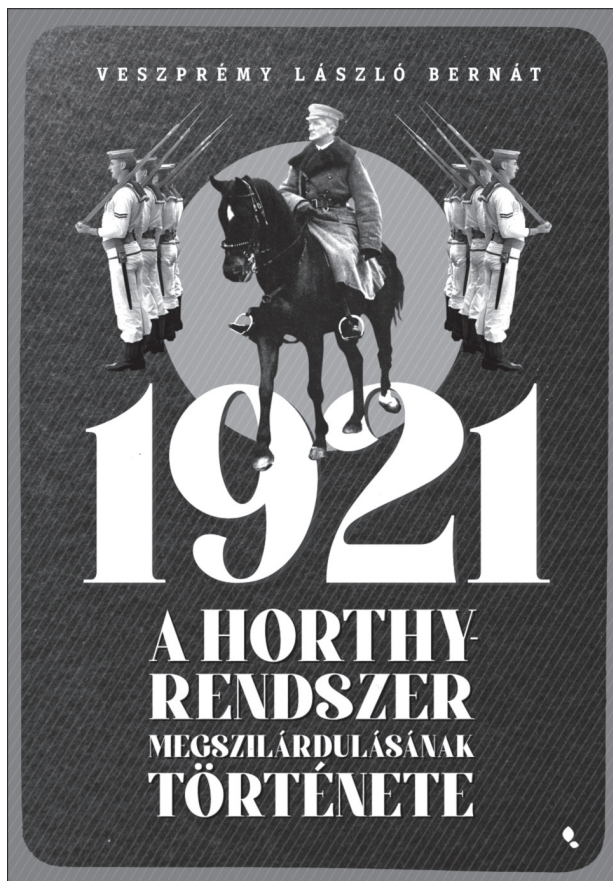
A záró – *Az Ősi magyar történet – Legitimizmus, királypuccsok és politikai konszolidáció* című – fejezetben a szerző az 1921. április és október közötti restaurációs kísérleteket és azok utózményeit tárgyalja már ismert és azokat kiegészítő jellegű források segítségével. E fejezetben a történelmi szakirodalom mellett jogosan hiányolhatja az olvasó a jogtörténészek által írt munkákat – például Bölöny József vagy Csizmadia Andor műveit – a szövegből.

Összességében a kötet bátran ajánlható a történelem iránt érdeklődők és a korszakkal foglalkozó szűkebb szakma kezébe is, hiszen Veszprém a tőle megszo-

kott gondossággal kezeli széles forrásbázisát, s bár számos, a Horthy-rendszert alapvetően meghatározó, elsősorban közjogi kérdést nem tárgyal, de az általa kiválasztott ügyek tekintetében alapos kutatómunkájának köszönhetően számos új és releváns forrással bővíti tudásunk.

Jegyzet

¹ ABLONCZY Balázs: *Keletre Magyar. A magyar turanizmus története*. Budapest, 2016. Jaffa Kiadó.

Balogh Elemér

Büntetőjog-történelmi konferenciák a kincses városban

Verecs Emőd professzor, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Jogtudományi Intézetének tanára mintaszerű szervezésében bűnügy-történelmi konferencia került lebonyolításra 2019. október 10–12-én Kolozsvárott. A tematikus rendezvény egyedi bűnesetek történettudományi, jogtörténelmi, kriminalisztikai, pszichológiai, büntetőjogi, büntető eljárásjogi és kriminológiai vizsgálatát kérte az előadóktól.¹

A program Laczkó Vass Róbert színművész és Szép András zongoraművész szerzői és előadóestjével vette kezdetét: *A néma hang, amit ki kell ejtenünk – Kányádi Sándor emlékezete*. A művészek e szavakkal kínálták programjukat: „Miért éppen a költőktől várnátok barokkosan billegető és jóltáplált vigaszt, mikor a Miatyánk egy-két aszkéta igéjével is évekig elvagytok? – szegezi nekünk a kérdést Kányádi Sándor, miközben pontosan tudja, hogy a legbelül sarjadó-kapaszkodó szavak ugyanúgy gondozásra szorulnak, mint a mostoha sorsra jutott »örmény kert, zsidó sor, magyar telek« – és velük együtt a szokásból kiment énekek. A néma hangot, amely ott bujkál mindannyiunk lelkében, tiritarka transzilvanizmusunk és huszadik század végi félelmeink foglalják hasonlatokba, metaforákba, hexameterbe vagy ősi felező nyolcasokba: versbe, amit mondani – s miért ne: énekelni kell! Nyomra lel a szó, a dallam, kötése köt oldhatatlan – összegez a költő, s ezzel a csapásirányt is meghatározza, amelyet követnünk kell előadásunkban! Reméljük, legújabb szerzői és előadóestünket ugyanazzal a szeretettel fogadja közönségünk, mint amilyenel mi viszsük pódiumra a Kányádi-életmű keresztmetszetét.”

Az előadások sorát jómagam (Balogh Elemér egyetemi tanár, Szeged) nyitottam meg, felvázolva az utolsó bakonyi betyár, Savanyú Jóska életét és főleg az ellene lefolytatott büntetőper stációit. Az 1886-ban a Szombat-helyi Királyi Törvényszéken indult elsőfokú tárgyaláson a fővádlottat életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték, a fellebbezés folytán megindult tárgyaláson a Budapesti Királyi Ítéletábrla már halálra ítélte, ám a jogerős ítéletet kimondó Kúria az elsőfokon hozott bírósági határozatot hagyta helyben. A jogtörténelmi értékelés veleje az, hogy mivel a rablóvezér ellen egyetlen esetben sem sikerült kétséget kizáróan bizonyítani, hogy előre megfontolt szándékkal követett volna el gyilkosságot, ezért a királyi legfelsőbb bíróság nem talált elégséges indokot a halálbüntetés kimondására.

† Nánási László főügyész (Kecskemét) folytatta a betyárperek témáját, méghozzá a legismertebb alak, Rózsa Sándor személyén és pályafutásának bemutatásán keresz-

tül. Alapos áttekintést kaptunk a leghíresebb betyár viselt dolgairól, személyiségéről, kapcsolatáról a magyar szabadságharcra. Négyyszer ítélték halálra, de az uralkodó mindannyiszor kegyelmet adott neki – elsősorban abból a megfontolásból, hogy az életében köré fonódott népi legendák figurájaként nehogy még a mártíromság koszorúja is a fejére kerüljön. A magyar folklór legendáriuma így is bekerült. Miként Savanyú Jóska sírja Tótvázsonyban, Rózsa Sándoré Szamosújvárott ma is valóságos zarándokhely. Az előadás fontos részét képezte a dél-alföldi vármegyékben rendet rakó, a közbiztonságot erős kézzel és tartósan helyreállító Ráday Gedeon kormánybiztos tevékenysége is.

Fenyvesi Csaba egyetemi tanár (Pécs) rendkívül színvonalas és színes, humorral átszőtt előadásában egy híres bűneset, az 1974-es pécsi emberölés kriminalisztikai elemzését végezte el. Rengeteg új információval, ismerettel gazdagodtunk a kriminalisztika világából, amelynek eszköztára korunk rohamosan fejlődő technikai világában újabb és újabb vizsgálati módszerekkel gazdagodik. Az előadó lépésről lépésre vezetett végig minket a párhuzamos esetek és megoldási alternatívák közegebe ágyazva az ügy, a krimi megoldásáig. Mint oly sok esetben, a pszichológia fegyvertárának alkalmazására itt is szükség volt.

Ambrus István egyetemi docens (Budapest, ELTE) *A „csirke-per”, avagy a Magyar Királyi Kúria 51. számú döntvénye az alaki és az anyagi bűnhalmazat kérdéséről* címmel tartott elmélyült, valódi dogmatikai szempontokat kifejtő előadást egy olyan kúriai döntésről, illetve annak kapcsán a bűnhalmazat problematikájáról, amelyet ritkán élvezhetünk jogtörténelmi konferencián. A konferencia jogász hallgatói, akik praxisukban nem hatályos büntetőjoggal foglalkoznak, valószínűleg az egyetemi padokban hallottak utoljára az alaki és az anyagi halmazat dogmatikai problémáiról: most jó volt újra végiggondolni ezeket a fontos rendszerező elveket.

Mészáros Ádám osztályvezető-helyettes (Budapest, OKRI) a nevezetes Majláth-gyilkosságot dolgozta fel. Az eset aránylag ismert, a maga korában óriási felháborodást váltott ki, és nagy sajtónyilvánosságot kapott, de a módszeres jogtörténelmi feldolgozás és az ügy bemutatása mégis sok újdonságot hozott. A dogmatikai elemzés ebben az előadásban is hangsúlyt kapott.

Kádár Hunor adjunktus (Kolozsvár, Sapientia EMTE) egy valódi sorozatgyilkos ügyéről, a „kalapácsos emberként” elhíresült bűnözőről tartott rendkívül érdekes és alapos előadást. Az elméleti megalapozású, nagyon érdekfeszítő modorban tartott referátumból képet kaphattunk a kolozsvári bűnözés egy kiemelkedően érdekes, persze nagyon szomorú haláleseteket produkáló és sok tanulságot hordozó ügyéről s annak elkövetőjéről.

Domokos Andrea egyetemi tanár (Budapest, KRE) egy pécsi gyógyszerész-hallgató ügyéről tartott szívbe markoló előadást. Megtudhattuk, hogy mit jelent az „ámok”-futás eredeti értelmében, mi a szó mai jelentésstartalma, s milyen párhuzamos fogalmakat használunk ebben az esetben. Fontos összehasonlító adatokat tudtunk meg például az amerikai iskolai lövöldözésekről, ahol nagyjából hetente történnek fegyveres incidensek, és nem kizárólag a liberális fegyvertartási lehetőségek miatt.

Sivadó Máté adjunktus (Budapest, NKE) lebilincselő előadásban számolt be a vietnámi drogmaffia magyarországi működéséről. Megdöbbentő adatokat hallottunk a vadkender illegális termesztéséből származó szédületes haszonnál, ami nagyrészt magyarázza ennek a kriminogén területnek a virágzását. Hallottunk a drogmaffiákról, a kábítószer-kereskedelemtől és a vele szemben folytatott, néha szélmalomharcnak tűnő állami fellépésről, a realitásnak tekinthető perspektívákról.

Varga Árpád főügyész (Szolnok) egy justizmordot dolgozott fel előadásában: Kirják János törvénytörő elítélésének okait tárta fel, és következményeit foglalta össze. Megszívlelendő tanulság csengett ki a hibátlan szakmaisággal megfogalmazott referátumból: a szocializmus éveiben játszódó eset tanúsága szerint a politikailag hangolt igazságszolgáltatás bizony letért a törvényes útról...

Végül Sallai János egyetemi tanárt hallgattuk meg (Budapest, NKE), aki a magyar rendészet történetének áttekintését adta Karvasy Ágostontól a közigazgatási jog pécsi illetőségű tudósáig, Szamel Lajosig.

Amint a szervezők az első konferencia (2019. október 10–12.) alkalmával ígérték, a pandémia ellenére is sikerült megszervezni Kolozsvárott a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetemen a második bűnügy-történeti konferenciát 2021. szeptember 24-én. A rendezvényt Magyarország Igazságügyi Minisztériuma és a Prof. Dr. Lupán Ernő Alapítvány támogatta. Az előadók ezúttal is vegyesen, az anyaországból és Erdély jogtörténettel (is) foglalkozó tudósai közül kerültek ki. Következzék a második konferencia színes programjának élménybeszámolója.

Az előadások sorát jómagam (Szegedi Tudományegyetem) nyitottam meg, aki ezúttal is egy bakonyi betyárról, méghozzá a leghíresebbéről, Sobri Jóskáról tartott referátumot. Sobrit a mértékadó történeti források szerint nem sikerült kézre keríteni (eltekintve egy fiatalkori, malaclopással kapcsolatos ügyétől), így esetében feldolgozható törvényszéki anyag nem maradt fenn, ám a rablóbandája elfogott tagjaival kapcsolatos statáriális jegyzőkönyvek (s még sok más, érintőleges irat) igen, így bőven volt jogtörténeti vizsgálatra alkalmas anyag. Nem is beszélve a Sobri személyét övező legendáriumról, amelynek máig virágzik a kultusza a Dunántúlon – ez azonban inkább folklór, mint jogtörténet.

A következő felszólaló, Mátyás Szabolcs egyetemi docens, r. őrnagy (Budapest, NKE) volt, akitől az elmélet és a gyakorlat izgalmas elegyét hallgathattuk meg *A kriminalisztikai gondolkodás szerepe a Teréz körüli robbantás nyomozása során* címmel tartott előadásában.

Szabó András PhD-hallgató (Pécsi Tudományegyetem) figyelemre méltó témát választott: *Áldozatból bűnös? Bű-*

nösből áldozat? A Simek Kitty-ügy tanulságai húsz év távlatából című előadásában egy valóságos történelmi krimi eseményei bontakoztak ki előttünk.

A kávészünetet követően egy kolozsvári/budapesti kutató, Fazakas Zoltán József főosztályvezető (Budapest, Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet) következett. Előadásában – *A kisebbségi magyarsággal kapcsolatos bűntetőügyek a korabeli sajtó beszámolóinak alapján a két világháború közötti Erdélyben* – rendkívül részletgazdagon tárta fel a kisebbségbe szorult magyarság bűnügyeinek kriminális vetületét.

Az ebédszünet előtti utolsó referens, Ambrus István egyetemi docens (Budapest, ELTE) online kapcsolódott be a programba: *Szokásjog és analógia a büntető jogalkalmazás történetében és jelenében, különös figyelemmel a Magyar Királyi Kúria 1898. évi, az áramlopásról szóló döntésére* címmel elmondott, tankönyvbe illő előadása alapos dogmatika-történeti elemzését adta a címben jelzett témának.

A délutáni előadásokat Bordás Bertalan (Pécsi Tudományegyetem) nyitotta meg: *Holt ezredes és Viktória királynő leveleinek nyomában – egy nemzetközi nyomozás esélyei 1873-*

ban című történelmi oknyomozó beszámolója az angol történelem irányába kalauzolt el a hallgatókat.

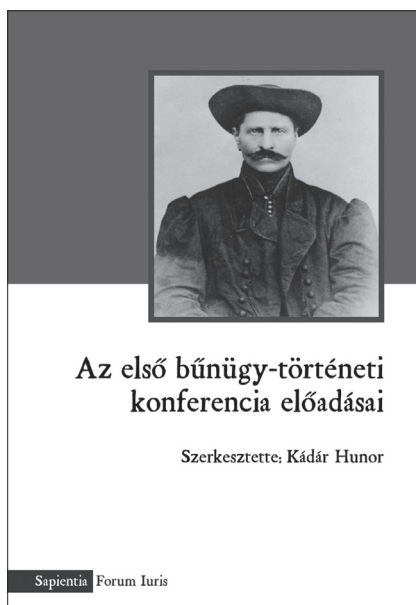
A konferencia *spiritus rectora*, Veress Emőd egyetemi tanár (Sapientia EMTE): *Óvári Elemérről és Kolozsvárról, 1944 októberében* címmel tartott előadása igazi csemege volt az egyetemtörténettel foglalkozók számára. Betekintést nyerhettünk az egymást váltó német és szovjet megszállók kolozsvári eseményeinek történelmi fejezeteibe. Megtudhattuk, hogy a híres professzor, Óvári Kelemen fia nemcsak a korszak nevezetes kolozsvári mókamestere és a város neves ügyvédje volt, hanem meggyilkolásának rejtélye máig kibogozatlan szálakat hagyott ránk.

Sivadó Máté adjunktus, r. őrnagy (Budapest, NKE) mint két esztendeje, most is egy lebilincselő történetet hozott: *Romák elleni sorozatgyilkosság Magyarországon* című előadásában feltárult a néhány esztendeje Magyarországon nagy port kavart bűnügyek sok-sok részlete.

A konferencia eladójának sorát az operatív szervező, Kádár Hunor adjunktus (Sapientia EMTE) zárta. *Aki vállalási motivációból ölt – a Nádrag-i sorozatgyilkos* címmel tartott, élményszerű előadása alkalmával egy újabb történelmi krimi fültanúi lehettünk.

Jegyzet

¹ Az előadások szerkesztett és tanulmányi érlelt változataiból időközben igényes kötet készült: KÁDÁR Hunor (szerk.): *Az első bűnügy-történeti konferencia előadásai*. Forum Iuris Könyvek 51. Kolozsvár, 2020. Forum Iuris Könyvkiadó.

Nagy Janka Teodóra – Matla Gabriella

Száz plusz Évszázad

Jubileumi nemzetközi interdiszciplináris konferencia Tárkány Szücs Ernő születésének 100., a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténelmi és Jogi Néprajzi Kutatócsoport megalakulásának 10. évfordulóján (Hódmezővásárhely, 2021. szeptember 30. – október 1.)

A Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténelmi és Jogi Néprajzi Kutatócsoport (Pécsi Tudományegyetem KPVK), a Bölcsészettudományi Kutatóközpont, a Vásárhelyi Testamentum Alapítvány, a Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ és a MNL CSML Hódmezővásárhelyi Levéltára által közösen szervezett konferencia aktualitását egyrészt a Hódmezővásárhelyen született dr. Tárkány Szücs Ernő, a magyar jogi néprajz nemzetközi híré kutatója születésének centenáriuma, másrészt a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténelmi és Jogi Néprajzi Kutatócsoport 10 éves jubileuma jelentette.

Szeptember 30-án a hódmezővásárhelyi Kincses temetőben Tárkány Szücs Ernő síremlékének megkoszorúzása után a Bethlen Gábor Református Gimnáziumban Hódiné Földesi Sára igazgató köszöntőszavait követően a Kádárné Zsoldos Edit könyvtáros által újraprendezett Tárkány Szücs Ernő Emlékszobát tekinthették meg az érdeklődők. Hódmezővásárhely, Tárkány Szücs Ernő szülővárosa, a róla elnevezett tér avatásával fejezte ki tiszteletét a centenáriumon. A Tárkány-palotánál, Tárkány Szücs Ernő szülőházánál Kis Andrea alpolgármester, Nagy Janka Teodóra kutatócsoporti elnök, Antal Tamás, a Szeremlei Társaság elnöke és Tárkány Szücs Attila, a Vásárhelyi Testamentum Alapítvány kurátora ünnepi megemlékező szavait hallgathatták meg a jelenlevők.

A program délután folytatódott az Emlékponton a Tárkány Szücs Ernő Emlékküléssel. A Miklós Péter és Gelencsér József elnöklétével tartott ülés alkalmat adott a vissza- és az előretételezésre, az elért eredmények és a körvonalazódó jövőbeli tervek számbavételére. Dr. Kis Andrea alpolgármester köszöntőjében Tárkány Szücs Ernő tudományos pályáját méltatta, kiemelve a szülőváros és Németh László szerepét. Annak a szellemiségnek a vállalását a mindennapokban, amelyet Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata különleges értéknek, a város közös örökségének tekint. Mezey Barna, a kutatócsoport társelnöke a kettős jubileum egymást erősítő szerepét hangsúlyozta. Mint mondta, jól látható, hogy Tárkány

Szücs Ernő életművének a hazai tudományos életben való elhelyezése elsősorban a kutatócsoport tevékenységéhez kapcsolódva, tagjainak jogi kultúrtörténelmi, jogi néprajzi és történelmi kutatásainak eredményeként valósult meg az elmúlt évtizedben. Tárkány Szücs Attila, Tárkány Szücs Ernő fia, a Vásárhelyi Testamentum Alapítvány kurátora a személyes, a családi köszönő és köszöntő szavak mellett az intézményes emlékezés fontosságát, a folytatás tudomány- és kutatástörténelmi lehetőségeit emelte ki.

A 2011. október 5-én öt egyetem együttműködésével Szekszárdon, a PTE KPVK (akkor IGYK) épületében 19 fővel megalakult, jelenleg harminckét taggal rendelkező kutatócsoport a jubileum évében először köszöntött külföldi tiszteleti tagokat:

prof. dr. Keszeg Vilmos egyetemi tanárt (Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, Kolozsvár), a Hungarológiai Tudományok Doktori Iskola igazgatóját, az Erdélyi Múzeum-Egyesület elnökét, a jogi néprajz elismert tudományos kutatóját. Keszeg Vilmos publikációiban újszerű érintkezési pontokat fogalmaz meg a jogi néprajzzal kapcsolatban, tudományszervezői tevékenysége pedig hozzájárul Tárkány Szücs Ernő és Imreh István szellemében az erdélyi néprajzban egy jogi néprajzi szemléletű kutatási irány megalapozásához;

prof. dr. habil. Marian Maleckit, a krakkói Jagelló Egyetem Egyetemes Állam- és Jogtörténelmi Tanszékének professzorát, a lengyel igazságügyi miniszter által a vallási és faji gyűlöletből eredő bűncselekmények megelőzésének érdekében létrehozott szakmai bizottság tagját, a Sziléziai Hadtörténelmi Múzeum alapítóját, a jogtörténelmi, jogi kultúrtörténelmi, a jogi archeológia elismert tudományos kutatóját;

prof. dr. Zalina Vladimirovna Kanukovát, az oroszországi Észak-Oszét-Alán Autonóm Köztársaság vladikavkazi Abajev Észak-Oszét Humán és Társadalomtudományi Kutatóintézet (SOIGSI) főigazgatóját, a Hetagurov Észak-Oszét Állami Egyetem (SOGU) Orosz Történelem Tanszékének professzorát, a történettudomány elismert tudományos kutatóját. A magát 1991-től nevében is az alán hagyományok örökösének tekintő országban az általa vezetett akadémiai intézet főigazgatójaként végzett kutatói és tudományszervezői tevékenysége meghatározó a nemzeti történelemtől elválaszthatatlan társadalmi-kulturális örökség részét jelentő jogszokások forrásközlése, monografikus feldolgozása és az „élő és gyakorolt” jogszokások kutatása területén;

emeritus-univ prof. dr. iur. Gernot Kochert, a grazi Karl Franzens Tudományegyetem egyetemi tanárát, a Pécsi Tudományegyetem díszdoktorát, a jogtörténelmi, jogi kultúrtörténelmi és jogi archeológia elismert tudományos kutatóját. Gernot Kocher magánjog- és kodifikációtörténelmi kutatásai mellett a jogi ikonográfia, a jogi kultúrtörténelmi és a jogi néprajz, az osztrák jogi archeológia kiemelkedő képviselője. Együttműködött a magyar jogi kultúrtörténelmi Kajtár István jogtörténész professzor által életre hívott pécsi műhelyével, és ennek folyamatában közvetve a TSZE Kutatócsoport megalakulásának egyik eszmei előkészítője.

A kutatócsoport és a Testamentum Alapítvány megjelent alapító tagjai számára jubileumi elismerések (emléklap és egy, Erdős Péter hódmezővásárhelyi grafikus által készített Tárkány Szücs Ernő emléklap) átadására került sor: Bánkiné dr. Molnár Erzsébet, dr. Bárh János, dr. Bognár Szabina, dr. Gelencsér József, dr. Homoki-Nagy Mária, dr. Horváth József, dr. Mezey Barna, dr. Nagy Janka Teodóra, Szabó Ernő, dr. Tárkány Szücs Attila.

A kettős jubileum alkalmat és lehetőséget adott a jogi kultúrtörténet, jogi néprajz területén nyújtott kiemelkedő szakmai teljesítmények elismerésére is. Az alapítók, a Vásárhelyi Testamentum Alapítvány, a TSZE Kutatócsoport és a Bölcsészettudományi Kutatóközpont vezetői szóban is megerősítve szándékukat ünnepélyesen aláírták a Tárkány Szücs Ernő-díj alapító okiratát. Az alapítói akaratot megfogalmazva dr. Balogh Balázs, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont főigazgatója kiemelte, hogy a díj a jogi néprajz, a jogi kultúrtörténet interdiszciplináris kutatási terület folyamatos fejlesztését, a kapcsolódó szellemi erőforrások erősítését kívánja segíteni. A díj I. fokozatát a jogi néprajz, a jogi kultúrtörténet területén elért kiemelkedő kutatási és tudományszervezési tevékenysége elismeréseként dr. Nagy Janka Teodóra, a kutatócsoport elnöke kapta, az alapítói szándék szerint életműdíjként az elismerést Szentí Tibor vehette át.

A jubileumi konferenciára megjelent három kötet ünnepi bemutatója lehetőséget nyújtott Tárkány Szücs Ernő rendkívül gazdag kutatói életműve legfontosabb eredményeinek megfogalmazására. Tárkány Szücs Ernő *Magyar jogi népszokások* című monográfiájának a Nemzeti Közszerkezési Egyetem Ludovika kiadója által megjelentetett harmadik kiadását prof. dr. Varga Csaba mutatta be. Ader János Magyarország köztársasági elnöke és Varga Judit igazságügyi miniszter bevezető gondolatait és a megjelenés támogatását dr. Tárkány Szücs Attila köszönte meg.

Tárkány Szücs Ernő úgy vált a magyar jogi néprajz nemzetközi hírű kutatójává, hogy viszonylag kevés munkája látott napvilágot idegen nyelven. Ezt a hiányt kívánta pótolni az MTA–ELTE Jogtörténelmi Kutatócsoport *Ungarische Rechtshistoriker* sorozatában a Nagy Janka Teodóra és Bognár Szabina által szerkesztett, Szabó Ernő által szöveggondozott, a Gondolat Kiadó által megjelentetett Ernő Tárkány Szücs: *Rechtsgeschichte und Volksbräuche (Ausgewählte Studien)* című kötet. A sorozatszerkesztő, a kutatócsoport társelnöke dr. Mezey Barna kiemelte, hogy a kötet célja hozzájárulni Tárkány Szücs Ernő életművének a nemzetközi kutatás mind szélesebb körével történő megismertetéséhez. A válogatott német és angol nyelvű tanulmányokat jól kiegészíti a Tárkány Szücs Ernő idegen nyelvű levelezéséből most először közreadott válogatás (levelezőpartnerei Herbert Spruth, Karl-Sigismund Kramer, Hermann Baltl és Louis Carlen voltak).

A kutatócsoport kiskönyvtárának 10. köteteként jelent meg az ünnepi kiadvány a TSZE Kutatócsoport (PTE KPVK) és a Bölcsészettudományi Kutatóközpont közös kiadásában. A *Száz plusz tíz* jubileumi kötet. *Tárkány Szücs Ernő (1921–2021). Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténelmi és Jogi Néprajzi Kutatócsoport (2011–2021)*

című könyvet Blazovich László történész és jogtörténész professzor, Hódmezővásárhely Pro Urbe díjasa mutatta be. Méltatta a közreadott kutatási eredmények rendkívüli gazdagságát. A Tárkány Szücs Ernőre visszaemlékező és a tudományterületi összegző tanulmányokat, valamint az életmű kutatásához közreadott forrásokat, kutatási segédleteket. Kiemelte a kutatócsoport tagjainak jogtörténelmi, jogi kultúrtörténelmi, jogi néprajzi, néprajz- és történettudományi tanulmányait, amelyek egyszerre reprezentálják az elmúlt tíz év jogi kultúrtörténelmi és jogi néprajzi kutatásait és a tudományos együttműködések legújabb eredményeit.

A kutatóról a centenáriumon készült portréfilm bemutatását követően az ünnepi előadások éppen ennek a tudományos együttműködésnek a jegyében tekintették át a további kutatásokat ösztönző eredményeket. A következő előadások hangzottak el: *Tárkány Szücs Ernő és a magyar jogtörténet* (Mezey Barna), *Tárkány Szücs Ernő és a magyar végrendelet-kutatás* (Homoki-Nagy Mária), *Tárkány Szücs Ernő hagyatéka és a magyar társadalomtörténet* (Gyáni Gábor), *Tárkány Szücs Ernő és a magyar népi jogéletkutatás fénykora (1939–1948)* (Nagy Janka Teodóra), *Egy jogi néprajzi szintézis lehetősége – Tárkány Szücs Ernő az MTA Néprajzi Kutató Csoportjában (1975–1984)* (Bognár Szabina), *Tárkány Szücs Ernő szellemi hagyatéka: a 10 éves Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténelmi és Jogi Néprajzi Kutatócsoport* (Nagy Janka Teodóra – Szabó Ernő). Az ünnepi előadásokat filmes időutazás követte.

Az emlékülés kísérőprogramjaként került sor Presztóczi Zoltán főosztályvezető vezetésével a Tárkány Szücs Ernő könyvhagyatéka a MNL CSML Hódmezővásárhelyi Levéltárában kiállítás megtekintésére, továbbá a film- és kiadványbörzére.

Október 1-jén a 10 éve alakult *Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténelmi és Jogi Néprajzi Kutatócsoport Jubileumi Konferenciájára* került sor az Emlékponton, amely a kutatócsoport külföldi tiszteleti tagjainak előadásaival kezdődött (Keszeg Vilmos: *Autonóm volt-e a népi kultúra? Az intézmények és a népi kultúra viszonya*; Marian Malecki: *Mongol Invasion in Hungary and Poland: Parallels between the Battle of Muhi and Legnica*; Gernot Kocher: *Miniaturen als „Schlagworte“ zu Rechtstexten*; Zalina Kanukova: *Обычное право осетин: традиции и современность*).

A Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténelmi és Jogi Néprajzi Kutatócsoport tagjainak előadásai jó áttekintést adtak a jogi kultúrtörténet, a jogi néprajz legújabb kutatási eredményeiről, és egyben alkalmat kínáltak a szakmai vélemény- és információcserére is. (Dr. Varga Csaba: *Tárkány Szücs Ernő és kora. A jogi néprajz és gondolhatatlansága a marxista-leninista állam- és jogelméletben*; Bánkiné Molnár Erzsébet: *A Jász kun terület népi jogéletének tükröződése a 18. századi helyi rendtartásokban*; Horváth József: *A magyarországi végrendelet-forrásközlések és tanulmányok*; Bódiné Beliznai Kinga: *A bírósági tárgyalótermek szimbolikája*; Völgyesi Levente: *A konzisztoriális*

biráskodás jogi néprajzi elemei a váci egyházmegye területén; Gráf Imre: Tárkány Szücs Ernőre emlékezve (Chicago 1973); J. Újváry Zsuzsanna: A jogszokások szerepe a földesúr–jobbágy viszony alakulásában a Magyar Királyság északi megyéinek hódoltságai falvaiban; Bárh János: Vallásérvéltársa vétségek feltárása és büntetése 1828-ban a Nyikó mente három katolikus falujában; Gelencsér József: A gazdák „kékbeli parlamentje” – Székesfehérvár paraszttársadalmának fóruma; dr. Örsi Julianna: A család változó szerepben; Marian Malecki – Falus Orsolya: Arpád-házi Szent Kinga – egy legenda és jogtörténelmi háttere; Lanczendorfer Zsuzsanna: Jogi néprajzi adatok az irodalomban. Bűnesetek Galgóczi Erzsébet műveiben; Domokos Mariann: „Eljen Wekerle s a polgári házasság!” Propaganda és populáris kultúra a 19. század végén; Csáji Koppány László: A magyarországi ügyvédfolklor; Matla Gabriella: A spanyol jogszokáskutatás intézményesülése és Joaquín Costa öröksége).

Homoki-Nagy Mária konferenciázó gondolatai az elmúlt időszak szakmai eredményei mellett a tíz év közösség- és szemléletformáló szerepét is kiemelték, amely biztos alapot jelenthet új közös tervek, kutatások és együttműködések megfogalmazásához – egy következő konferenciához.

* * *

Nagy Janka Teodóra a kutatócsoport és a konferencia programbizottságának nevében (Nagy Janka Teodóra, Mezey Barna, Tárkány Szücs Attila, Miklós Péter, Bogárné Szabina, Szabó Ernő) köszönte meg a társszervezők, az együttműködő partnerek (MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya Jogtörténelmi Albizottság, MTA I.

Osztályának Néprajztudományi Bizottsága, ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténelmi Tanszék és MTA–ELTE Jogtörténelmi Kutatócsoport (ELKH), SZTE ÁJTK Magyar Jogtörténelmi Tanszék, PTE ÁJK Jogtörténelmi Tanszék, Magyar Néprajzi Társaság Társadalomnéprajzi Szakosztály, Magyar Néprajzi Múzeum) és a támogatók (Nemzeti Kulturális Alap, Miniszterelnökség, Igazságügyi Minisztérium, Emberi Erőforrások Minisztériuma, Vásárhelyi Testamentum Alapítvány, Eötvös Loránd Kutatói Hálózat, Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzat, Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ, Emlékpont; Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltára, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Karsai Alba Kft., Bozay Gyöngyi ügyvéd, Simonffy György ügyvéd, szakjogász, Kis Ferencné könyvelő) támogatását.

* * *

A konferenciát követően, a jubileumi programhoz kapcsolódva emléktábla avatására került sor 2021. október 13-án Tárkány Szücs Ernő, a néprajztudományok doktora, a jogi népszokáskutatás nemzetközi híró néprajztudósa egykori lakóházánál (Budapest, XII. Kék Golyó u. 4.). Avatóbeszédet Nagy Janka Teodóra, a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténelmi és Jogi Néprajzi Kutatócsoport elnöke és Paul Csiszár, az EU Bizottság Versenyjogi Vezérigazgatóság igazgatója mondott. Az emléktáblánál nagyszámú tisztelő előtt koszorút helyezett el Pokorni Zoltán polgármester, valamint a család és a Vásárhelyi Testamentum Alapítvány részéről Tárkány Szücs Attila.

HÍREK

- **2021. október 2-án** Mezőhegyesen, a Szent György plébánia szervezésében került megrendezésre az aradi vértanúk emlékére rendezett konferencia, amelyen Homoki-Nagy Mária tanszékvezető egyetemi tanár (SZTE ÁJTK) *Az 1848. évi áprilisi törvények alkotmányjogi jelentőségét* ismertette.
- **2021. október 7-én** a Nemzetközi Visegrádi Alap által támogatott konzorcionális együttműködés keretében szervezett – a járványhelyzetre tekintettel online – konferenciát a krakkói Jagiellonian University, amelyen a pályázatban együttműködő egyetemek (Jagiellonian University, Szegedi Tudományegyetem, Trnava University, University of West Bohemia) kutatói vettek részt. A pályázat témája *Continuity and Discontinuity*

of Pre-war Legal Systems in the Post-war Successor States (1918–1939). A Difficult Heritage: Interwar Codification Movement in Central and Eastern Europe (1918–1939) című tudományos tanácskozáson Varga Norbert egyetemi docens (*Introduction the Cartel Regulation in Hungary in the Interwar Period*), Pétervári Máté egyetemi adjunktus (*Changes of the Insolvency Law in Hungary in the Interwar Period*) és Szivós Krisztof PhD-hallgató (*The Changes in the Right of Novelty in Hungarian Civil Procedure in the Interwar Period*) tartott előadást.

- **2021. október 7-én** szervezett tudományos ülést a Pécsi Tudományegyetem Márkus Dezső Összehasonlító Jogtörténelmi Kutatócsoportja és a Göttingeni Georg-August Egyetem Német Jogtörténelmi és Polgári Jogi Tanszéke. Az online workshopra a *Theorie und Praxis der Entrechtung in der zweiten Hälfte der Horthy-Ära im Vergleich mit dem NS-Regime* című, az Alexander von Humboldt Alapítvány által támo-

gatott Institutspartnerschaft (2019–2022) keretében került sor. Az ülésen a kutatócsoport és a göttingeni egyetem jogtörténészei mellett a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet kutatói vettek részt és tartottak előadást.

- **2021. október 14–15-én** Szegeden az MTA SZAB Székháza adott otthont a X. Szegedi Jogtörténeti Napoknak, a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Magyar Jogtörténeti Tanszéke, Európai Jogtörténeti Tanszéke és a Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Akadémiai Bizottságának Jogtudományi Szakbizottsága szervezésében.

A konferencia elsődleges célja, hogy felidézze a kolozsvári időszakot, és megemlékezzen a Szegedre költözött jogi kar történetéről, a mély tiszteletet érdemlő tudósegyéniségekről, professzorai életútjáról és tudományos eredményeinek bemutatásáról.

A konferenciát Homoki-Nagy Mária tanszékvezető egyetemi tanár (SZTE ÁJTK Magyar Jogtörténeti Tanszék) nyitotta meg. Köszöntőjében kiemelte, hogy az első Szegedi Jogtörténeti Napokat 20 évvel ezelőtt tartották, amely mára az egyik legrangosabb hazai jogtörténeti szakmai rendezvénné vált.

A plenáris előadások sorát Balogh Elemér tanszékvezető egyetemi tanár (SZTE ÁJTK Európai Jogtörténeti Tanszék) *Pillanatkép a Szegedi Tudományegyetem történetéből* című előadása nyitotta meg. Szabó Béla tanszékvezető egyetemi tanár (DE ÁJK Jogtörténeti Tanszék) *A hazai jogoktatás jellemzői és problémái a „Kolozsvár–Szeged–Kolozsvár retour” korában* címmel tartott előadást, majd Nagy Janka Teodóra tanszékvezető egyetemi tanár (PTE KPVK Szociális Tudományok Tanszék) Bónis György tudományos életpályájának egy-egy állomását jelenítette meg.

A „Professzoraink emlékezete” szekcióban a társkarok jeles jogtörténészei, Stipta István egyetemi tanár (KRE ÁJK), Herger Csabáné egyetemi tanár (PTE ÁJK), Gedeon Magdolna habil. egyetemi docens (ME ÁJK) és a Szegedi Tudományegyetem jogtörténészei, Homoki-Nagy Mária tanszékvezető egyetemi tanár, Antal Tamás egyetemi tanár, Pétervári Máté egyetemi adjunktus, valamint Varga Norbert habil. egyetemi docens, továbbá Legeza Dénes főosztályvezető (SZTNH) és Tímár Balázs PhD-hallgató (SZTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola) tartottak előadást.

A konferencia második napján a büntetőjog, illetve a büntetőeljárás témakörét is érintő előadásokat hallgathattak meg az érdeklődők, megemlékezve a 2020-ban elhunyt Nánási Lászlóról, az SZTE ÁJTK Magyar Jogtörténeti Tanszéke c. egyetemi docenséről és tudományos munkásságáról. Az előadók Mezey Barna tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE ÁJK), Horváth Attila tanszékvezető egyetemi tanár (NKE ÁNTK), Balogh Elemér tanszékvezető egyetemi tanár (SZTE ÁJTK), Balogh Judit habil. egyetemi docens (DE ÁJK), Bódiné Beliznai Kinga egyetemi docens (ELTE ÁJK), Bató Szilvia kutató, Nagy Pé-

ter egyetemi adjunktus (KRE ÁJK) és László Balázs PhD-hallgató (PTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola) voltak.

- **2021. október 20-án** az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH), az MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya Jogtörténeti Albizottsága, a Magyar Jogász Egylet Jogtörténeti, Római Jogi és Egyházjogi Szakosztálya és az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszékének közös szervezésében valósult meg az októberi diploma kibocsátásának 161. évfordulóján az a tudományos konferencia, amely az 1861. január 23-án összeült Országbírói Értekezletre fókuszált.

A konferenciát dr. Sonnevend Pál, az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának dékánja és dr. Varga Zs. András, a Kúria elnöke nyitott meg. Az előadások három, tematikusan bontott szekcióban hangzottak el.

Az első szekcióban az Országbírói Értekezlet összehívásának körülményeit elemezte Balogh Elemér tanszékvezető egyetemi tanár (SZTE ÁJTK), aki az októberi diploma által teremtett új alkotmányos helyzetet mutatta be. Őt követte Beke-Martos Judit tudományos munkatárs (MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport ELKH), aki Ferenc József jogállását vizsgálta, tekintettel arra, hogy az 1848. december 2-án bekövetkezett trónörökléshez képest az uralkodó még mindig nem számított törvényesen megkoronázott államfőnek. Nagy Noémi tudományos munkatárs (MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport ELKH) a nyelvi jogokon keresztül az 1850-es években bekövetkezett változásokat mutatta be a magyar jogéletben, illetve kitért a jogi nyelv változásaira az osztrák törvények hatálybalépésének tükrében.

A második szekciót Képesy Imre tudományos segédmunkatárs (MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport ELKH) előadása nyitotta meg, aki az Országbírói Értekezlet jogállását érintve arra a kérdésre kereste a választ, hogy milyen jogforrásnak tekinthetőek a javaslatba hozott Ideiglenes Törvénykezési Szabályok. Megyeri-Pálfi Zoltán tudományos munkatárs (MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport ELKH) egy „nem emlegetett tény”, az Országbírói Értekezlet helyszínével kapcsolatos kérdéseket taglalta, majd szólt az értekezletnek otthon adó régi Curia épületéről. Stipta István egyetemi tanár (KRE ÁJK) a „kis kiegyezésre” fókuszált, és végigvette azokat a körülményeket, amelyek az Országbírói Értekezlet döntéseiben meghatározó szerepet játszottak, mindezt a régi bírósági szervezetrendszer visszaállításának példáján keresztül.

A harmadik szekció főként az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokban rendezett egyes jogterületeket állította középpontjába. Homoki-Nagy Mária tanszékvezető egyetemi tanár (SZTE ÁJTK) az öröklési jog példáján keresztül mutatta be azokat a dilemmákat, amelyek a magánjog átalakításával kapcsolatban 1861 tavaszán fennálltak, majd Mezey Barna tanszékvezető egyetemi tanár, kutatócsoport-vezető (MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport ELKH) a büntetőjoggal kapcsolatos kér-

déseket taglalta. Bódiné Beliznai Kinga egyetemi docens (ELTE ÁJK) a váltójog kapcsán vázolta fel legfrissebb kutatási eredményeit, őt követte Rigó Balázs egyetemi adjunktus (ELTE ÁJK), aki azt vizsgálta, hogy 1860/61 eseményei milyen változásokat eredményeztek a pesti jogi kar életében.

A konferenciát Darák Péter egyetemi docens (ELTE ÁJK), a Kúria korábbi elnökének összegző szavai zárták.

- **2021. november 4-én** került bemutatásra Püspökladányban a Megyeri-Pálffy Zoltán tudományos munkatárs (MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport ELKH) szerkesztésében és a Debreceni Törvényszék gondozásában az Országos Bírósági Hivatal Ráth György Bírósági Történelem és Hagyományápolás Pályázatának támogatásával megjelent *A jogszolgáltatás története Püspökladányban* című kötet.

A gazdagon illusztrált tanulmánykötet a püspökladányi Karacs Ferenc Múzeum, az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH), a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara, valamint a MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltára munkatársainak kutatásait összegzi. A kötetben olvasható tanulmányok: Györfi Lajos történész-muzeológus (Karacs Ferenc Múzeum): *A történelem sodrában. Szemelvények Püspökladány történetéből*; Szendiné Orvos Erzsébet PhD, igazgató (MNL HBML): *Betyárhistóriák Püspökladány határában*; Balogh Judit habil. egyetemi docens (DE ÁJK): *A püspökladányi császári és királyi szolgabírói hivatal jogszolgáltató tevékenysége a neoabszolutizmus időszakában. Az első lépések az állami bíráskodás felé*; Megyeri-Pálffy Zoltán: *A Püspökladányi Királyi Járásbírói bíróság megszervezésének és elhelyezésének története*; Kovács Ilona főlevéltáros (MNL HBML): *A Püspökladányi Járásbírói bíróság bírái és tisztviselői 1872 és 1950 között*.

A kötetet Bódiné Beliznai Kinga egyetemi docens (ELTE ÁJK) mutatta be a helytörténet, illetve az igazságszolgáltatás története iránt érdeklődő egybegyűlteknek.

- **2021. november 12-én** eredményesen védte meg *Jogi eszközök a népességmozgás megvalósításában Tolna megyében 1944–1948 között* című doktori értekezését Frey Dóra, az ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolája által szervezett nyilvános vita keretében. A doktorjelölt témavezetője Mezey Barna tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE ÁJK) volt. A bírálóbizottság elnöke Földi András egyetemi tanár (ELTE ÁJK), tagjai mint hivatalos bírálók Horváth Attila tanszékvezető egyetemi tanár (NKE ÁNTK) és Szabó István tanszékvezető egyetemi tanár (PPKE JÁK), tagjai Stipta István DSc, egyetemi tanár (KRE ÁJK) és Rigó Balázs PhD, egyetemi adjunktus (ELTE ÁJK) voltak.

- **2021. november 19-én** Eötvös József és társai címmel rendezett tudományos emlékülést az MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya Jogtörténeti Albizott-

sága és a Büntetés-végrehajtási Albizottsága, a Magyar Börtönügyi Társaság és az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH).

A rendezvényt Schmechl János bv. vezérőrnagy, a Magyar Börtönügyi Társaság elnökhelyettese nyitotta meg, a délelőtti szekció vezetője elnöke Képes György habil. egyetemi docens (ELTE ÁJK), a délutáni szekció elnöke Máthé Gábor professor emeritus (ELTE ÁJK) volt.

A Magyar Tudományos Akadémia Felolvasótermében tartott konferencián a következő előadások hangzottak el: *Miért nem lett Eötvös József az európai gondolkodástörténet klasszikus szerzője?* (Karácsony András CSc, egyetemi tanár, MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport ELKH); *„A nemzetiségi kérdés megoldása közös feladatunk” Eötvös József nemzetiségpolitikai nézetei* (Nagy Noémi PhD, tudományos munkatárs, MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport ELKH); *Eötvös József önkormányzatvédő centralizmusa* (Stipta István DSc, egyetemi tanár, KRE ÁJK Jogtörténeti, Jogelméleti és Egyházjogi Tanszék); *A magyar büntetőjogi viszonyok jellemzése A falu jegyzőjében* (Homoki-Nagy Mária tanszékvezető egyetemi tanár, SZTE ÁJK Magyar Jogtörténeti Tanszék); *Szemeré és Eötvös* (Hermann Róbert DSc, egyetemi tanár, KRE BTK Új- és Jelenkori Történeti Tanszék); *Eötvös József és a börtönügyi terminológia* (Mezey Barna DSc, tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, kutatócsoport-vezető, MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport ELKH); *Börtönépítész a 19. században Eötvös József nyomán* (Megyeri-Pálffy Zoltán PhD, tudományos munkatárs, MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport ELKH); *Balla Károly a gyakorlat szakembere* (Estók József ny. bv. dandártábornok, címzetes egyetemi docens, NKE); *Vajna Károly, fegyintézeti igazgató, a kutató és az író* (Lőrincz József c. címzetes egyetemi tanár, ELTE ÁJK Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék); *Tauffer Emil, avagy a börtönügy elméletben és gyakorlatban* (Bencze Béla, bv. alezredes, bv. tanácsos, a Baranyai Megyei Büntetés-végrehajtási intézet parancsnokhelyettese).

- **2021. november 23-án** Pécsen a Magyar Tudomány Ünnepekor Tolna és Baranya megyei programsorozathoz kapcsolódva a Tolna Megyei Tudományos Ismeretterjesztő Egyesület, a Magyar Jogász Egylet Tolna Megyei Szervezete, a Tárkány Szűcs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport (PTE KPVK) és az MTA PAB IX. Gazdaság- és Jogtudományok Szakbizottság Jogdogmatikai és Jogtörténeti Munkabizottsága *„fent” és „lent” joga, avagy új közelítések a humán tudományközi kutatások társadalmi hasznosságához* címmel könyvbemutatót szervezett a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán és Szekszárdon a Kultúratudományi és Vidékfejlesztési Karon.

Tárkány Szűcs Ernő *Magyar jogi népszokások* című monográfiájának Áder János Magyarország köztársasági elnöke és Varga Judit igazságügy-miniszter ajánlásá-

val megjelent 3. kiadását a szerző fia, a Testamentum Alapítvány kurátora, Tárkány Szücs Attila mutatta be. Bognár Szabina szerkesztőként a kutatócsoport kiadványsorozatának 10., az elmúlt évtized tudományos kutatási eredményeit összegző kötetét ajánlotta a megjelentek figyelmébe [Nagy Janka Teodóra – Bognár Szabina – Szabó Ernő (szerk.): „Száz plusz tíz” jubileumi kötet – Tárkány Szücs Ernő (1921–2021) Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Nép-

rajzi Kutatócsoport (2011–2021)]. Mezey Barna mint sorozatszerkesztő méltatta az MTA–ELTE Jegtörténeti Kutatócsoport által a jeles tudós életművének a nemzetközi kutatás mind szélesebb körével történő megismertetését célként megfogalmazó német és angol nyelvű tanulmánykötetet [Janka Teodóra Nagy – Szabina Bognár (Hrsg.): *Ernő Tárkány Szücs: Rechtsgeschichte und Volksbräuche. Ausgewählte Studien. Ungarische Rechtshistoriker*].

A „fent” és a „lent” joga
Könyvbemutató és előadás a Magyar Tudomány Ünnepeán, Pécs–Szekezd, 2021. november 23.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Balogh Elemér tanszékvezető egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Európai Jogtörténeti Tanszék; **Falus Orsolya** habil. egyetemi docens, Dunaújvárosi Egyetem, Vezetés- és Vállalkozástudományi Tanszék; **Haitas, Daniel** PhD, anyanyelvi lektor, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Nemzetközi Kommunikációs Szakcsoport; **Heil Krisztof Mihály** PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, tudományos segédmunkatárs, MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH); **Képes György** habil. egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék; **Matla Gabriella** PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola; **Nagy Janka Teodóra** tanszékvezető egyetemi tanár, Pécsi Tudományegyetem, Kultúra-tudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szociális Tanulmányok Tanszék; **Pétervári Máté** PhD, egyetemi adjunktus, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Jogtörténeti Tanszék; **Szivos Krisztof** PhD-hallgató, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, tudományos segédmunkatárs, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete; **Varga Norbert** habil. egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Jogtörténeti Tanszék.

E számunk megjelenését Szegedi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kara támogatta.

E számunk megjelenését
a Magyar Nemzeti Bank támogatta.

TISZTELT SZERZŐINK!

A Jogtörténeti Szemle Szerkesztőbizottsága a szerkesztés és a nyomdai előállítás megkönnyítése érdekében kéri, hogy írásait e-mailen a beliznai.kinga@ajk.elte.hu címre küldjék el.

Kérjük, hogy nevük mellett közöljék jelenlegi beosztásuk és munkahelyük pontos és teljes megnevezését is, annak érdekében, hogy hiteles adatokat tudjunk közölni!

A szerkesztőség legfeljebb 1 íves (= 40 000 n) tanulmányokat fogad el.

A tanulmányokhoz szükséges egy 1000–1500 karakter terjedelmű német nyelvű összefoglaló csatolása.

A szerkesztőség kéri a következők szíves figyelembevételét:

- A szöveget Word programban, 12 pontos Times New Roman betűtípussal írva kérjük megküldeni.
- A szövegben – az egyedi szerzői kiemeléseken túl – kérjük a mű-, valamint a folyóiratcímek kurziválását, továbbá a nevek, intézmények teljes nevének kiírását. A szövegben ezen túlmenően minden más formázás mellőzését kérjük.
- A jegyzeteket végjegyzet formájában kérjük elhelyezni.
- Az irodalomban említett szerző(k) teljes nevét és a mű pontos, teljes címét kérjük feltüntetni az alábbi módon:
 - Szerző(k) (vezetéknev kiskapitális), cím (kurzivalva), alcím (ha van, kurzivalva), (ha van, fordító), kiadás helye, ideje, kiadó, az egész kötet vagy a hivatkozott idézet oldalszáma, sorozatcím. Például KRIPPENDORFF, James prof.: *Az új-guineai shelmikedmuk élete*. Ford. BARTOS Tibor. Budapest, 2002, Gondolat, 340. p.
 - Folyóiratban megjelent tanulmány esetében: szerző, cím, a folyóirat címe (kurzivalva), kiadási év, hányadik szám (napilapoknál dátum), oldalszám. Például FEJTŐ Ferenc: Négyszáz éve született Descartes. *Jelenkor*, 1993. 1. sz. 17–250. p.
 - Ha gyűjteményes kötetben megjelent írásra utal: szerző, cím, „In” szócska (kettőspont nélkül), a gyűjteményes kötet szerzője vagy szerkesztője, a gyűjteményes kötet címe, illetve alcíme (kurzivalva), kiadás helye, ideje, kiadó neve, oldalszám, sorozatcím. Például KOMORÓCZY Géza: A babilóni fogság. In KOVÁCS Géza (szerk.): *Hagyományok ütközése*. Budapest, 1998, Blanko, 56–99. p.
 - A végjegyzetekben már szereplő műre történő rövidített hivatkozás: szerző vezetékneve és a mű kiadásának évszáma, oldalszám. Például KOMORÓCZY 1998, 98. p.
- Az oldalszámot a magyar „o.” helyett „p.” (pagina) jelzéssel kérjük ellátni.

Kérjük a szerzőket, hogy a tanulmányokhoz szíveskedjenek illusztrációként képanyagot küldeni. Nyomdatechnikai okokból csak fekete-fehér fotók vagy vonalas ábrák közlésére van módunk. Az illusztrációkat digitalizált formában (min. 300 pixel/inch, 300 dpi felbontásban, TIFF vagy JPEG formátumban) kérjük megküldeni.

Kérjük a szerzőket, hogy a kézirat benyújtásakor tegyenek nyilatkozatot arról, hogy írásukat még nem ajánlották közlésre más kiadónak, és hogy az nem is jelent meg korábban (lényegileg hasonló formában).

Ha a megküldött tanulmányok a fenti követelményeknek nem felelnek meg, úgy azt a szerzőhöz visszajuttatjuk.

Köszönettel

a Szerkesztőbizottság

INHALT

AUFSÄTZE

FALUS, Orsolya: Der „alte“ Typ der aus der osmanischen Zeit überlebten türkischen Stiftungen. Neuere Angaben zu traditionellen islamischen Stiftungen	1
HAITAS, Daniel: <i>Die Politieke Ordonnansie</i> von den Niederlanden und Westfriesland aus dem Jahre 1580, sowie ihre Auswirkungen auf die angelsächsische Welt	7
KÉPES, György: Der historische Platz des Handelsrechts als eigenständige Disziplin in der ungarischen juristischen Hochschulausbildung. Von der sozialistischen Ära bis zur Gegenwart	13
PÉTERVÁRI, Máté: Ein vierteljahrhundertlanger Prozess an der Grenze der zwei ungarischen Konkursgesetze	21
VARGA, Norbert: Die kartellrechtlichen Relevanzen eines Schiedsverfahrens	29
WERKSTATT	
SZIVÓS, Kristóf: Die Debatte um das nach der Räterepublik eingerichtete Zertifizierungskomitee an der Juristischen Fakultät der Universität Budapest	37
ÜBER BÜCHER	
Ungarn, 1921 – HEIL Kristóf Mihály	46
RUNDSCHAU	
BALOGH, Elemér – Strafrechtsgeschichtliche Konferenzen in der Schatzstadt (Klausenburg)	48
NAGY, Janka Teodóra – MATLA Gabriella: Internationale interdisziplinäre Jubiläumskonferenz zum 100. Geburtstag von Emő Szücs Tárkány und zum 10. Jahrestag der Gründung der Emő Szücs Tárkány Forschungsgruppe der Rechtlichen Kulturgeschichte und der Rechtlichen Volkskunde (Hódmezővásárhely, 30. September – 1. Oktober 2021)	50
NACHRICHTEN	52
AUTOREN DIESES HEFTES	56

Auf der Titelseite:

Károly Szladits (1871–1956)
<https://dunaszerdahegyi.sk/>

Rechts

geschichtliche Rundschau

Internationales Redaktionskollegium:

Prof. Dr. Wilhelm Brauner (Wien), Prof. Dr. Izsák Lajos (Vorsitzender des Redaktionskollegiums), Prof. Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn),
Prof. Dr. Günther Jerouschek (Jena), Prof. Dr. Srđan Šarkić (Novi Sad), Prof. Dr. Kurt Seelmann (Basel), Prof. Dr. Erik Štenpien (Košice),
Prof. Dr. Martin Löhnig (Regensburg)

Redaktionskollegium: Dr. Barna Attila, Prof. Dr. Béli Gábor, Prof. Dr. Homoki-Nagy Mária, Dr. Koncz Ibolya, Prof. em. Dr. Máthé Gábor,
Prof. Dr. Mezey Barna, Prof. Dr. Révész T. Mihály, Prof. Dr. Süpta István, Prof. Dr. Szabó Béla, Prof. Dr. Szabó István

Chefredakteur: Prof. Dr. Mezey Barna
Redakteurin: Bódiné dr. Beliznai Kinga

Anschrift der Redaktion: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3, 2. Stock, Zi. 211 Tel./Fax: +36-1-411 65 18
ISSN 0237-7284

Herausgeber: Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität zu Debrecen, Lehrstuhl für Ungarische Staats- und Rechtsgeschichte
der Eötvös-Loránd-Universität, Institut für Rechtsgeschichte und Rechtstheorie der Károli-Gáspár-Universität der Reformierten Kirche,
Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität zu Miskolc, Lehrstuhl für Staats- und Verwaltungsgeschichte der Nationalen Universität
der Öffentlichen Dienste, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Katholischen Pázmány-Péter-Universität,
Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität zu Pécs, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Széchenyi-István-Universität,
Lehrstuhl für Ungarische Rechtsgeschichte der Universität zu Szeged

Verantwortlicher Herausgeber: Prof. Dr. Mezey Barna
Verlag: Gondolat Kiadó

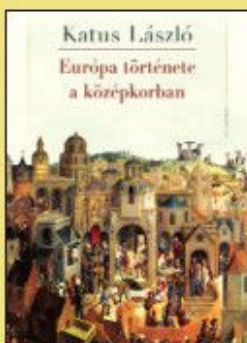
„SZÁZ PLUSZ TÍZ” JUBILEUMI KÖTET
TÁRKÁNY SZÜCS ERNŐ (1921–2021) – TÁRKÁNY SZÜCS ERNŐ JOGI KULTÚRTÖRTÉNETI ÉS
JOGI NÉPRAJZI KUTATÓCSOPORT (2011–2021)
Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 10.
Nagy Janka Teodóra – Bognár Szabina – Szabó Ernő (szerk.)

A 100+10 jubileumi kötet Tárkány Szűcs Ernő, a magyar jogi néprajz nemzetközi hírével művelője születésének centenáriumán visszaemlékezésekkel, tudományterületi összegző tanulmányokkal és kutatási források közreadásával tiszteleg tudományos munkássága, életműve előtt. A nevével viselő, 2011-ben megalakult *Tárkány Szűcs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport* tagjainak tanulmányai, a tíz év kutatási eredményeinek áttekintése a magyar jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi kutatások legújabb eredményeit is összegzik.

ISBN 989634297932, Pécsi Tudományegyetem KPVK–Bölcsészettudományi Kutatóközpont NTI, 2021. 457 p.

EURÓPA TÖRTÉNETE A KÖZÉPKORBAN

Katus László

A kötet a 3. század közepétől, a Római Birodalom válságától a 15. század végéig tárgyalja a középkor történetét. Azét a korét, amelyben a sajátos európai civilizáció megszületett és felnövekedett. Ekkor ment végbe az a sokoldalú fejlődés a társadalmi élet minden területén – a technikában, a gazdaságban, a társadalomszerveződésben, a politikai intézményekben és a tudományban –, amelynek eredményeképpen az újkorban Európa lett a világ vezető civilizációja. A kötet nem pusztán hagyományos eseménytörténeti összefoglaló, hanem egyrészt a különböző országok párhuzamos fejlődéstörténetét nyújtja, másrészt a politikátörténet mellett az európai gazdaság- és társadalomtörténetet, valamint a kultúra változásait állítja középpontba, s részletesen foglalkozik az egyháznak a korszakban betöltött, kiemelkedő szerepével is. Előterbe állítja az európai fejlődés eredeti jellegzetességeit, s rámutat azokra a sajátosan európai társadalmi és politikai intézményekre, technikai és kulturális vívmányokra, amelyek az újkorban tovább tökéletesedve az európai kultúra legjellemzőbb sajátosságait és a legjelentősebb hozzájárulást jelentették az egyetemes emberi fejlődéshez.

ISBN 9786156339010, Kronosz Könyvkiadó, 2021. 615 p.

THE LEGAL INSTITUTIONS OF CHARITY IN THE TRADITIONAL ISLAMIC LAW

Falus, Orsolya

The book is a significant contribution on the field of charity law in Islamic jurisprudence and its development in history, which fills a gap at the beginning in this topic in Central Europe. The author, who is an expert of legal history and legal philosophy in this area, has tried to clear the misconceptions about traditional Islamic law and given a brief account of its historical development from its roots to its present. She introduces *zakah*, as one of the pillars of Islam, *sadaqah* and *waqf*. She writes about special charity aims and procedures of Islamic banking system that avoids interest, claiming that Muslims do not acknowledge the “time value” of money in the usual way, therefore they reject profit solely based on passing of time.

The author discusses the main sources of Islamic law, as well as the ways and methods through which Muslim jurists arrived at the law, showing the importance of interpretation in approaching the Qur'an and other sacred texts. She analyzes *zakah*, *sadaqah* and *waqf* as legal institutions, with particular regard to their validity requirements. She presents the different explanations of the four famous legal schools of Sunni Islam and compares them to the way of Christian thinking. The author emphasizes Thomas Aquinas's argument about natural law, and concludes, that on a natural legal base, Judaism, Christianity and Islam, originating from the same roots, created similar legal institutions in order to serve common goods or public welfare.

ISBN 9789958275586, Dobra Knjiga, 2020. 141 p.

Az Eötvös Loránd Kutatói Hálózat (ELKH) keretében működő MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport – amely a kontinens regionális fejlődésének tükrében a 19. századi Habsburg Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia keretei között alkotmányos helyét kereső Magyarország jogalkotási, jogalkalmazási, jogtudományi önállóságát vizsgálja – folyamatosan megújuló tartalommal várja a jogtörténeti kutatások legújabb eredményei iránt érdeklődőket honlapján.

mtajogtortenet.elte.hu